

Europejski Fundusz Rolny na rzecz
Rozwoju Obszarów Wiejskich

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

Program
Rozwoju
Obszarów
Wiejskich
na lata 2007-2013

*"Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie."
Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Schematu III Pomocy Technicznej
Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013
Instytucja Zarządzająca Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013: Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi
Raport opracowany na zlecenie Województwa Opolskiego*

„Ewaluacja Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich w latach 2009-2013 w województwie opolskim”

Raport końcowy

Raport końcowy został opracowany przez Zespół badawczy w składzie:

Agnieszka Rudolf
Michał Marciniak
Wojciech Pieniążek
Cezary Przybył - *koordynator badania*
Paweł Huras
Sebastian Pałka

Zamawiający:

Województwo Opolskie
Urząd Marszałkowski
Województwa Opolskiego
ul. Piastowska 14,
45 - 082 Opole

Wykonawca:

Agrotec Polska Sp. z o.o.
ul. Dzika 19/23 lok. 55
00-172 Warszawa
tel.: + 48 22 403-80-26
fax: + 48 22 403-80-25
e-mail: agrotec@agrotec.pl

Zespół badawczy Agrotec Polska dziękuje wszystkim osobom zaangażowanym w przygotowanie i realizację badania oraz opracowanie raportu. Szczególne podziękowania kierujemy do pracowników Referatu Pomocy Technicznej i Sekretariatu Regionalnego KSOW w Departamencie Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich Urzędu Marszałkowskiego Województwa Opolskiego oraz do wszystkich respondentów, którzy poświęcili swój czas i wzięli udział w prowadzonych badaniach tj. partnerom KSOW z województwa opolskiego i przedstawicielom SR KSOW w województwach lubuskim i małopolskim.

RÉSUMÉ

Niniejszy raport jest finalnym **podsumowaniem** badania ewaluacyjnego pt. „*Ewaluacja Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich w latach 2009-2013 w województwie opolskim*”, które zostało zrealizowane przez Agrotec Polska Sp. z o.o. na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Opolskiego. Umowa na realizację badania została zawarta 14 listopada 2014 roku. Ewaluacja prowadzona była w okresie listopad 2014 r. – marzec 2015 r.

Głównym celem badania była ocena wpływu zrealizowanych *Planów działania* Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich w województwie opolskim na lata 2008-2009, 2010-2011 i 2012-2013, na rozwój obszarów wiejskich, w tym wskazanie rekomendacji w zakresie głównych obszarów realizacji działań objętych KSOW na przyszły okres programowania 2014-2020.

Badaniem objęto partnerów KSOW w województwie opolskim (wywiady grupowe, badanie internetowe CAWI, studia przypadku). Przeprowadzono też **analizę danych zastanych** dotyczących przedmiotu badania (w tym analizę wielokryterialną projektów objętych badaniem) oraz **analizę porównawczą** (benchmarking) w odniesieniu do województw małopolskiego i lubuskiego.

Wyniki przeprowadzonych badań i analiz pozwalają stwierdzić, że w okresie 2009-2013 **wypracowano szereg dobrych praktyk**, zapewniających realizację wszystkich celów KSOW, sieciowanie różnego typu partnerów i wartość dodatkową w postaci synergii działań podmiotów prowadzących w regionie podobne działania, a dotychczas izolowanych. Równocześnie jednak należy stwierdzić, że znaczna liczba projektów realizowanych dotychczas to **projekty jednorazowe oraz projekty o ograniczonym potencjale sieciującym**. Postulatem na okres 2014-2020 jest zatem **potrzeba skupienia się na budowaniu relacji między partnerami**.

Rekomendacje wypracowane w ramach niniejszego badania skupiają się przede wszystkim na **wzmocnieniu i zwielokrotnieniu relacji między partnerami w Sieci**, a w mniejszym stopniu na wskazywaniu tematycznych obszarów, których mogą dotyczyć przyszłe projekty. Cel ten może zostać osiągnięty przy pomocy następujących działań:

- poprawa komunikacji wewnątrz Sieci, w tym tworzenie narzędzi komunikacji;
- budowa synergii między projektodawcami m.in. poprzez kojarzenie pomysłodawców podobnych działań;
- wsparcie projektów długotrwałych i kompleksowych.

STRESZCZENIE

Niniejszy raport końcowy jest efektem przeprowadzenia badania ewaluacyjnego pt. „*Ewaluacja Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich w latach 2009-2013 w województwie opolskim*”, które zostało zrealizowane przez Agrotec Polska Sp. z o.o. na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Opolskiego.

Głównym celem badania była ocena wpływu zrealizowanych *Planów działania* Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich w województwie opolskim na lata 2008-2009, 2010-2011 i 2012-2013, na rozwój obszarów wiejskich, w tym wskazanie rekomendacji w zakresie głównych obszarów realizacji działań objętych KSOW na przyszły okres programowania 2014-2020.

W ramach ewaluacji wykorzystane zostały następujące metody badawcze:

- analiza danych i materiałów zastanych (w tym analiza wielokryterialna projektów),
- zogniskowane wywiady grupowe (FGI) z partnerami KSOW,
- badanie CAWI z partnerami KSOW, którzy nie uczestniczyli w wywiadach FGI,
- studia przypadków projektów zidentyfikowanych jako „dobre praktyki”,
- analizy porównawcze (benchmarking).

Ocena funkcjonalno-projektowa KSOW w województwie opolskim

Jako mocne strony funkcjonowania Sieci regionalnej w kontekście celów KSOW wskazać należy przede wszystkim:

- Kontekst prowadzonych od 20 lat działań na rzecz odnowy wsi, tworzący mocną bazę dla budowy kapitału społecznego oraz podstawę dla przedsięwzięć praktycznie ze wszystkich dziedzin wsparcia rozwoju obszarów wiejskich;
- Zaspokajanie potrzeb partnerów w zakresie przekazu informacji o programach wsparcia rolnictwa i obszarów wiejskich;
- Wsparcie koordynacji działań LGD i wsparcie szkoleniowe dla nich;
- Wysoką jakość pracy i kompetencje SR KSOW;
- Znaczną liczbę postrzeganych jako skuteczne i ważne projektów z zakresu dziedzictwa kulturowego, odnowy wsi i turystyki wiejskiej.

Jako słabe strony wskazać należy:

- Brak mechanizmów budowania powiązań bezpośrednich między partnerami;
- Przede wszystkim pionowe relacje w Sieci: SR KSOW – partnerzy i taki obieg informacji;
- Mniejszą liczbę satysfakcjonujących projektów z zakresu ochrony środowiska i odnawialnych źródeł energii, a także przedsiębiorczości;
- Brak wystarczająco silnej motywacji partnerów do współpracy w ramach Sieci i nawiązywania relacji między sobą, wymuszające na SR KSOW podejmowanie roli partnera inicjującego wiele koniecznych przedsięwzięć;
- Dofinansowanie ze środków KSOW zadań finansowanych wcześniej z innych środków (problematyczność tworzenia przez KSOW wartości dodanej).

Funkcjonowanie KSOW w województwie opolskim charakteryzuje się zatem **wysoką skutecznością w zakresie transferu informacji do partnerów oraz jako źródła finansowania zadań, związanych z rozwojem obszarów wiejskich**. Mniejsza natomiast jest jej skuteczność jako instrumentu sieciowania podmiotów realizujących na obszarach wiejskich podobne projekty i mających podobne cele, a także jako platformy komunikacji między różnymi podmiotami oraz konsultacji planowanych działań.

Szeroki katalog projektów, realizowanych w ramach KSOW sprzyjał osiągnięciu założonych dla Sieci celów. Sprzyjała temu również względnie łatwa dostępność środków oraz brak komplikacji proceduralnych w zarządzaniu projektami oraz w ich rozliczaniu. Stwarzać mogło to jednak pewne problemy zarówno na etapie selekcji projektów, jak i ich realizacji, gdyż odpowiedzialność partnerów za powodzenie projektu jest względnie niewielka i praktycznie w całości spoczywa na SR KSOW. Rozliczenie projektów jest zadaniem SR KSOW i to na SR KSOW ciąży odpowiedzialność za prawidłowe rozliczenie projektów – niezależnie czy są one realizowane we współpracy z partnerami czy z ich inicjatywy. Korzystne jest zatem, że SR KSOW organizuje od pewnego czasu szkolenia dla partnerów dot. realizacji projektów.

Wśród projektów realizowanych w ramach KSOW zdecydowanie zbyt mało było projektów realizowanych w dłuższym okresie oraz projektów kompleksowych, angażujących różnego typu partnerów i łączących w sobie różne narzędzia. Należy przyznać jednak, formułując to zastrzeżenie, że wielkość środków, jaka średnio przypadła na jeden projekt, nie sprzyjała podobnym rozwiązaniom. W związku z tym, warto w przyszłości rozważyć ograniczenie liczby projektów na rzecz projektów bardziej złożonych, realizowanych przez większą liczbę partnerów, zwłaszcza w przypadku, gdy w różnych miejscach równocześnie realizowane są podobne projekty.

Działania w mediach, związane z KSOW mają dość ograniczony zakres. Prowadzone są działania w telewizji, radiu i prasie, czyli w mediach klasycznych. Brak natomiast działań w mediach społecznościowych i generalnie w internecie, które obecnie są z jednej strony najtańszym, a z drugiej strony wyjątkowo skutecznym kanałem dotarcia do różnych grup docelowych. Warto zwrócić także uwagę na brak kompleksowej polityki informacyjnej, związanej z KSOW, opartej nie tylko na pojedynczych projektach promocyjnych i publikacjach, lecz na długotrwałym, wieloletnim oddziaływaniu poprzez różne kanały komunikacji i z zastosowaniem zróżnicowanego instrumentarium. W działaniach tych należałoby zwrócić uwagę na zmiany zachodzące obecnie w komunikacji społecznej, polegające na postępującej konwergencji mediów elektronicznych w oparciu o internet, rosnącą rolę mediów społecznościowych i potrzebę (oraz możliwość) coraz większej indywidualizacji przekazów.

Aktywność partnerów KSOW w województwie opolskim

Należy wskazać na **bardzo wysoką aktywność oraz potencjał partnerów, którzy mają już doświadczenie w realizacji projektów**. Równocześnie duży pozostaje udział podmiotów, które przyjmują bierną postawę w opolskiej Sieci. Za taki stan rzeczy w pewnej mierze odpowiada formuła nawiązywania współpracy – partnerzy wybierają sprawdzonych partnerów, wykluczając tym samym podmioty, które nie mają doświadczenia w tym zakresie.

KSOW w województwie opolskim a kapitał społeczny

W województwie opolskim kwestia rozwoju kapitału społecznego (szczególnie na obszarach wiejskich) została **dostrzeżona i uznana za ważną wcześniej, niż w innych regionach** kraju. Programy i działania aktywizujące społeczności wiejskie, podejmowane w województwie opolskim, realizowane są nieprzerwanie od lat 90-ch ubiegłego wieku, zaś trwałą ramę i kontekst organizacyjny dla nich tworzy program „Odnowy Wsi”, który jest największym i najdłużej działającym regionalnym programem aktywizacji społeczności lokalnych w Polsce. Mimo tych wysiłków oraz osiągniętych już rezultatów, rozwój kapitału społecznego postępuje powoli i pozostaje wciąż na średnim poziomie na tle innych województw.

Badanie wykazuje, że działania na rzecz rozwoju kapitału społecznego, podejmowane w ramach KSOW w województwie opolskim są konsekwentne, różnorodne i skuteczne, ale tym bardziej wymagają kontynuacji w obliczu utrzymujących się wyzwań, przede wszystkim wciąż względnie niskich niektórych wskaźników dotyczących kapitału społecznego. Mimo znaczącej aktywności samorządu we współpracy z organizacjami pozarządowymi, samorząd województwa jest głównym inicjatorem wielu projektów. Pewnych zmian wymaga także sfera komunikacji społecznej, przede wszystkim w zakresie rozwoju nowoczesnych narzędzi komunikacji.

Efekty projektów KSOW

Analiza jakościowa projektów realizowanych w ramach KSOW w latach 2009-2013 pozwala stwierdzić, że w okresie tym **wypracowano szereg dobrych praktyk**, tworzących wartość dodaną dla rozwoju regionu. Projekty te wyróżniają się pewnymi cechami, które tworzą przesłanki do generowania wartości dodatkowych:

- **Angażują różne typy partnerów**, czego efektem jest **przewycięzenie myślenia w kategoriach własnej grupy interesów**. Tego rodzaju projekty to albo projekty naukowo-badawcze, połączone z komponentem szkoleniowym, albo projekty angażujące równocześnie wytwórców, społeczności lokalne, animatorów i liderów. Efektem w tym przypadku jest przede wszystkim **tworzenie trwałych relacji partnerskich, budowanie relacji między różnorodnymi typami partnerów** oraz **wzrost świadomości potrzeb i celów regionalnej polityki rozwoju obszarów wiejskich**;
- Mają dużą liczbę odbiorców, **mocną bazę społeczną w postaci społeczności lokalnych**, do których pośrednio lub bezpośrednio są kierowane. Projekty takie łatwo mogą stać się inspiracją dla innych podobnych przedsięwzięć w ramach takiej społeczności. Animowanie społeczności lokalnych różnego typu przedsięwzięciami może skutkować zarówno zwiększoną **trwałością oddziaływania**, jak również **inkluzywnością**, tzn. zdolnością Sieci do włączania kolejnych partnerów, a nawet ich generowania. Efektem w tym przypadku jest zwykle podejmowanie przez kolejne podmioty określonego typu działalności: np. wzrost liczby gospodarstw agroturystycznych, wzrost liczby grup producenckich bądź tworzenie nowych instytucji i organizacji;
- Przynoszą **mierzalny efekt ekonomiczny**, odczuwany przez możliwie najszerszą grupę odbiorców, co sprzyja zarówno kontynuacji, jak również inspiruje do realizacji tego typu projektów w innych miejscach i przez inne grupy partnerów;

- Są projektami, w których założenia wpisana jest kontynuacja, ze wskazaniem sposobów jej finansowania, w tym takie, które mogą być kontynuowane bez dalszego wsparcia np. na zasadach komercyjnych. Pozwala to na **zapewnienie trwałości oddziaływania**;
- Są projektami **kompleksowymi, łączącymi różne formy wsparcia dla grupy docelowej**, co z jednej strony może zapewniać ich większą trwałość, a z drugiej sprzyjać **sieciowaniu partnerów**, odpowiadających za różne części projektu.

Projekty posiadające te cechy można było najliczniej odnotować przede wszystkim w następujących **obszarach tematycznych**:

- **Wzrost konkurencyjności sektora rolniczego i leśnego;**

W tym przypadku podstawową grupą odbiorców, odczuwających korzyści w związku z nimi, są **rolnicy i przedsiębiorcy działający na obszarach wiejskich**. Projekty takie mają również wpływ na rynek pracy, więc jako grupę odczuwającą korzyści wskazać w tym przypadku można również **pracobiorców**.

- **Odnowa wsi;**

Są to projekty wpływające na **jakość życia** mieszkańców oraz na **poprawę komunikacji** między nimi, co stwarza potencjał generowania dalszych podobnych działań. **Projekty z obszaru odnowy wsi mają kluczowe znaczenie dla rozwoju kapitału społecznego**. Projekty z zakresu odnowy wsi wskazać można jako przykład **innowacji społecznej**, we wprowadzaniu której województwo opolskie jest krajowym liderem.

- **Dziedzictwo kulturowe wsi;**

Obok efektu ekonomicznego – możliwości wykorzystania dziedzictwa jako elementu produktów turystycznych – kluczowym efektem jest w tym przypadku **wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnych** poprzez możliwość ich integracji wokół wspólnych wartości związanych z miejscem zamieszkania. Równoległe działania tego typu przyczyniają się do wzmocnienia tożsamości regionalnej. Podobnie jak odnowa wsi jest to ważne pole budowania kapitału społecznego.

- **Turystyka wiejska;**

Projekty tego typu **sprzyjają wielofunkcyjnemu rozwojowi wsi** i mają ewidentny efekt ekonomiczny w postaci zakładania nowych gospodarstw, a ponadto z uwagi na specyfikę branży turystycznej, **sprzyjają sieciowej, branżowej współpracy**. Ponadto projekty z tego obszaru czerpią szereg korzyści i inspiracji z działań w dwóch wcześniej wskazanych obszarach, np. z tworzenia takich struktur jak Europejska Sieć Dziedzictwa Kulinarnego.

- **Projekty związane z popularyzacją OZE.**

W tym przypadku efektem jest przede wszystkim wzrost świadomości mieszkańców obszarów wiejskich w tym zakresie. Realne korzyści będą mogły wystąpić w **dłuższym okresie** i uzależnione są od wprowadzonych ostatnio zmian ustawowych (tzw. ustawa prosumencka), których charakter wzbudza obecnie wiele kontrowersji w środowiskach związanych z energetyką i energetyką odnawialną.

KSOW w województwie opolskim na tle innych województw

Badanie przeprowadzono w odniesieniu do województw małopolskiego i lubuskiego.

- Ocena województwa opolskiego na tle innych regionów w dużej mierze opiera się na efektywności wydatkowania środków, która została określona przede wszystkim w wymiarze wartościowym. W ostatnich latach pod tym względem województwo opolskie prezentowało się zdecydowanie powyżej średniej krajowej¹ - SR KSOW w Opolu wydał bowiem co najmniej **o 1 milion złotych więcej niż inne regiony w kraju, co z pewnością należy uznać za przejaw dużej skuteczności i efektywności SR KSOW w regionie;**
- W przypadku województw lubuskiego i małopolskiego od lat zauważalny jest wysoki poziom kapitału społecznego, który w dużej mierze **ułatwia realizowanie projektów wymagających działania wspólnego (w partnerstwie)** – a takimi z pewnością są projekty w ramach KSOW;
- **SR KSOW województwa opolskiego jest również w kilku z badanych obszarów liderem**, co zostało głównie osiągnięte dzięki dużemu budżetowi na lata 2012-2013 w powiązaniu ze zdobywanym sukcesywnie doświadczeniem w przeszłości. To w tych latach nastąpił gwałtowny wzrost liczby publikacji, ekspertyz i raportów. Był też zauważalny na tle pozostałych regionów wzrost liczby projektów innowacyjnych, sieciujących czy identyfikujących i rozpowszechniających dobre praktyki. Województwo opolskie na tle badanych regionów jest liderem w zakresie wskazywania projektów z innych Programów Operacyjnych jako dobrych praktyk, a ponadto – w największym stopniu wdraża takie projekty KSOW, które wpływają na realizowane działania PROW 2007-2013.

Dziedziny rozwoju obszarów wiejskich województwa opolskiego – perspektywa 2014-2020

Wskazane **dziedziny rozwoju obszarów wiejskich w latach 2014-2020** odnoszą się do: rozwoju przedsiębiorczości na wsi i terenach wiejskich; odnowy wsi na rzecz podniesienia jakości życia mieszkańców terenów wiejskich oraz rozwoju turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki. Wskazane dziedziny rozwoju charakteryzują się „wielowymiarowością”. Działania te będą spójne z celami *Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku*.

Rekomendacje dotyczące działań KSOW w perspektywie 2014-2020

Rekomendacje wypracowane w ramach niniejszego badania skupiają się przede wszystkim na **wzmocnieniu i zwielokrotnieniu relacji między partnerami w Sieci**, a w mniejszym stopniu na wskazywaniu tematycznych obszarów, których mogą dotyczyć przyszłe projekty. Cel ten może zostać osiągnięty przy pomocy następujących działań:

- poprawa komunikacji wewnątrz Sieci, w tym tworzenie narzędzi komunikacji;
- budowa synergii między projektodawcami m.in. poprzez kojarzenie pomysłodawców podobnych działań;

¹ Analizując wartości bezwzględne trzeba mieć na uwadze to, że w latach 2012-2013 budżet KSOW województwa opolskiego był prawie 2 razy większy niż w innych regionach.

- wsparcie projektów długotrwałych i kompleksowych.

Rekomendacje:

- ✓ Należy organizować dla partnerów warsztaty tematyczne, w których wspólne pomysły mogliby wypracowywać projektodawcy realizujący lub planujący projekty podobnego typu, a działający w różnych miejscach;
- ✓ Należy w większym zakresie zachęcać partnerów do zgłaszania projektów z następujących tematów: przedsiębiorczość, rozwój kapitału społecznego, OZE, nowe technologie w różnych dziedzinach;
- ✓ Należy kwestie ujęte we wniosku uwzględnić w kryteriach konkursowych;
- ✓ Należy wprowadzić preferencje dla projektów realizowanych w dłuższym czasie i kompleksowych;
- ✓ Zogniskowanie działań związanych z KSOW wokół 3 dziedzin rozwoju obszarów wiejskich: rozwoju przedsiębiorczości na wsi i terenach wiejskich; odnowy wsi na rzecz podniesienia jakości życia mieszkańców terenów wiejskich oraz rozwoju turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki;
- ✓ Rozszerzenie zakresu kompetencji Referatu Pomocy Technicznej i Regionalnego Sekretariatu KSOW o kwestie związane z opracowywaniem PD na szczeblu krajowym i regionalnym, koordynację działań (lub przynajmniej ścisłą współpracę) z wszelkimi podmiotami zaangażowanymi we wdrażanie innych programów dotyczących rozwoju obszarów wiejskich, angażowanie się w działania realizowane w ramach PROW (głównie informacyjno-promocyjne), współpracę i wymianę informacji z podmiotami zagranicznymi działającymi w obszarze rozwoju obszarów wiejskich;
- ✓ Konieczne jest utworzenie na stronie KSOW kanału RSS, który będzie samoistnie powiadamiał partnerów, ale i innych zainteresowanych o realizowanych działaniach;
- ✓ Konieczne jest zintensyfikowanie działań informacyjno-promocyjnych w mediach, w tym szczególnie w mediach społecznościowych. Preferencje dla projektów, które służą rozwijaniu tego rodzaju narzędzi komunikacji.

ABSTRACT

This final report is the result of conduct of an evaluation study entitled “Evaluation of the Polish National Rural Network between 2009 and 2013 in the Opole Province” which was performed by Agrotec Polska Sp. z o.o. upon the commission of the Marshall’s Office of the Opole Province.

The main objective of the study was evaluation of Operating Plans of the National Rural Network in the Opole Province for years 2008-2009, 2010-2011 and 2012-2013, with respect to development of rural areas, including recommendations within the scope of main areas of implementation of activities encompassed by the NRN for the next programming period 2014-2020.

As part of the evaluation, the following research methods were used:

- Analysis of existing data and materials (including multi-criteria analysis of projects);
- Focused groups interviews (FGI) with NRN partners;
- CAWI survey with NRN partners who did not participate in the interviews;
- Case studies of projects identified as “good practices”;
- Benchmarking.

Function and project analysis of NRN in the Opole province

The strong sides of functioning of the Regional Network in the context of NRN objectives include primarily:

- Context of activities conducted for 20 years with the aim of village renewal, creating a strong base for construction of social capital and a basis for enterprises practically from all areas of support for development of rural areas;
- Satisfying the needs of partners within the scope of provision of information about agriculture and rural area support programmes;
- Support for coordination of Local Action Groups and training support for them;
- High quality of work and competences of the Regional Secretariat of NRN;
- Significant number of projects in the area of cultural heritage, village renewal and rural tourism perceived as efficient and important.

The weak sides include:

- Lack of mechanisms for building direct links between partners;
- Primarily vertical relations in the network: Regional Secretariat of the NRN – partners and the same manner of information circulation;
- Smaller number of satisfactory projects in the area of environmental protection and renewable energy sources, as well as entrepreneurship;
- Absence of sufficiently strong motivation of partners for cooperation within the scope of the Network and establishing relations among themselves, forcing the Regional Secretariat to undertake the role of a partner initiating many necessary activities;
- Financing from NRN funds of tasks which were earlier financed from other funds (problems with creation of added value by the NRN).

Functioning of the NRN in the Opole Province is therefore characterized by **high efficiency in the area of transfer of information to partners and as a source of financing of tasks related to development of rural areas**. On the other hand, it is less efficient as a networking instrument for entities implementing similar projects in rural areas and having similar objectives, as well as a platform of communication among various entities, enabling consultation of planned activities.

An extensive catalogue of projects implemented within the scope of the NRN was conducive to accomplishment of objectives specified for the Network. Relatively easy availability of funds and no procedural complications in project management and project settlement were also beneficial. However, this could have created certain problems both at the stage of project selection and project implementation, as responsibility of partners for success of a project is relatively slight and practically rests entirely with the Regional Secretariat of the NRN. Settlement of projects is the task of the Regional Secretariat of the NRN and the Secretariat is responsible for correct settlement of projects – irrespective of the fact whether such projects are implemented in cooperation with partner or upon their initiative. Therefore, it is good that for quite some time now, the Regional Secretariat of the NRN has been organizing training sessions for partners regarding project implementation.

Among projects implemented within NRN, there were definitely too few projects implemented in a longer period of time and complex projects, involving various partners and combining various tools. Nevertheless, it is necessary to admit when formulating this reservation that the amount of funds which was assigned to each project on average was not conducive to such solutions. In relation to this, it is worth considering limitation of the number of projects in the future for the benefit of more complex projects, implemented by a larger number of partners, especially in the case when similar projects are implemented in various places simultaneously.

The media activities related to NRN are quite limited. Activities are conducted on television, radio and press, i.e. the classic mass media. On the other hand, there are no activities in social networking media or, generally, on the Internet which is currently the cheapest and, on the other hand, the most efficient channel for reaching various target groups. It is also worth paying attention to the absence of a comprehensive information policy related to the NRN, based not only on individual promotional projects and publications, but also on long-term influence via various channels of communication and application of various instruments. In such activities, it is necessary to pay attention to changes currently occurring in social communication, consisting in progressing convergence of electronic media on the basis of the Internet, the growing role of social media and the need (and the possibility) of greater individualization of messages.

Activity of NRN Partners in the Opole Province

It is necessary to indicate **very high activity and potential of partners who already possess experience in project implementation**. At the same time, there is a significant share of entities who assume a passive stance in the Opole Network. This state of affairs is, to a certain degree, the result of the formula of establishing cooperation: partners choose verified partners, thereby excluding entities that have no experience in this respect.

NRN in the Opole Province vs. Social Capital

In the Opole Province, the issue of development of social capital (especially in rural areas) was **noticed and considered important earlier than in other regions** of the country. Activation programmes for rural communities, undertaken in the Opole Province, have been implemented incessantly since the 1990's, whereas the programme "Village Renewal" ("Odnowa Wsi") provides a durable framework and organizational context for such activities. This is the largest and the longest operating regional activation programme for local communities in Poland. In spite of such efforts and already accomplished results, development of human capital progresses slowly and still remains on an average level with respect to other provinces.

The study shows that activities aimed at development of human capital undertaken within the scope of the NRN in the Opole Province are consistent, varied and efficient, but they still require continuation in the face of persisting challenges, and primarily still relatively low coefficients regarding human capital. In spite of significant activity of the local government in cooperation with non-governmental organizations, the local government of the province is the main initiator of many projects. The sphere of social communication also requires certain changes, primarily with respect to development of modern communication tools.

Effects of NRN Projects

Quality analysis of projects implemented within the scope of the NRN between 2009 and 2013 allows for stating that in this period, **a number of good practices have been developed**, which create an added value for the region's development. These projects differ by certain characteristics, which create assumptions for generation of additional values:

- **They involve various types of partners, which eliminates thinking in terms of own group of interests.** Projects of this type include science and research projects, combined with a training component or projects engaging manufacturers, local communities, activists and leaders. The effect, in this case, is primarily **establishment of durable partner relations, building relations among various types of partners and increase in the awareness of needs and objectives of regional development policy of rural areas;**
- They have a large number of recipients, a **strong social base in the form of local communities** to which they are directly or indirectly addressed. Such projects may easily become an inspiration for other similar enterprises within the scope of such community. Activating local communities by various types of enterprises may result in increased **durability of impact**, as well as **inclusiveness**, i.e. the Network's ability to include subsequent partners, or even generate them. The effect in this case is usually commencement of a specific type of activity by subsequent entities: e.g. increase in the number of agri-tourism farms, increase in the number of producers' groups or establishment of new institutions and organizations;
- They have **measurable economic effect**, perceptible by potentially largest group of recipients, which is conducive for continuation and inspires implementation of projects of this type in other places and by other groups of partners;

- These are projects **whose assumptions include continuation**, along with indication of the manners of financing, including projects which may be continued without any support, e.g. on commercial principles. This allows for ensuring **durability of impact**;
- These are **comprehensive projects, combining various forms of support for the target group**, which, on the one hand, may ensure their greater durability and on the other, be conducive to **networking of partners**, responsible for various parts of the project.

Products possessing such features were recorded most numerous in the following **thematic areas**:

- **Increase of competitiveness of agricultural and forest sector;**

In this case, the basic groups of recipients benefitting from them **are farmers and entrepreneurs operating in rural areas**. Such projects also influence the labour market, so a group experiencing benefits are also **employees**.

- **Village renewal;**

These are projects influencing quality of life of inhabitants and improvement of communication among them, which creates potential for generating further similar activities. **Village renewal projects have key significance for development of social capital**. Village renewal projects may be indicated as an example of **social innovation**, and the Opole Province is a country leader in implementing this innovation.

- **Rural cultural heritage;**

Apart from the economic effect, i.e. the possibility of using heritage as an element of tourist products, the key effect in this case is **strengthening the identity of local communities** by a possibility of their integration around common values related to the place of residence. In parallel, activities of this type contribute to strengthening of regional identity. Similarly to rural revitalization, this is an important field for building social capital.

- **Rural tourism;**

Projects of this type **are conducive to multifunctional development of villages** and have clear economic effect in the form of establishment of new farms; furthermore, on account of the specific nature of the tourist industry, they are conducive to **network and industry-oriented cooperation**. Furthermore, projects in this area draw a number of benefits and inspirations from activities in two areas indicated above, e.g. creation of such structures as the European Network of Culinary Heritage.

- **Projects related to popularization of RES;**

In this case, the effect is primarily the increase of the rural areas inhabitants' awareness in this respect. Real benefits can occur in a longer period of time and depend on the recently introduced legislative changes (the so-called prosumer act), whose nature currently excites controversies in environments related to energy and renewable energy sectors.

NRN in the Opole Province In Comparison to Other Provinces

The study was conducted in reference to Małopolska and Lubuskie Provinces.

- Evaluation of the Opole Province in comparison to other regions relies significantly on efficiency of expending funds, which was determined primarily in value terms. In the recent years, the Opole Province was definitely above the national average in this respect² - the Regional Secretariat of NRN in Opole expended at least **1 million zlotys more than other regions in the country, which is definitely considered manifestation of high efficiency of the Regional Secretariat of the National Rural Framework in the region;**
- In the case of Lubuskie and Małopolska Provinces, a high level of social capital has been noticeable for a number of years, which significantly **facilitates implementation of projects regarding joint activities (in partnership)** – and projects within the scope of NRN are definitely such projects;
- **The Regional Secretariat of the NRN in the Opole Province is also a leader in several examined areas**, which has been accomplished mainly due to a large budget for 2012 – 2013, in combination with successively acquired experience in the past. These years were marked by a rapid increase in the number of publications, expertise and reports. The number of innovative and networking projects, as well as identification and promotion of good practices also increased. The Opole Province, in comparison to other regions, is a leader with respect to indicating projects from other Operational Programmes as good practice; furthermore, the NRN implements many projects which influence the activities implemented as part of the RDP 2007 – 2013.

Fields of Development of Rural Areas in the Opole Province: 2014 – 2020 Perspective

The indicated **areas of development of rural areas between 2014 and 2020** refer to: development of entrepreneurship in villages and rural areas; revitalization of villages for the benefit of increasing the quality of life of rural areas' inhabitants and development of rural tourism, including agri-tourism. The indicated areas of development are characterized by "multidimensionality." Such activities will be consistent with the objectives of *Development Strategy of Opole Province Until 2020*.

Recommendations Regarding NRN Activities in the 2014 – 2020 Perspective

Recommendations worked out within the scope of this study are primarily focused on **strengthening and multiplying relations between partners in the Network** and, in a lesser degree, on indication of thematic areas to which future projects may refer. This objective may be accomplished with the use of the following activities:

- Improvement of communication inside the Network, including establishment of communication tools;
- Building synergy between project initiators via bringing together of initiators of similar activities;
- Support for long-term and comprehensive projects;

² When analyzing absolute values, it is necessary to bear in mind that between 2012 and 2012, the budget of NRN of the Opole Province was almost 2 times higher than in other regions.

Recommendations:

- ✓ It is necessary to organize thematic workshops for partners, where joint ideas could be developed by initiators of projects who implement or plan similar projects and operate in various locations;
- ✓ It is necessary to encourage partners more to notify projects from the following areas: entrepreneurship, development of social capital, RES, new technologies in various areas;
- ✓ The issues contained in the application should be taken into account in competition criteria;
- ✓ It is necessary to introduce preferences for projects implemented in a longer time period and complex ones;
- ✓ Focusing the activities related to the NRN around three areas of development of rural areas: development of entrepreneurship of villages and in rural areas; renewal of villages with the aim of increasing the quality of life of inhabitants of rural areas and development of rural tourism, including agri-tourism;
- ✓ Extending the scope of competences of the Division for Technical Assistance and the Regional Secretariat of the NRN onto issues related to preparation of operational programmes on the national and regional level, coordination of activities (or at least close cooperation) with any entities involved in implementation of new programmes regarding development of rural areas, involvement in activities implemented within the scope of RDP (mainly promotion and information), cooperation and exchange of information with foreign entities operating in the area of development of rural areas;
- ✓ It is necessary to set up an RSS channel on the NRN website which is going to independently notify partners, as well as other stakeholders, about the implemented activities;
- ✓ It is necessary to intensify information and promotional activities in the mass media, including the social networking media. Preferences for projects that are used to develop this type of communication tools.

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW	17
WPROWADZENIE.....	18
1.1 Przedmiot i zakres badania	18
1.2 Cel badania i pytanie ewaluacyjne.....	19
2 OPIS ZASTOSOWANEJ METODOLOGII.....	22
2.1 Podejście metodyczne do ewaluacji – partycypacyjny model ewaluacji i podejście oparte na teorii	22
2.2 Opis wykorzystanych metod i technik badawczych.....	23
2.2.1 Analiza danych zastanych.....	23
2.2.2 Zogniskowane wywiady grupowe (FGI) z partnerami KSOW.....	23
2.2.3 Badanie kwestionariuszowe CAWI z partnerami KSOW	23
2.2.4 Studia przypadku (case study).....	24
2.2.5 Benchmarking międzywojewódzki	25
3 OPIS WYNIKÓW BADANIA.....	26
3.1 Charakterystyka projektów zrealizowanych w latach 2009-2013 w ramach Planów działania KSOW w województwie opolskim.....	26
3.1.1 Analiza statystyczna w odniesieniu do projektów zrealizowanych w latach 2009-2013 w ramach KSOW województwa opolskiego.....	26
3.1.2 Analiza jakościowa funkcjonowania KSOW w województwie opolskim w kontekście celów	28
3.1.3 Analiza jakościowa funkcjonowania KSOW w kontekście narzędzi stosowanych w trakcie realizacji projektów	35
3.2 Partnerzy a działania prowadzone w ramach KSOW województwa opolskiego	40
3.3 Wpływ KSOW na rozwój kapitału społecznego Opolszczyzny	48
3.4 Efekty projektów realizowanych w ramach KSOW	51
3.5 Działanie SR KSOW województwa opolskiego na tle innych województw.....	63
3.6 Dziedziny rozwoju obszarów wiejskich województwa opolskiego – perspektywa 2014-2020 ..	83
3.7 Rekomendacje dotyczące działań KSOW w perspektywie 2014-2020.....	92
4 WNIOSKI I REKOMENDACJE.....	93
5 SPIS RYSUNKÓW I TABEL	97
6 ANEKS	98
6.1 Lista publikacji i materiałów, które zostały wykorzystane w badaniu.....	98
6.2 Kwestionariusz badania CAWI z partnerami.....	99

WYKAZ SKRÓTÓW

SKRÓT	WYTLUMACZENIE
ARiMR	Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa
CAWI	Ankieta internetowa (<i>ang. Computer-Assisted Web Interview</i>)
EFRROW	Europejski Fundusz Rolny na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich
FGI	Zogniskowany wywiad grupowy (<i>ang. Focus Group Interview</i>)
GUS	Główny Urząd Statystyczny
KSOW	Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich
LGD	Lokalna Grupa Działania
MRiRW	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
OZE	Odnawialne źródła energii
PROW/ PROW 2007-2013	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013
SR	Sekretariat Regionalny KSOW
UE	Unia Europejska

WPROWADZENIE

1.1 Przedmiot i zakres badania

Zadaniem Sekretariatu Regionalnego Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich w województwie opolskim jest wspieranie rozwoju obszarów wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) na lata 2007-2013, współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) w ramach pomocy finansowej Unii Europejskiej.

Celem KSOW jest „wsparcie wdrażania i oceny polityki w zakresie rozwoju obszarów wiejskich oraz identyfikacja, analiza, rozpowszechnianie oraz wymiana informacji i wiedzy w tym zakresie wśród wszystkich zainteresowanych partnerów na poziomie lokalnym, regionalnym oraz wspólnotowym”. Powyższy cel KSOW realizowany jest za pomocą zadań zaplanowanych w ramach dwuletnich *Planów działania* KSOW.

Plan działania KSOW zgodnie z art. 68 ust.2 lit. b *Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)* oraz *Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013* zawiera m.in. następujące działania, w ramach których są realizowane zadania szczegółowe:

- identyfikacja i analiza możliwych do przeniesienia dobrych praktyk w zakresie rozwoju obszarów wiejskich oraz przekazanie informacji na ich temat;
- przeniesienie dobrych praktyk oraz projektów innowacyjnych oraz organizacja i wymiana doświadczeń i „know-how”;
- przygotowanie programów szkoleniowych dla LGD w procesie tworzenia, w tym wymiana doświadczeń między lokalnymi grupami działania;
- zarządzanie siecią;
- pomoc techniczna dla współpracy międzyterytorialnej i transnarodowej;
- wspieranie dla współpracy międzyinstytucjonalnej, w tym międzynarodowej;
- wymiana wiedzy oraz ocena polityki w zakresie rozwoju obszarów wiejskich.

Zakres przedmiotowy badania

Zakres przedmiotowy badania stanowiły wszystkie projekty zrealizowane w województwie opolskim w ramach *Planów działania* Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich w latach 2008-2009 (realizacja projektów wyłącznie w 2009), 2010-2011, 2012-2013 usystematyzowanych w ramach działań i zadań³.

Projekty realizowane w ramach *Planów działania* to przedsięwzięcia „miękkie” – m.in. konkursy, konferencje, spotkania, seminaria, szkolenia, warsztaty, imprezy plenerowe, podróże studyjne, organizacja / udział w targach, wystawach czy opracowywanie analiz/ekspertyz, wydanie publikacji.

³ Liczba projektów wg stanu na dzień 31.12.2013 r. wynosiła 360.

Zakres podmiotowy badania

Zakresem podmiotowym badania byli partnerzy KSOW, których liczba wg stanu na dzień 31 grudnia 2013 r. wynosiła 179. Są to między innymi podmioty:

- sfery publicznej (administracja rządowa i jej jednostki, administracja samorządowa: gminy, powiaty),
- sfery naukowo-badawczej (jednostki badawczo-rozwojowe i uczelnie wyższe),
- organizacje pozarządowe i inne podmioty działające na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, w tym organizacje działające na rzecz wyrównywania szans,
- Lokalne Grupy Działania województwa opolskiego,
- sfery gospodarczej i rolniczej – podmioty gospodarcze, instytucje rolnicze, gospodarstw agroturystyczne i ekologiczne, osoby fizyczne.

Zakres czasowy badania

Zakres czasowy badania objął okres od 2009 r. do 2013 r.

Zakres terytorialny

Zakres terytorialny badania obejmuje obszar zasięgu projektów realizowanych w ramach Planów Działania KSOW województwa opolskiego.

1.2 Cel badania i pytanie ewaluacyjne

Cel badania

Głównym celem badania była ocena wpływu zrealizowanych *Planów działania* Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich w województwie opolskim na lata 2008-2009, 2010-2011 i 2012-2013, na rozwój obszarów wiejskich, w tym wskazanie rekomendacji w zakresie głównych obszarów realizacji działań objętych KSOW na przyszły okres programowania 2014-2020.

Cel główny badania został zrealizowany poprzez udzielenie odpowiedzi na poniżej przedstawione pytania ewaluacyjne.

Pytania badawcze

1. Czy i na ile realizacja projektów przyczyniła się do identyfikacji dobrych praktyk w szczególności w zakresie następujących dziedzin tj.:
 - rolnictwa,
 - ochrony środowiska,
 - odnawialnych źródeł energii,
 - lokalnej tradycji (dziedzictwo kulturowe w tym kulinarne, krajobraz kulturowy, produkt lokalny, tradycyjny i regionalny),
 - odnowy wsi,
 - turystyki wiejskiej i agroturystyki?

2. Czy i w jaki sposób realizowane projekty przyczyniły się do wspierania wymiany doświadczeń między podmiotami i zachęcania do czerpania wiedzy z doświadczeń innych podmiotów szczególnie w zakresie następujących dziedzin tj.:
 - rolnictwa,
 - ochrony środowiska, odnawialnych źródeł energii,
 - lokalnej tradycji (dziedzictwo kulturowe w tym kulinarne, krajobraz kulturowy, produkt lokalny, tradycyjny i regionalny),
 - odnowy wsi,
 - turystyki wiejskiej i agroturystyki?
3. Czy i w jakim zakresie zrealizowane projekty wspierały zdobywanie, uaktualnienie i doskonalenie umiejętności zarządczych lokalnych grup działania (LGD) oraz wpływały na wymianę doświadczeń między LGD z uwzględnieniem wpływu zdobytej wiedzy i doświadczeń na realizację Lokalnych Strategii Rozwoju?
4. Czy i w jakim zakresie zrealizowane projekty przyczyniały się do implementacji i upowszechnienia w regionie rozwiązań innowacyjnych, szczególnie w zakresie następujących dziedzin:
 - rolnictwa,
 - ochrony środowiska, odnawialnych źródeł energii,
 - lokalnej tradycji (dziedzictwo kulturowe w tym kulinarne, krajobraz kulturowy, produkt lokalny, tradycyjny i regionalny),
 - odnowy wsi,
 - turystyki wiejskiej i agroturystyki?
5. Na ile w ramach realizowanych projektów wystąpiły przypadki montażu finansowego środków pochodzących z różnych źródeł (nie tylko KSOW)?
6. Jak wygląda realizacja działań KSOW w woj. opolskim na tle innych województw? Które z dobrych praktyk z innych regionów Polski mogą być wykorzystane w województwie opolskim? Jakże należałoby podjąć kroki w celu ich adaptacji?
7. Czy i w jaki sposób realizowane projekty przyczyniły się do aktywizacji działań partnerów KSOW?
8. Czy i w jaki sposób zrealizowane projekty przyczyniły się do:
 - a) poprawy konkurencyjności sektora rolnego i leśnego;
 - b) poprawy stanu środowiska i terenów wiejskich;
 - c) poprawy jakości życia na obszarach wiejskich oraz wspierania dywersyfikacji gospodarki wiejskiej?
9. Czy i w jaki sposób realizowane projekty przyczyniły się do wspierania rozwoju przedsiębiorczości oraz możliwości nawiązywania różnych form współpracy między podmiotami działającymi na rzecz rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa?
10. Czy i w jaki sposób realizacja projektów pozwoliła na nawiązanie współpracy partnerskiej?

11. Czy i w jakim stopniu realizacja projektów pozwoliła na umożliwienie i wzmocnienie przepływu informacji na temat polityki rozwoju obszarów wiejskich między podmiotami działającymi na rzecz rozwoju obszarów wiejskich?
12. W jaki sposób projekty realizowane w ramach KSOW przyczyniły się do wzrostu poziomu kapitału społecznego w regionie?
13. Czy i w jakim stopniu zrealizowane projekty stanowiły odpowiedź na potrzeby partnerów, do których były adresowane?
14. Czy wybrane narzędzia realizacji projektów i rozwiązania zastosowane w trakcie ich realizacji okazały się odpowiednie do zakładanych celów projektów?
15. Czy podobne efekty realizacji projektów można było osiągnąć przy pomocy innych narzędzi?
16. Czy i w jakim stopniu efekty zrealizowanych projektów spełniły oczekiwania partnerów?
17. Czy i w jakim stopniu efekty generowane przez projekt są korzystne dla różnych grup odbiorców? Dla jakich grup?
18. Czy realizowane projekty przyczyniły się do wygenerowania wartości dodanych? Jakich i w jakim zakresie?
19. Czy zrealizowane projekty pobudziły kolejne inicjatywy (efekt mnożnikowy)? Jakie i w jakim zakresie?
20. Czy i w jakim okresie efekty oddziaływania projektów były odczuwane?
21. W jakich dziedzinach powinien nastąpić rozwój obszarów wiejskich województwa opolskiego w kolejnym okresie programowania PROW 2014-2020 w województwie opolskim? – wraz z uzasadnieniem wyboru dziedzin.
22. Jakie wskaźniki (produktu oraz rezultatu) miarodajnie zobrazują rozwój obszarów wiejskich w zaproponowanych dziedzinach? – (min. 3 wskaźniki dla każdej dziedziny).
23. Jakiego Wykonawca rekomenduje działania mające na celu aktywizację Partnerów KSOW oraz realizację projektów sieciujących w latach 2014-2020?

W ramach badania uwzględnione zostały następujące **kryteria ewaluacyjne**:

- trafność (adekwatność) – rozumiana jako zgodność zrealizowanych projektów w Planach działania KSOW z celami Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich,
- skuteczność – rozumiana jako możliwość osiągnięcia zamierzonych celów Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich przy wykorzystaniu zastosowanych narzędzi do realizacji Planów działania KSOW,
- efektywność – rozumiana jako powiązanie efektów realizacji projektów z poniesionymi nakładami,
- użyteczność – rozumiana jako powiązanie efektów realizacji projektów z potrzebami beneficjentów projektów KSOW,
- trwałość – rozumiana jako zdolność utrzymywania się pozytywnych efektów realizacji projektu po jego zakończeniu.

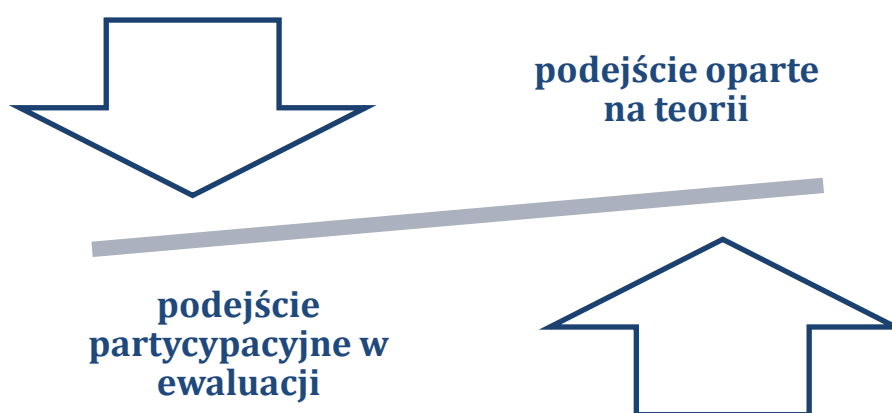
2 OPIS ZASTOSOWANEJ METODOLOGII

2.1 Podejście metodyczne do ewaluacji – partycypacyjny model ewaluacji i podejście oparte na teorii

Jako podstawowe zasady realizacji niniejszego badania ewaluacyjnego zostały przyjęte **dwie uzupełniające się koncepcje ewaluacji**, oparte zarówno na podstawach naukowych, jak i poparte teorią badawczą:

- **podejście oparte na teorii** (*ang. Theory-Based Evaluation lub Theory Driven Evaluation*),
- **podejście partycypacyjne** w ewaluacji.

Rysunek 1. Schemat podejścia metodycznego do ewaluacji

Źródło: opracowanie własne

Powyższe koncepcje pełniły rolę swoistych **paradygmatów**, wyznaczających ramy badania. **Podejście oparte na teorii** dostarczało zestawu **założeń wyjściowych**, natomiast **partycypacyjny model ewaluacji** określał sposób realizacji badania na **poziomie operacyjnym**.

Podejście oparte na teorii, ze szczególnym uwzględnieniem **teorii zmiany**, jest zgodne z wytycznymi prowadzenia ewaluacji efektów wdrażania okresu programowania 2007-2013⁴. W ramach tego podejścia kompleks działań podejmowanych w ramach KSOW województwa opolskiego został potraktowany jako **interwencja** (posiadająca szczególny przedmiot), w ramach której ocenie poddana została logika funkcjonowania systemu, jak i mechanizmów koordynacji interwencji w skali regionalnej. Znaczenie słowa **teoria** w tej metodzie nie oznacza teorii w tradycyjnym, socjologicznym sensie, ale model tej konkretnej interwencji, podlegającej ewaluacji. Określenie teorii programu (cele KSOW) oznaczało identyfikację i sformułowanie na użytek badania modelu działania interwencji i mechanizmu generowania jej efektów⁵. Podejście oparte na teorii pozwala na prześledzenie działań, operacji, interwencji oraz wypracowanie konkluzji, w jakim stopniu rezultaty powstałe w wyniku interwencji znajdują się w bliskiej

⁴ *Theory-Based Evaluation. Based on material produced for DG Regional Policy by Frans L. Leeus*, Komisja Europejska, 2012.

⁵ Chen H.T., *Theory-Driven Evaluations*, Sage Publications, Newbury Park 1990.

korelacji z zaplanowanymi działaniami. Innymi słowy podejście oparte na teorii pozwala na upewnienie się, że **osiągane rezultaty wynikają z przyjętych założeń i zaplanowanych działań**. W tego typu podejściu wiedza i doświadczenie interesariuszy zostają usystematyzowane w oparciu o dane, wiedzę naukową oraz ekspercką.

Z kolei przyjęcie **partycypacyjnego modelu ewaluacji**⁶ było dla badania generalną wytyczną operacyjną. Partycypacyjny model ewaluacji oznaczał włączenie w proces badawczy wszystkich istotnych interesariuszy, których badanie w ten lub w inny sposób dotyczy. Kooperacja – w trakcie projektowania, realizacji badania i prowadzenia analiz – z jak najszerzym *spectrum* zainteresowanych sprzyjała budowaniu szerokiego wsparcia dla działań, jakie w wyniku ewaluacji zostaną podjęte.

2.2 Opis wykorzystanych metod i technik badawczych

2.2.1 Analiza danych zastanych

Opis realizacji metody

W realizacji badania zostały wykorzystane dane ze źródeł zastanych, czyli dane i informacje, które nie zostały wytworzone na potrzeby prowadzonego badania. Dane zastane były gromadzone i analizowane na każdym etapie prowadzenia niniejszego badania, zostały też skonfrontowane z wynikami pozostałych badań terenowych. Lista materiałów poddanych analizie została umieszczona w Aneksie.

2.2.2 Zogniskowane wywiady grupowe (FGI) z partnerami KSOW

Opis realizacji metody

Zogniskowany wywiad grupowy (tzw. grupy fokusowe; FGI) ma formę ustrukturyzowanej dyskusji, prowadzonej przez moderatora. Umożliwia ona zebranie w jednym miejscu reprezentantów różnych podmiotów w celu przeprowadzenia wzajemnej dyskusji i konfrontacji opinii. Technika wywiadu grupowego pozwoliła na zebranie opinii dotyczących zagadnień i obszarów, w których występuje duże zróżnicowanie opinii wymagających szczegółowego poznania. FGI wykorzystuje w zbieraniu informacji dynamikę grupy, wzajemne oddziaływanie i stymulowanie się uczestników, ich aktywność i spontaniczność.

Dobór próby

Wywiady fokusowe zostały przeprowadzone wśród partnerów Regionalnego Sekretariatu KSOW województwa opolskiego. **W dniach 14-15.01.2015 r. odbyły się 3 FGI, w których wzięli udział przedstawiciele 21 partnerów KSOW (łącznie 24 osoby).**

2.2.3 Badanie kwestionariuszowe CAWI z partnerami KSOW

Opis realizacji metody

Wywiad kwestionariuszowy realizowany przez Internet (ang. *Computer Assisted Web Interview* – CAWI) to technika stosowana w badaniach ilościowych, wykorzystująca Internet do realizacji

⁶ Cousins J.B., Whitmore E. 1998. Framing participatory evaluation. *New Direction for Evaluation*. Nr 80, 5-23; King J.A. 2005. Participatory evaluation, w: S. Mathison (red) *Encyclopedia of Evaluation*, Thousand Oaks, Ca- London: Sage, 291-294; Stake R. 2000. A Modest commitment to the promotion of democracy. *New Direction fir Evaluation*. Nr 85,97-107; Alkin M. C. 2004: *Evaluation roots: tracing theorist' views and influences*. Thousand Oaks, Ca- London: Sage.

wywiadów z respondentami. Do realizacji badania kwestionariuszowego CAWI zostało wykorzystane przez Wykonawcę oprogramowanie LimeSurvey⁷.

Kwestionariusz badania CAWI przed rozpoczęciem właściwej realizacji został poddany pilotażowi badawczemu. Kwestionariusz został umieszczony w Aneksie.

Dobór próby

Badaniem CAWI zostali objęci partnerzy, z którymi nie zostały zrealizowane wywiady fokusowe. Ankieta została skutecznie dostarczona do 139 partnerów KSOW (rozesłano 159 zaproszeń, ale 20 z nich nie zostało skutecznie dostarczonych ze względu na błędny adres e-mail, przepełnioną skrzynkę odbiorcy czy ustawienia poczty automatycznie eliminujące wiadomości uznawane błędnie jako spam). **Ankiety wypełniło 48 partnerów, którzy nie uczestniczyli w FGI** (w tym 25 JST, 9 LGD, 6 organizacji pozarządowych, 3 przedsiębiorców, 3 rolników/osoby fizyczne, 2 przedstawiciele administracji rządowej).

Struktura zrealizowanej próby odbiega od założeń z raportu metodologicznego, ale należy zaznaczyć, że przeprowadzenie FGI z wybranymi partnerami i niemożność dostarczenia ankiety na wszystkie adresy e-mail spowodowało, że zmieniły się warunki wyjściowe opisane w raporcie metodologicznym. Otrzymane wyniki można było uznać za miarodajne i obiektywne. Zostały więc wykorzystane w raporcie końcowym. Należy jednak zaznaczyć, że nie są to wyniki reprezentatywne dla całej populacji partnerów KSOW w woj. opolskim, ponieważ znacząca ich część (21) uczestniczyła w wywiadach FGI. Stąd wyniki uzyskane w ramach CAWI uzupełniają się z wnioskami płynącymi z badań FGI.

2.2.4 Studia przypadku (case study)

Opis realizacji metody

Studium przypadku jako strategia badawcza należy do kompleksowych i pogłębionych metod zbierania informacji. Jest wykorzystywana tam, gdzie badanym zagadnieniom musi być poświęcona szczególna uwaga ze względu na ich różnorodną specyfikę lub konieczność przeprowadzenia pogłębionych badań.

Studium obejmowało zarówno analizę źródeł zastanych m.in. dokumentacja projektowa, jak i wywiad z przedstawicielem projektodawcy. Efektem przeprowadzenia studium przypadku jest opis „dobrej praktyki”.

Dobór próby

Zostało przeprowadzonych **5 studiów przypadku** jako przykładów dobrych praktyk projektów zrealizowanych w ramach KSOW w woj. opolskim w ramach poniższych obszarów:

- rolnictwo,
- ochrona środowiska, odnawialne źródła energii,
- lokalna tradycja (dziedzictwo kulturowe w tym kulinarne, krajobraz kulturowy, produkt lokalny, tradycyjny i regionalny),
- odnowa wsi,
- turystyka wiejska i agroturystyka

⁷ Szerzej o oprogramowaniu LimeSurvey: <http://pl.wikipedia.org/wiki/LimeSurvey>

2.2.5 Benchmarking międzywojewódzki

Opis realizacji metody

Benchmarking polegał na porównaniu rozwiązań i działań przeprowadzonych w województwach referencyjnych. Analiza miała charakter benchmarkingu strukturalnego i benchmarkingu operacyjnego z zastosowaniem analizy kluczowych czynników sukcesu.

Dobór próby

Dokonano porównania z **dwoma województwami referencyjnymi** wybranymi w sposób celowy: małopolskim i lubuskim.

3 OPIS WYNIKÓW BADANIA

3.1 Charakterystyka projektów zrealizowanych w latach 2009-2013 w ramach Planów działania KSOW w województwie opolskim

3.1.1 Analiza statystyczna w odniesieniu do projektów zrealizowanych w latach 2009-2013 w ramach KSOW województwa opolskiego

W okresie 2009-2013 w ramach PD KSOW w województwie opolskim zrealizowane zostało 360 projektów na łączną wartość przekraczającą 8,2 mln zł brutto (w tym 189 projektów na kwotę ponad 3,6 mln zł brutto było inicjatywą partnerów KSOW). W tabeli poniżej zostały przedstawione szczegółowe dane (w tym m.in. miary tendencji centralnej) dot. wartości projektów zrealizowanych w ramach KSOW wg typu projektodawcy. Średnia wartość projektu będącego inicjatywą własną (tj. inicjatywą samorządu województwa) jest wyższa niż projektu partnera KSOW (27,5 tys. zł do 19,3 tys. zł, ogółem - 23,2 tys. zł). Najdroższy projekt został zrealizowany w ramach inicjatywy własnej (281 087,24 zł). 1/4 projektów zrealizowanych przez partnerów KSOW ma wartość powyżej 26,9 tys. zł. Projekty zrealizowane przez partnerów mają mniejsze odchylenie standardowe od średniej (17,3 tys. zł) niż projekty będące inicjatywą własną (39 tys. zł) - co oznacza, że ich wartość jest w większym stopniu zbliżona do siebie.

Tabela 1. Dane statystyczne dot. wartości projektów zrealizowanych w ramach KSOW woj. opolskiego wg typu projektodawcy

Typ projektodawcy	Liczba projektów	Średnia wartość	Maks. wartość	Mediana wartości	Min. wartość	Percentyl 25 (wartość)	Percentyl 75 (wartość)	Odczylenie standardowe (wartość)	Suma
Inicjatywa własna	171	27 521,84 zł	281 087,24 zł	16 925,25 zł	24,08 zł	5 895,50 zł	36 572,50 zł	39 034,91 zł	4 623 669,33 zł
Projekty zrealizowane przez partnerów	189	19 332,51 zł	82 690,60 zł	13 354,07 zł	150,00 zł	6 734,50 zł	26 934,88 zł	17 300,63 zł	3 634 512,63 zł
Ogółem	360	23 197,14 zł	281 087,24 zł	14 834,50 zł	24,08 zł	6 521,60 zł	29 939,42 zł	29 853,31 zł	8 258 181,96 zł

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych dot. projektów

Największa część środków została przeznaczona na 173 projekty o zasięgu wojewódzkim (ponad 3,8 mln zł). Na 84 projekty o zasięgu krajowym wydatkowano niemal 2 mln zł, a 103 projekty międzynarodowe pochłonęły ponad 2,5 mln zł.

Na podstawie sprawozdań z realizacji 360 projektów podlegających niniejszej ewaluacji należy stwierdzić, że liczba uczestników konferencji, spotkań, konkursów, itp. zorganizowanych w ramach projektów wyniosła 67 430⁸. Należy zaznaczyć, że pod tym względem występuje bardzo duże zróżnicowanie między projektami (w ramach KSOW zostały zrealizowane zarówno duże konferencje, jak np. konferencja połączona z warsztatami polowymi "Dzień Kukurydzy", gdzie liczba uczestników przekracza 1 tys., jak i projekty szkoleniowe czy wyjazdy studyjne obejmujące uczestnictwo kilkunastu/kilkudziesięciu osób i skierowane do wyraźnie sprofilowanych odbiorców). Z uwagi na powyższe porównywalność tych danych np. między działaniami KSOW czy poszczególnymi latami ma ograniczony charakter. Na bazie

⁸ W analizie nie brano pod uwagę międzynarodowych targów np. Grüne Woche, gdzie liczba odbiorców przekracza 400 tys.

przedstawionych informacji należy jednak stwierdzić, że realizatorzy projektów KSOW w województwie opolskim w latach 2009-2013 dotarli do szerokiego grona odbiorców/uczestników (w tym również odbiorców/uczestników zagranicznych).

Najwięcej projektów zrealizowanych w okresie 2009-2013 dotyczyło działań *Przeniesienie dobrych praktyk oraz projektów innowacyjnych oraz organizacja i wymiana doświadczeń i „know-how”* (213 projektów na kwotę ponad 5 mln zł) oraz *Pomoc techniczna dla współpracy międzyterytorialnej i transnarodowej* (55 projektów na kwotę ponad 1,4 mln zł). Najmniejszy udział miały projekty z działań *Wspieranie dla współpracy międzyinstytucjonalnej, w tym międzynarodowej* (5 projektów na kwotę ponad 6 tys. zł).

W tabeli poniżej przedstawione zostały szczegółowe dane statystyczne na ten temat. Najdroższy projekt został zrealizowany w ramach działania *Przeniesienie dobrych praktyk oraz projektów innowacyjnych oraz organizacja i wymiana doświadczeń i „know-how”* (ponad 281 tys. zł). Natomiast najwyższa średnia wartość projektu występuje w działaniach: *Zarządzanie siecią* (29,8 tys. zł), *Identyfikacja i analiza możliwych do przeniesienia dobrych praktyk w zakresie rozwoju obszarów wiejskich oraz przekazanie informacji na ich temat* (25,8 tys. zł) i *Pomoc techniczna dla współpracy międzyterytorialnej i transnarodowej* (25,5 tys. zł).

Tabela 2. Dane statystyczne dot. wartości projektów zrealizowanych w ramach KSOW woj. opolskiego wg działań

Działanie	Liczba projektów	Średnia wartość	Maks. wartość	Mediana wartości	Min. wartość	Percentyl 25 (wartość)	Percentyl 75 (wartość)	Odczylenie standardowe (wartość)	Suma
Identyfikacja i analiza możliwych do przeniesienia dobrych praktyk w zakresie rozwoju obszarów wiejskich oraz przekazanie informacji na ich temat	38	25 840,90 zł	148 498,68 zł	17 988,00 zł	2 999,93 zł	7 012,00 zł	33 293,10 zł	29 298,74 zł	981 954,21 zł
Przeniesienie dobrych praktyk oraz projektów innowacyjnych oraz organizacja i wymiana doświadczeń i „know-how”	213	23 701,65 zł	281 087,24 zł	15 166,50 zł	24,08 zł	6 911,85 zł	27 880,71 zł	32 591,67 zł	5 024 750,34 zł
Przygotowanie programów szkoleniowych dla LGD w procesie tworzenia, w tym wymiana doświadczeń między lokalnymi grupami działania	21	8 304,10 zł	61 534,00 zł	4 600,00 zł	115,00 zł	1 967,05 zł	7 795,00 zł	13 408,42 zł	174 386,01 zł
Zarządzanie siecią	13	29 814,78 zł	82 443,00 zł	10 585,38 zł	191,65 zł	444,00 zł	53 023,00 zł	31 492,25 zł	387 592,09 zł
Pomoc techniczna dla współpracy międzyterytorialnej i transnarodowej	55	25 492,85 zł	123 285,21 zł	15 163,14 zł	799,50 zł	8 617,00 zł	38 570,03 zł	25 713,30 zł	1 402 106,64 zł
Wspieranie dla współpracy międzyinstytucjonalnej, w tym międzynarodowej	5	1 588,92 zł	2 421,00 zł	1 939,52 zł	55,64 zł	968,59 zł	2 209,25 zł	1 048,15 zł	6 355,67 zł
Wymiana wiedzy oraz ocena polityki w zakresie rozwoju obszarów wiejskich	15	21 618,23 zł	40 000,00 zł	20 000,00 zł	5 000,00 zł	16 500,00 zł	32 000,00 zł	11 378,87 zł	281 037,00 zł
Ogółem	360	23 197,14 zł	281 087,24 zł	14 834,50 zł	24,08 zł	6 521,60 zł	29 939,42 zł	29 853,31 zł	23 197,14 zł

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych dot. projektów

3.1.2 Analiza jakościowa funkcjonowania KSOW w województwie opolskim w kontekście celów

W poniższym rozdziale została udzielona odpowiedź na następujące pytania badawcze:

1/ *Czy i na ile realizacja projektów przyczyniła się do identyfikacji dobrych praktyk w szczególności w zakresie następujących dziedzin tj.:*

- *rolnictwa,*
- *ochrony środowiska, odnawialnych źródeł energii,*
- *lokalnej tradycji (dziedzictwo kulturowe w tym kulinarne, krajobraz kulturowy, produkt lokalny, tradycyjny i regionalny),*
- *odnowy wsi,*
- *turystyki wiejskiej i agroturystyki?*

2/ *Czy i w jaki sposób realizowane projekty przyczyniły się do wspierania wymiany doświadczeń między podmiotami i zachęcania do czerpania wiedzy z doświadczeń innych podmiotów szczególności w zakresie następujących dziedzin tj.:*

- *rolnictwa,*
- *ochrony środowiska, odnawialnych źródeł energii,*
- *lokalnej tradycji (dziedzictwo kulturowe w tym kulinarne, krajobraz kulturowy, produkt lokalny, tradycyjny i regionalny),*
- *odnowy wsi,*
- *turystyki wiejskiej i agroturystyki?*

3/ *Czy i w jakim zakresie zrealizowane projekty wspierały zdobywanie, uaktualnienie i doskonalenie umiejętności zarządczych lokalnych grup działania (LGD) oraz wpływały na wymianę doświadczeń między LGD z uwzględnieniem wpływu zdobytej wiedzy i doświadczeń na realizację Lokalnych Strategii Rozwoju?*

4/ *Czy i w jakim zakresie zrealizowane projekty przyczyniały się do implementacji i upowszechnienia w regionie rozwiązań innowacyjnych, szczególnie w zakresie następujących dziedzin:*

- *rolnictwa,*
- *ochrony środowiska, odnawialnych źródeł energii,*
- *lokalnej tradycji (dziedzictwo kulturowe w tym kulinarne, krajobraz kulturowy, produkt lokalny, tradycyjny i regionalny),*
- *odnowy wsi,*
- *turystyki wiejskiej i agroturystyki?*

5/ *Czy i w jaki sposób zrealizowane projekty przyczyniły się do:*

- a) *poprawy konkurencyjności sektora rolnego i leśnego;*
- b) *poprawy stanu środowiska i terenów wiejskich;*
- c) *poprawy jakości życia na obszarach wiejskich oraz wspierania dywersyfikacji gospodarki wiejskiej?*

6/ *Czy i w jaki sposób realizowane projekty przyczyniły się do wspierania rozwoju przedsiębiorczości oraz możliwości nawiązywania różnych form współpracy między podmiotami działającymi na rzecz rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa?*

7/ *Czy i w jakim stopniu realizacja projektów pozwoliła na umożliwienie i wzmocnienie przepływu informacji na temat polityki rozwoju obszarów wiejskich między podmiotami działającymi na rzecz rozwoju obszarów wiejskich?*

Odpowiedź na powyższe pytania badawcze uzyskać można odnosząc się do dwóch kwestii:

- **stopnia ważności poszczególnych celów KSOW dla parterów**, co pozwala ocenić, jaki w ramach Sieci istnieje potencjał realizacji zadań, do których odnosi się konkretne pytanie;

- **stopnia realizacji każdego z celów KSOW**, co pozwoli wskazać na obszary wymagające większej uwagi w przyszłości oraz obszary w pewnym sensie „przeinwestowane” lub takie, w ramach których potrzeby można uznać za zaspokojone.

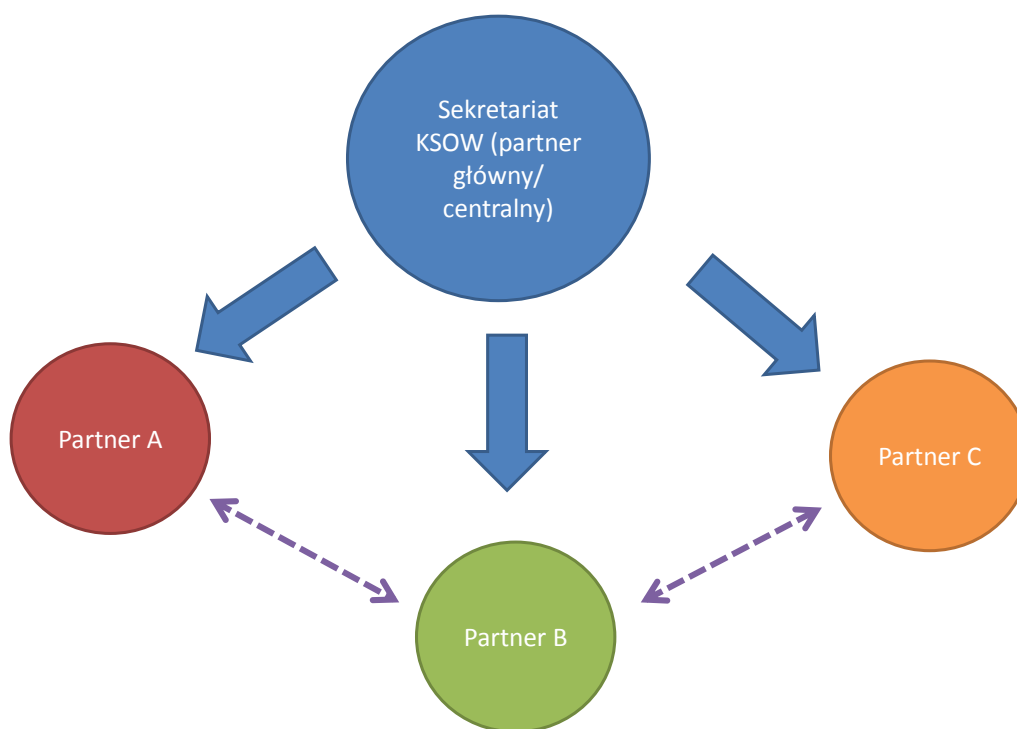
Połączenie obu aspektów – potencjału i realizacji – pozwoli ocenić, na ile przyjęta formuła i praktyka funkcjonowania KSOW sprzyjała osiągnięciu założonych celów.

Potencjał realizacji celów KSOW w województwie opolskim

Zarówno z badania CAWI, jak i z przeprowadzonych badań jakościowych (przede wszystkim FGI, w mniejszym stopniu studium przypadku) – wynika, że dla opolskich partnerów KSOW celem o największej istotności jest **usprawnienie przepływu informacji na temat programów związanych z obszarami wiejskimi**. Uczestnicy wywiadów zogniskowanych zdecydowanie podkreślali ten informacyjny wymiar współpracy z KSOW, przy czym z ich wypowiedzi wynikało, że chodzi przede wszystkim o informację pozyskiwaną od instytucji zarządzających programami (czyli pionowy przepływ informacji, góra-dół – od centrum ku pojedynczym podmiotom), a nie o wymianę doświadczeń – wielokierunkową i obejmującą wielu równorzędnych nadawców komunikatów. Stworzenie tego typu formuły obiegu informacji – wielokierunkowej – określano jako ważną, ale jednak drugoplanową korzyść z funkcjonowania KSOW.

Wymiana doświadczeń w zakresie rozwoju obszarów wiejskich wskazywana była jako cel o mniejszej istotności z perspektywy partnerów KSOW, co więcej, zwracano uwagę, że w obecnie przyjętym modelu zarządzania Siecią owa wymiana doświadczeń ma charakter okazjonalny, a nie formalny, choć w przypadku części projektów i niektórych partnerów mogą być to więzi trwałe. Stosunkowo rzadko jednak można – w ocenie uczestników FGI – obserwować tworzenie się nowych powiązań między podmiotami, częściej jest to kontynuacja relacji wynikających z ich wcześniejszej aktywności. Z wypowiedzi partnerów wynika (co potwierdza też proporcja projektów zarządzanych jako inicjatywa własna samorządu województwa i projektów będących inicjatywą partnerów), że obecny model zarządzania KSOW w regionie jest modelem swoiście hierarchicznym: Sieć składa się z silnego partnera centralnego, zarządzającego całą strukturą i kontrolującego obieg informacji (co wynika z pozycji jedyne go źródła finansowania działań), budującego pojedyncze relacje z poszczególnymi partnerami, przy niemal całkowitym braku relacji pomiędzy pozostałymi partnerami.

Rysunek 2. Model współpracy w ramach KSOW

Źródło: opracowanie własne

Charakterystyczne jest, że jako motywację kluczową przystąpienia do Sieci wskazywano na pierwszym miejscu **możliwość sfinansowania własnych inicjatyw**. W dalszej kolejności, jako podobnie istotne, wskazywano **promocję własnej organizacji** oraz **możliwość uzyskania wsparcia Sekretariatu Regionalnego KSOW** tak w aplikowaniu, jak i w realizacji projektów. Stosunkowo niewielkie znaczenie miało dla partnerów to, na ile ich działania wpisują się w generalny rozwój obszarów wiejskich w regionie. Wśród uczestników wywiadów zogniskowanych dominowało myślenie w kategoriach własnej grupy interesów, choć niewykluczające interesów wspólnych. Przykładem takiego myślenia może być brak zainteresowania dla powiększania liczby partnerów w Sieci: „Jeżeli ktoś chce coś robić, to on będzie szukał, drążył i znajdzie [odpowiedź na pytanie, czy informacja o KSOW dociera do wszystkich potencjalnych beneficjentów]. (...) Tak szczerze powiedziawszy, im więcej nas przy tym stole, tym mniejszy woreczek, więc lepiej, jak oni [potencjalni beneficjenci] nie szukają i nie chcą... My [obecni partnerzy KSOW] nie mamy interesu[by powiększała się liczba partnerów KSOW], mamy interes w tym, żeby skorzystała z tych środków i rozpropagować to, co my chcemy”⁹.

Jako skutek drugorzędny uczestnictwa w Sieci wskazano nawiązywanie kontaktów i znajomości, choć zarazem jako mankament działań przedstawiano fakt, iż często w różnych miejscach województwa realizowane są równocześnie i niezależnie bardzo podobne projekty. Jako rozwiązanie proponowano jednak w tym przypadku raczej lepszą koordynację projektów przez głównego partnera i dystrybutora pieniędzy (SR KSOW), a nie inicjatywę własną partnerów w ramach Sieci, polegającą na poszukiwaniu partnerów, mających podobne cele i pomysły.

⁹ FGI z partnerami KSOW.

Respondenci nie dostrzegali m.in. potrzeby stworzenia na stronie internetowej KSOW forum dyskusyjnego lub narzędzia służącego kojarzeniu partnerów podobnych projektów. Jako formę sprzyjającą budowaniu synergii podobnych projektów postulowano przede wszystkim organizowanie przez SR KSOW **warsztatów tematycznych** (np. skupionych wokół problematyki dziedzictwa kulturowego, turystyki, produkcji zdrowej żywności, OZE – te tematy, w tej kolejności, zostały wskazane jako wiodące).

Wojewódzka Grupa Robocza ds. KSOW oceniana jest w tym kontekście również jako ciało, które powinno spełniać rolę miejsca, gdzie konfrontują się i koordynują podobne inicjatywy oraz wypracowywane są na ich bazie nowe. Obecne jej funkcjonowanie uznano za niewystarczające w tym zakresie: *„Ja uważam, że każda burza mózgów, nawet jak się ludzie pokłócą, bo i tak może być, to rodzi pomysły. Partnerzy zainteresowani konkretnymi pomysłami w ramach KSOW powinni się spotykać. (...) Powinni się spotykać i wspierać. (...) A teraz to się nawet nie miało prawa zadziać, bo w tych trzech latach, pierwszy rok to praktycznie były złożone projekty, 2012 coś tam zostało zrealizowane, 2013 to już końcówka tego co miało być zrealizowane (...). Od 2,5 roku praktycznie to dziś takie spotkanie mamy. (...) Powiem, że my się więcej wygadaliśmy przy panu [chodzi o moderatora], niż nam się udaje na wojewódzkiej Grupie Roboczej. (...) To jest śmieszne, ale my powinniśmy takie rozmowy mieć”¹⁰*. Z powyższej – oraz innych podobnych wypowiedzi – można wnioskować, że Sieć w regionie w obecnej formule ma **ograniczony potencjał generowania synergii wynikającej ze zgromadzenia partnerów realizujących podobne projekty** i jako platforma porozumienia między nimi.

Na brak takiej współpracy wskazują także wyniki badania CAWI – tylko 9 respondentów nawiązało w wyniku obecności w KSOW współpracę z inną instytucją/organizacją, zajmującą się rozwojem obszarów wiejskich, 30 nie nawiązało takiej współpracy, a 9 wybrało odpowiedź „trudno powiedzieć”.

Wśród celów KSOW jako ważniejsze od wymiany doświadczeń wskazano:

- **promocję poszukiwania rozwiązań innowacyjnych dla rozwoju obszarów wiejskich**, postrzeganą raczej jako implementację rozwiązań wypracowanych poza regionem, najchętniej za granicą, a nie rozwiązań, z których skorzystać dzięki kontaktom z partnerami z regionalnej Sieci, tym bardziej wypracować wspólnie z nimi;
- **aktywizację podmiotów zaangażowanych lub potencjalnie mogących zaangażować się w rozwój obszarów wiejskich**, postrzeganą przede wszystkim jako wsparcie finansowe i organizacyjne podmiotów już działających w regionie, a nie tworzenie i angażowanie w tej sferze nowych – co interpretować można jako wspomnianą wyżej dominację myślenia w kategoriach grup interesów.

Traktowanie Sieci przede wszystkim jako źródła finansowania inicjatyw partnerów oraz źródła informacji o programach dla rolnictwa stwarza utrudnienie w realizacji podstawowego zadania KSOW, jakim powinna być integracja różnych podmiotów działających na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. Wskazać można dwie podstawowe przyczyny występowania tej bariery:

- **postawy partnerów**, niezainteresowanych integracją, bez nawyków współpracy, nastawionych na konkutowanie o środki finansowe;

¹⁰ FGI z partnerami KSOW.

- **formuły komunikacji w Sieci**, utrudniającej budowanie złożonych, poziomych relacji między partnerami.

SR KSOW stoi tu wobec bardzo trudnego zadania, gdyż, podejmując działania sprzyjające integracji partnerów i otwierające nowe kanały komunikacji między nimi, działa niejako **wbrew oczekiwaniom części partnerów**. Niemniej jednak, skoro sensem tworzenia Sieci jest właśnie integracja podmiotów działających na rzecz obszarów wiejskich, to działania tego rodzaju muszą być kontynuowane i wzmacniane. **Jako działania takie wskazać można przede wszystkim szereg przedsięwzięć związanych z odnową wsi**: Polską Sieć Odnowy i Rozwoju Wsi zainicjowaną na obchodach XV-lecia odnowy wsi, Sieć Najciekawszych Wsi zainicjowaną w województwie opolskim, projekty, w ramach których mogła spotkać się duża liczba partnerów zainteresowanych określonym tematem (przede wszystkim konferencje i wyjazdy studyjne, lub projekty łączące obie te formy), a także spotkania koordynacyjne i szkolenia dla LGD. Konieczne wydaje się jednak, by oprócz inicjatywy SR KSOW w większym zakresie mogła tu odegrać rolę inicjatywa samych partnerów, co może zostać wyegzekwowane choćby przez odpowiednie regionalne kryteria doboru projektów, promujące te, które przyczyniają się do budowania trwałych relacji między partnerami, m.in. projekty realizowane w partnerstwie wielu podobnych podmiotów, projekty przyczyniające się do tworzenia narzędzi komunikacji, projekty oparte o montaż finansowy środków KSOW i środków jeszcze co najmniej dwóch innych podmiotów. Tworzenie powiązań finansowych między podmiotami można uznać zarówno za ważną formę integracji instytucjonalnej, jak i narzędzie budowania kapitału społecznego.

Wzmacnianie potencjału administracji zaangażowanej w rozwój obszarów wiejskich oraz wsparcie MRiRW w zakresie analizy i oceny polityki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce były celami KSOW cieszącymi się wyraźnie najmniejszym zainteresowaniem respondentów CAWI i uczestników FGI, przy czym w przypadku drugiego z celów wskazywano jednak na niedostatek projektów badawczych – o czym szerzej w rozdz. 3.1.3. Wzrost w latach 2012-2013 liczby opracowań badawczych/analiz w ogólnej liczbie projektów wskazuje, że problem ten został dostrzeżony i jest rozwiązywany. Patrząc jednak z perspektywy potencjału realizacji celów KSOW należy stwierdzić, że **rola KSOW jako źródła informacji i źródła finansowania przeważa nad potrzebą budowania relacji między partnerami**, co oznacza, że w przyszłości kontynuowane i wzmacniane powinny być przede wszystkim te działania, które zmierzają **w kierunku większej integracji Sieci**.

Realizacja celów KSOW

Z analizy ilościowej projektów wynika, że **projekty spełniające funkcje informacyjne przeważają liczebnie i w zakresie kwot na nie przeznaczonych nad projektami integrującymi** – choć cały czas należy mieć na uwadze, że każdy z projektów może pełnić i zazwyczaj pełnił dwojaką funkcję: przekazu informacji i sieciowania. Projekty te mają przede za cel promocję dobrych praktyk oraz wiedzy o programach wsparcia dla obszarów wiejskich. Jako generalną słabość funkcjonowania regionalnej Sieci, mającą wpływ na realizację wszystkich celów KSOW, można uznać fakt, iż środki KSOW traktowane są przez projektodawców jako **środki zapewniające kontynuowanie zadań finansowanych wcześniej z innych środków, co czyni problematyczną wartość dodaną KSOW na obszarze Opolszczyzny**.

Jeżeli chodzi o identyfikację i rozpowszechnianie dobrych praktyk, zarówno uczestnicy wywiadów zogniskowanych, jak i respondenci CAWI wskazywali, że działanie KSOW było najbardziej odczuwalne przede wszystkim w obszarze **lokalnej tradycji** (dziedzictwo kulturowe, w tym kulinarne, krajobraz kulturowy, produkt lokalny, tradycyjny i regionalny), **odnowy wsi** oraz w obszarze **turystyki wiejskiej**. Te trzy tematy wskazać należy jako dominujące w dotychczasowej działalności KSOW, a wypracowane rozwiązania – zwłaszcza w kontekście dokonań w obszarze odnowy wsi, która ma wpływ także na rozwój kapitału społecznego i przedsiębiorczości – uznać można za **wyróżniające na tle innych regionów**. Z badania wynika, że są to tematy istotne dla rozwoju całości obszarów wiejskich. Kontekst odnowy wsi jawi się tu jako kierunek priorytetowy, który może łączyć przedsięwzięcia z bardzo wielu obszarów: przedsiębiorczości, rolnictwa, ochrony środowiska, OZE, implementacji nowych technologii, bezpieczeństwa, itp..

Osobną grupą projektów są **projekty kierowane do LGD**. Ze względu na fakt, że środki PROW kierowane na rozwój obszarów wiejskich w ramach Osi 4 zarządzane są za ich pośrednictwem, organizację zarówno szeregu szkoleń szczegółowych, jak i przede wszystkim spotkań koordynacyjnych dla LGD z regionu należy uznać za bardzo ważny element usprawniania zarządzania obszarami wiejskimi. Poprawa zarządzania na obszarach wiejskich w związku z KSOW oceniana jest jednak niejednoznacznie. Większość respondentów CAWI, mających w tej kwestii zdanie (21/48) uważa, że poprawa taka nastąpiła. 11 partnerów odpowiedziało jednak „nie” i „zdecydowanie nie”, zaś aż 16 nie miało zdania. W ocenie uczestników FGI znaczenie może mieć przede wszystkim znaczne wsparcie organizacyjne i zarządcze, jakie projektodawcy otrzymują od SR KSOW. O ile jednak sprzyja to aktywizacji i zaangażowaniu organizacji o mniejszym potencjale w tym zakresie, o tyle organizacje większe (np. Izba Rolnicza, LGD) postrzegają to jako odbieranie im części kompetencji oraz utrudnienie w konkurowaniu o środki KSOW. Z drugiej strony, za charakterystyczne należy uznać, że wśród odpowiadających na ankietę CAWI, rozсланą do wszystkich partnerów KSOW w regionie, za wyjątkiem wskazanych jako uczestnicy FGI, odpowiedziały przede wszystkim samorządy (25 respondentów na 48 udzielonych odpowiedzi) i LGD (9 respondentów). Wskazywałoby to, iż inne, mniejsze podmioty, choć licznie występują wśród projektodawców, to nie wykazują wystarczającego zainteresowania kształtowaniem funkcjonowania Sieci jako takiej, czemu służyć ma niniejsza ewaluacja.

Wpływ projektów KSOW w **obszarze rolnictwa** jest w ocenie ewaluatora – w oparciu o dane z FGI, CAWI oraz analizę projektów – mniej odczuwalny. Mimo znaczącej liczby projektów z tych obszarów respondenci deklarowali w tym zakresie niedosyt. Można interpretować to między innymi w ten sposób, że projekty te mają na tyle wyspecjalizowany charakter i na tyle ograniczoną grupę odbiorców, że budzą mniejszy rezonans społeczny. Znaczna część z 360 operacji zrealizowanych w okresie objętym ewaluacją to projekty związane z poprawą konkurencyjności sektora rolniczego i leśnego. Są to zwykle projekty sprzyjające wymianie doświadczeń i implementacji rozwiązań innowacyjnych.

Stosunkowo niewiele projektów można natomiast interpretować jako projekty mające wpływ na **ochronę środowiska i promocję OZE**. Jako przyczynę wskazać tu można – dostrzeganą przez respondentów – kwestię **niskiej świadomości ekologicznej społeczności wiejskich**. Obszary wiejskie w potocznej świadomości mieszkańców postrzegane są jako „zdrowe”, a problemy

zanieczyszczenia powietrza (zarówno wynikające z działań mieszkańców wsi, jak i działań przemysłowych) czy zwiększonego wytwarzania odpadów oraz problemy ich utylizacji praktycznie pozostają poza polem ich świadomości. Co więcej, mieszkańców obszarów wiejskich cechuje w tych kwestiach znaczny konserwatyzm, a jedyną praktycznie grupą podatną na oddziaływania nieekonomiczne w przypadku działań nakierowanych na ten cel jest młodzież. Oceniano, że osoby dorosłe skłonne byłyby do zmiany swoich priorytetów i przyzwyczajzeń w przypadku motywacji finansowej lub/i odpowiednich zmian prawnych.

W kontekście ochrony środowiska zwrócono uwagę na pewien aspekt, który ma duże znaczenie w związku z odnową wsi, a który znalazł odzwierciedlenie w dotychczas realizowanych projektach z zakresu odnowy wsi: **ochrona środowiska wizualnego wsi i ochrona krajobrazu**. KSOW wspierał pracę zespołu ds. zachowania dziedzictwa kulturowego i ochrony krajobrazu; dokonano szeregu inwentaryzacji sołectw pod kątem dóbr kulturowych i ich ochrony, opracowano szereg projektów małej architektury dla sołectw, wykonano studia historyczno-ruralistyczne 2 miejscowości w badanym okresie, w Konkursie Piękna Wieś Opolska kryteria konkursowe odnosiły się do tych kwestii, ponadto dofinansowano w ramach KSOW wydanie publikacji dotyczących waloryzacji zabytkowej wsi. W ocenie części uczestników FGI, mogących pełnić rolę ekspertów (specjaliści z zakresu zagospodarowania przestrzennego, wojewódzki konserwator zabytków) – w kwestii zagospodarowania przestrzennego (układy osadnicze wsi), wyboru projektów architektonicznych, stopnia dewastacji, stosowania reklamy zewnętrznej – nadal panuje na wsi opolskiej dość znaczny chaos i brak wystarczającej świadomości estetycznej. Obecnie prowadzone prace legislacyjne – uchwalona przez Sejm ustawa o ochronie krajobrazu – mogą dać nowy impuls realizowanym dotąd działaniom i oprócz oddziaływania na świadomość społeczną stwarzać możliwość prawnego egzekwowania pożądaných zmian w tym zakresie.

Jako **dziedziny, w których obserwujemy wystarczające „nasycenie” projektami**, wskazać należy przede wszystkim:

- Rolnictwo i sektor leśny,
- Odnowa wsi,
- Rozwój lokalnego dziedzictwa kulturowego,
- Wsparcie LGD.

Projektów z tego zakresu nie powinno w przyszłości przybywać. Warto natomiast rozważyć wprowadzenie kryteriów sprzyjających temu, by miały one bardziej **integrujący charakter**.

Dziedziny, w których liczba projektów powinna wzrosnąć, wraz ze zwróceniem uwagi na to, by służyły jak najmocniej budowie relacji między partnerami, a także na to, by wpisywały się w kontekst odnowy wsi, to przede wszystkim:

- Przedsiębiorczość,
- OZE,
- Ochrona środowiska,
- Ochrona środowiska wizualnego i krajobrazu wsi.

Dodatkowym kontekstem, obok odnowy wsi, na który warto zwracać uwagę we wszystkich projektach, jest to, na ile przyczyniają się one do rozwoju kapitału społecznego. Powinno to znaleźć w przyszłości odzwierciedlenie w regionalnych kryteriach wyboru projektów.

Podsumowując, jako mocne strony funkcjonowania Sieci regionalnej w kontekście celów KSOW wskazać należy przede wszystkim:

- Kontekst prowadzonych od 20 lat działań na rzecz odnowy wsi, tworzący mocną bazę dla budowy kapitału społecznego oraz podstawę dla przedsięwzięć praktycznie ze wszystkich dziedzin wsparcia rozwoju obszarów wiejskich;
- Zaspokajanie potrzeb partnerów w zakresie przekazu informacji o programach wsparcia rolnictwa i obszarów wiejskich;
- Wsparcie koordynacji działań LGD i wsparcie szkoleniowe dla nich;
- Wysoką jakość pracy i kompetencje SR KSOW;
- Znaczną liczbę postrzeganych jako skuteczne i ważne projektów z zakresu dziedzictwa kulturowego, odnowy wsi i turystyki wiejskiej.

Jako słabe strony wskazać należy:

- Brak mechanizmów budowania powiązań bezpośrednich między partnerami;
- Przede wszystkim pionowe relacje w Sieci: SR KSOW – partnerzy i taki obieg informacji;
- Mniejszą liczbę satysfakcjonujących projektów z zakresu ochrony środowiska i odnawialnych źródeł energii, a także przedsiębiorczości;
- Brak wystarczająco silnej motywacji partnerów do współpracy w ramach Sieci i nawiązywania relacji między sobą, wymuszające na SR KSOW podejmowanie roli partnera inicjującego wiele koniecznych przedsięwzięć;
- Dofinansowanie ze środków KSOW zadań finansowanych wcześniej z innych środków (problematyczność tworzenia przez KSOW wartości dodanej).

Funkcjonowanie KSOW w województwie opolskim charakteryzuje się zatem wysoką skutecznością w zakresie transferu informacji do partnerów oraz jako źródła finansowania zadań, związanych z rozwojem obszarów wiejskich. Mniejsza natomiast jest jej skuteczność jako instrumentu sieciowania podmiotów realizujących na obszarach wiejskich podobne projekty i mających podobne cele, a także jako platformy komunikacji między różnymi podmiotami oraz konsultacji planowanych działań.

3.1.3 Analiza jakościowa funkcjonowania KSOW w kontekście narzędzi stosowanych w trakcie realizacji projektów

W poniższym rozdziale została udzielona odpowiedź na następujące pytania badawcze:

1/ Czy wybrane narzędzia realizacji projektów i rozwiązania zastosowane w trakcie ich realizacji okazały się odpowiednie do zakładanych celów projektów?

2/ Czy podobne efekty realizacji projektów można było osiągnąć przy pomocy innych narzędzi?

Wśród projektów realizowanych w ramach KSOW w latach 2009-2013 wyróżnić można następujące typy:

- **Konferencje, seminaria, spotkania.** Przykładem może być seminarium pn. „Współczesne rolnictwo ekologiczne - zagadnienia produkcyjne, możliwości rozwoju, marketing”, konferencja dla grup producentów rolnych, czy konferencja „Rolnictwo ekologiczne alternatywą dla gospodarstw rolnych”;
- **Szkolenia, warsztaty.** Wskazać można przykłady szkoleń z różnych dziedzin, m.in. serie szkoleń dla LGD z różnych obszarów mające na celu rozwój umiejętności zarządczych czy wdrażania projektów osi IV PROW 2007-2013, szkolenia dla grup producentów rolnych, szkolenia dla rolników;
- **Wyjazdy studyjne.** Dotyczą różnych dziedzin, wskazać można przykładowo wyjazdy związane z tworzeniem produktu turystycznego, popularyzacją odnawialnych źródeł energii, działaniem grup producentów rolnych. Zwraca uwagę znacząca liczba wyjazdów studyjnych związanych z odnową wsi;
- **Udział w imprezach targowych, organizacja takich imprez.** Jest to dofinansowanie udziału w imprezach wiodących, takich, jak POLAGRA czy Grüne Woche, a także dofinansowanie ważnych imprez regionalnych, jak np. Wystawa Maszyn Rolniczych i Zwierząt Hodowlanych;
- **Imprezy masowe, wydarzenia kulturalne.** Jest to dofinansowanie działań takich, jak jarmarki, festyny, dożynki, koncerty, festiwale, turnieje (np. Turniej Kół Gospodyń Wiejskich, Międzynarodowy Turniej Drwali);
- **Akcje społeczne.** Jako akcje społeczne wskazać można akcje inwentaryzacji dziedzictwa wsi, akcje aktywizacji różnych grup społecznych (np. konkurs z zakresu odnowy wsi mający na celu promocję inicjatyw włączających młodzież w działania na rzecz miejscowości);
- **Badania/analizy.** W ramach KSOW finansowane są badania z różnych obszarów i związane z nimi publikacje z zakresu dziedzictwa kulturowego, analizy urbanistyczne, opracowania z zakresu zagospodarowania przestrzennego, porejestrowego doświadczalnictwa odmianowego czy niniejsze badanie ewaluacyjne;
- **Konkursy.** Najważniejszym projektem z tego zakresu jest regionalny konkurs na najlepszy projekt zrealizowany na terenach wiejskich w zakresie infrastruktury przy wsparciu środków unijnych; realizowane są także konkursy fotograficzne i inne artystyczne, konkursy na najlepsze gospodarstwo agroturystyczne, itp.;
- **Działania promocyjne w mediach.** Działania te obejmują przede wszystkim realizację materiałów emitowanych w mediach regionalnych (kanał regionalny TVP) oraz prasowych; działa również strona internetowa Sieci (<http://opolskie.ksow.pl/>; jako portal regionalny w ramach portalu KSOW). Szereg realizowanych projektów było promowanych poprzez media regionalne niezależnie od ogólnych działań informacyjno-promocyjnych na rzecz KSOW;
- **Publikacje promocyjne.** W ten zakres działań wchodzi publikacje promocyjne różnego typu, w tym turystyczne, kalendarze, foldery, katalogi, itp.

Przedstawione wyżej zestawienie typów realizowanych projektów uznać można w zasadzie za wyczerpujący katalog instrumentów realizacji projektów KSOW. Realizacja tego typu projektów niewątpliwie może być kontynuowana w przyszłości, warto natomiast – kierując się zarówno

analizą statystyczną projektów, jak i opiniami uczestników wywiadów zogniskowanych – zastanowić się:

- a) czy proporcje różnych typów projektów w latach 2009-2013 były optymalne?
- b) czy w ramach poszczególnych typów projektów zastosowano optymalne formuły realizacji?
- c) jakich projektów – mimo, iż ich katalog jest raczej obszerny – zabrakło, a mogłyby się przyczynić do skuteczniejszej realizacji celów PROW?

Z analizy ilościowej projektów wynika jednoznacznie, że dominują ich cztery typy: konferencje, wyjazdy studyjne, szkolenia i warsztaty, imprezy targowe. Znaczny udział w katalogu typów projektów mają również imprezy masowe i wydarzenia kulturalne. Najczęściej realizowane typy projektów cechuje zatem bądź **jednorazowość**, bądź, nawet jeśli się powtarzają, to zazwyczaj mają charakter stosunkowo **ograniczonego w czasie wydarzenia**. Niewiele można wskazać projektów realizowanych w dłuższym okresie, przez kilka miesięcy do roku. W opinii uczestników FGI sprzyja temu tryb naboru, ale wskazać warto także to, że projekty tego rodzaju są znacznie prostsze pod względem zarządzania, co może decydować o ich liczebnej przewadze wśród uzyskujących dofinansowanie.

Zastanawiając się nad przewagą projektów długotrwałych nad krótkotrwałymi, wypada w pierwszej kolejności zwrócić uwagę na następujące cechy tych pierwszych:

- mają potencjał tworzenia względnie stabilnych miejsc pracy,
- sprzyjają wzmocnieniu organizacyjnemu zaangażowanych podmiotów,
- w dłuższym działaniu w ramach jednego projektu buduje się trwalszy kapitał relacji między partnerami (a i odbiorcami projektu), co jest jednym z założeń funkcjonowania jakiegokolwiek sieci (więc również KSOW).

Do projektów tego typu zaliczyć można **projekty badawcze** (w których rękojmią trwałości może być także wytworzony w trakcie ich realizacji kapitał wiedzy), **akcje społeczne** (polegające np. na mobilizacji społeczności lokalnych do działań typu: inwentaryzacja dziedzictwa kulturowego, pomoc niepełnosprawnym, uprawianie sportu, itp.) lub **społeczne kampanie w mediach**.

Biorąc pod uwagę ilość konferencji organizowanych jako podsumowanie projektów badawczych finansowanych z innych źródeł – można przyjąć, że w tym przypadku mamy do czynienia z montażem finansowym, gdzie środki KSOW wykorzystywane są tylko do sfinansowania podsumowania i promocji wyników projektu realizowanego w dłuższym czasie, być może przekraczającym horyzont jednego roku. Niemniej, jak zwraca uwagę jeden z uczestników FGI, projekty badawcze mogą łączyć różnego typu partnerów (tak w relacji: twórca-odbiorca, jak i w relacjach kooperacyjnych), a także są projektami potencjalnie innowacyjnymi (nie tylko zapewniającymi transfer innowacji, lecz i prowadzącymi do wytwarzania ich „na miejscu”, co w większym stopniu zapewnia efekt mnożnikowy), w związku z czym w większym stopniu należałoby oczekiwać w przyszłości dofinansowania samych badań, a nie tylko działań podsumowujących i promocyjnych. *„Ja bym chciał, żeby to nie były tylko projekty zadaniowe. Czyli, że projekt jest organizowany czy też zrealizowany w jeden, maksymalnie w dwa dni, zamykamy. Ja chciałbym, żebym mógł korzystać z projektu przez cały okres obowiązywania*

danego okresu rozliczeniowego. Długie projekty, czyli zaczynam od stycznia, kończę w grudniu, do czego dochodzi innowacyjność. Co polega to na tym, że jest kilka wydarzeń, które można ująć pod jednym tematem i zrealizować. To jest jedna rzecz, druga rzecz, chciałbym, żeby ta innowacyjność, polegała na tym, żeby można było łączyć partnerów społecznych, gospodarczych i partnerów naukowych. (...) Dziś trudno wymienić nazwy projektów, które byłyby tak zrealizowane, jest ich niewiele”¹¹.

Zacytowana wypowiedź zwraca uwagę na kolejną pożądaną cechę projektów KSOW, jaką jest **kompleksowość**. Wśród projektów, zrealizowanych w latach 2009-2013, projekty kompleksowe najczęściej polegają na łączeniu wyjazdu studyjnego ze szkoleniem. Podkreślana jest także potrzeba **kaskadowego rozpowszechniania nabytej wiedzy**, co w ocenie części uczestników FGI obecnie nie ma miejsca: *„Chciałbym zwrócić pana uwagę, jako ewaluatora, że KSOW trochę po macoszemu traktuje warsztaty, wyjazdy studyjne. To nie ma wartości materialnej. Nie ma jakiegoś wytworu regionalnego, a to ma bardzo dużą wartość dodaną. Wszyscy myślą, że jak się jedzie do Nadrenii Palatynatu z KSOW, to się jedzie na wycieczkę pięciodniową i nic z tego się nie wynosi. A to jadą eksperci, którzy później tą wiedzę przekazują. Chciałbym, żeby to w Pana raporcie się znalazło. Że to nie ma tej wartości materialnej, ale bardzo dużą wartość inspirującą”¹².*

Działania w mediach, związane z KSOW mają dość ograniczony zakres. Prowadzone są działania w telewizji, radiu i prasie, czyli w mediach klasycznych, a także za pomocą witryny internetowej. **Brak natomiast działań w mediach społecznościowych i generalnie w internecie**, które obecnie są z jednej strony najtańszym, a z drugiej strony wyjątkowo skutecznym kanałem dotarcia do różnych grup docelowych, a przede wszystkim – wyjątkowo skutecznym **narzędziem sieciowania różnego typu partnerów**, często takich, którzy mają niewielką szansę spotkać się poza rzeczywistością wirtualną. Sam serwis internetowy SR KSOW może tu odgrywać stosunkowo ograniczoną rolę, choćby dlatego, że brakuje w nim komponentu społecznościowego: forum dyskusyjnego czy aktywnej społeczności na Facebooku. Brak tego rodzaju narzędzi może ograniczać oddziaływanie informacyjne, a przede wszystkim sieciujące, co wypada podkreślić wobec faktu, iż również w komunikacji na obszarach wiejskich media społecznościowe w najbliższej przyszłości mają szansę zyskać kluczowe znaczenie¹³. Zjawiskiem, które będzie na pewno miało wpływ na komunikację na obszarach wiejskich, jest postępująca **konwergencja mediów** w oparciu o sieć: telewizji, radia czy prasy. W najbliższym siedmiolecu należy oczekiwać zdecydowanego ograniczenia oddziaływania prasy papierowej, aż do wycofywania wydań papierowych z rynku jako nieopłacalnych, podobnie też media elektroniczne zaczną w znacznie większym niż dotychczas zakresie operować w oparciu o internet, korzystając z możliwości indywidualnego dotarcia do niewielkich grup docelowych, jakie oferuje ten kanał komunikacji, a także z możliwości prowadzenia komunikacji interaktywnej. Na pewno w związku z tym coraz większe znaczenie zyskują tzw. działania wirusowe i marketing partyzancki uprawiany w sieci, w związku z czym w okresie programowania 2014-2020 należy większą uwagę zwracać na projekty zawierające tego rodzaju instrumenty i działania. Wzrastać też będzie zapewne rola indywidualnej, dedykowanej

¹¹ FGI z partnerami KSOW.

¹² FGI z partnerami KSOW.

¹³ Zjawisko wykluczenia cyfrowego ma na obszarach wiejskich coraz mniejszą siłę oddziaływania jako bariera rozwoju społecznego i gospodarczego, por. raport z badania „Wieś czy globalna wioska”, Agrotec 2012, projekt dofinansowany ze środków MKiDN.

dystrybucji informacji i reklam. Partnerami w działaniach KSOW mogą stać się agencje *social media*, które w sektorze promocji i reklamy rozwijają się obecnie najdynamiczniej.

W tym kontekście należy odnotować, że w obecnych działaniach SR KSOW zabrakło kompleksowej polityki informacyjnej, związanej z KSOW, opartej nie tylko na pojedynczych projektach promocyjnych i publikacjach, lecz na długotrwałym, wieloletnim oddziaływaniu poprzez różne kanały komunikacji i z zastosowaniem zróżnicowanego instrumentarium, opartej na przemyślanej strategii komunikacji. W działaniach tych należałoby zwrócić uwagę na zmiany zachodzące obecnie w komunikacji społecznej, polegające na postępującej konwergencji mediów elektronicznych w oparciu o internet, rosnącą rolę mediów społecznościowych i potrzebę (oraz możliwość) coraz większej indywidualizacji przekazów. Zasadnym jest w związku z tym, by w okresie programowania 2014-2020 projekty KSOW, mające za cel promocję KSOW, były elementem regionalnej strategii komunikacyjnej PROW i wyraźnie odnosiły się do niej.

Problemem, który wśród respondentów badania spotkał się z niejednoznacznymi ocenami – jest **kwestia realizacji bardzo dużej liczby projektów jako inicjatywy własnej samorządu województwa**. Przedstawiciele samorządu województwa argumentują, że tego rodzaju formuła nie zmniejsza pola kreatywności partnerów, gdyż sprowadza się w gruncie rzeczy do kontroli nad procesem wydatkowania środków i rozliczeniem projektów. Działania realizowane z pozycji samorządu województwa adresowane są do ogółu partnerów w skali regionu, co stanowi załączki działań sieciujących, umożliwiających nawiązywanie współpracy między różnymi partnerami – np. spotkania dla liderów odnowy wsi, udział w imprezach targowych, konkursy. Formuła taka jest wygodna dla małych organizacji, które nie mają wystarczającego doświadczenia, by samodzielnie zajmować się pełnym zarządzaniem dużym projektem. Można jednak zarazem przyjąć, że ogranicza ona w jakimś stopniu kreatywność mniejszych partnerów, stwarza ryzyko, że kierując się motywacją pozyskania środków będą kierować się przede wszystkim punktem widzenia partnera dominującego – SR KSOW. Jest to, jak wskazano w rozdziale poprzednim, sytuacja pewnej konieczności dla SR KSOW, wynikająca z braku inicjatywy partnerów i często niedostatków kompetencji, w dłuższym okresie jednak powinna podlegać zmianie. Ponadto, obok stwierdzeń, że taka formuła odstręcza wielu potencjalnych beneficjentów, wypracowujących często ciekawe inicjatywy na rzecz obszarów wiejskich odnotowano w badaniu opinie, że w porównaniu z funduszami unijnymi realizacja projektów KSOW jest dużo prostsza i przez to jest ona otwarta na zupełnie innych partnerów: *„Jeżeli chodzi o funkcjonowanie KSOW-u to mam porównanie zarówno z Regionalnym Programem Operacyjnym jak i z POKL-em, i chociaż nie da się tego bezpośrednio porównać, to jednak współpraca z KSOW-em jest na o wiele przyjemniejszym poziomie, ponieważ duża część pracy jest po ich stronie”¹⁴*.

Podsumowując, szeroki katalog projektów, realizowanych w ramach KSOW sprzyjał osiągnięciu założonych dla Sieci celów. Sprzyjała temu również względnie łatwa dostępność środków oraz brak komplikacji proceduralnych w zarządzaniu projektami oraz w ich rozliczaniu. Stwarzać mogło to jednak pewne problemy zarówno na etapie selekcji projektów, jak i ich realizacji, gdyż odpowiedzialność partnerów za powodzenie projektu jest względnie niewielka i praktycznie w całości spoczywa na SR KSOW. Rozliczenie projektów jest zadaniem SR KSOW i to na SR KSOW ciąży odpowiedzialność za prawidłowe rozliczenie projektów, niezależnie czy są realizowane we

¹⁴ FGI z partnerami KSOW.

współpracy z partnerami czy z ich inicjatywy. Korzystne jest zatem, że SR KSOW organizuje od pewnego czasu szkolenia dla partnerów dot. realizacji projektów.

Wśród projektów realizowanych w ramach KSOW zdecydowanie zbyt mało było projektów realizowanych w dłuższym okresie oraz projektów kompleksowych, angażujących różnego typu partnerów i łączących w sobie różne narzędzia. Należy przyznać jednak, formułując to zastrzeżenie, że wielkość środków, jaka średnio przypadała na jeden projekt, nie sprzyjała podobnym rozwiązaniom. W związku z tym warto w przyszłości rozważyć ograniczenie liczby projektów na rzecz projektów bardziej złożonych, realizowanych przez większą liczbę partnerów, zwłaszcza w przypadku, gdy w różnych miejscach równocześnie realizowane są podobne projekty (więcej na ten temat w rozdz. 3.1.2).

Założenie, że podobne efekty można osiągnąć za pomocą innych narzędzi, można uznać o tyle za niezasadne, że katalog zastosowanych narzędzi był odpowiednio szeroki. W przyszłości należałoby jednak ograniczyć ilość niektórych typów projektów, przede wszystkim finansowanie konferencji i spotkań, które w obecnej strukturze typów projektów wyraźnie dominują. **W większym zakresie powinny być natomiast realizowane projekty sprzyjające komunikacji społecznej i promocji tak KSOW, jak i PROW 2014-2020, realizowane w mediach, w tym szczególnie w internecie i mediach społecznościowych.**

3.2 Partnerzy a działania prowadzone w ramach KSOW województwa opolskiego

W poniższym rozdziale została udzielona odpowiedź na następujące pytania badawcze:

1/ Czy i w jaki sposób realizacja projektów pozwoliła na nawiązanie współpracy partnerskiej?

2/ Czy i w jaki sposób realizowane projekty przyczyniły się do aktywizacji działań partnerów KSOW?

3/ Czy i w jakim stopniu zrealizowane projekty stanowiły odpowiedź na potrzeby partnerów, do których były adresowane?

4/ Czy i w jakim stopniu efekty zrealizowanych projektów spełniły oczekiwania partnerów?

5/ Na ile w ramach realizowanych projektów wystąpiły przypadki montażu finansowego środków pochodzących z różnych źródeł (nie tylko KSOW)?

Wyniki badania pokazały, że projekty zrealizowane w ramach KSOW pozwalały na nawiązanie współpracy partnerskiej. Jednak należy zaznaczyć, że współpracę podejmowały przede wszystkim podmioty, które miały już doświadczenie wspólnej realizacji przedsięwzięć. Partnerzy zgodnie podkreślili, że istotą działań Sieci jest współpraca, ale równocześnie wskazali na niedociągnięcia w tym zakresie. „*Takie są założenia KSOW-u – w partnerstwie siła. A my nawet z tą energią odnawialną mamy tak, że uczelnia robi jeden projekt, ktoś drugi, instytucja trzeci. Jak obdzwońiłam ich i zapytałam się co jest założeniem, to doszłam do tego, że z tego powstałby jeden dobry projekt*”¹⁵.

Nawiązywanie współpracy między aktywnymi partnerami KSOW ma miejsce w trakcie uczestnictwa w innych przedsięwzięciach. Tak **zawarte znajomości owocują realizacją kolejnych projektów** wykorzystujących potencjał wszystkich podmiotów. „*Ta Sieć, przy okazji organizacji konferencji, daje nam wiele możliwości nawiązania kontaktów z wykładowcami, którzy zajmują się tematem przestrzeni publicznej. I to jest bardzo duża wartość tej Sieci - poznawanie się*

¹⁵ FGI z partnerami KSOW.

wzajemnie”¹⁶. „Wraz z Agencją Rynku Rolnego realizowaliśmy projekt dotyczący inspiracji kulinarnych studentów. Wspólnie zaprosiliśmy uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Przyjęliśmy w sumie sześć grup i w ramach tych spotkań my prowadziliśmy warsztaty i wykłady. Agencja Rynku Rolnego pomogła nam finansowo. Tak więc wspólny projekt był realizowany, a wszystko to zaczęło się od spotkania na naszej konferencji organizowanej w ramach KSOW”¹⁷.

Szeroka sieć partnerów oraz wypracowane ramy współpracy wskazywane były jako jeden z czynników mobilizujących do realizacji działań w ramach KSOW. Opolscy partnerzy mieli możliwość nawiązania współpracy z podmiotami, które specjalizują się w podobnej tematyce. Często takie działania przynosiły wymierne efekty i przeobrażały się w długofalową współpracę. „Podczas mojej konferencji był Kołocz Śląski na przykład demonstrowany na stoisku produktów tradycyjnych, regionalnych i ekologicznych. Jesteśmy kojarzeni z potencjalnymi beneficjentami, na przykład w tym wypadku moich programów. Między sobą współdziałamy, działając na rzecz rozwoju środowiska lokalnego, ale też staramy się pozyskać wspólnie beneficjentów”¹⁸.

Wagę kojarzenia partnerów podkreślano w trakcie wszystkich zrealizowanych wywiadów grupowych. Ponadto jeden z uczestników zwrócił uwagę na **brak konkurencji między podmiotami działającymi na tym samym polu**. „Myślę, że nie konkurujemy z sobą, a się uzupełniamy, to jest ważne”¹⁹.

Trzeba również zaznaczyć, że porozumiewanie się i wzajemna inicjatywa nie miała miejsca między podmiotami o rozbieżnych specjalizacjach. Można zatem mówić o istnieniu zamkniętych dziedzinowych sieci współpracy, które z jednej strony pozwalają na wysoką specjalizację i profesjonalizację działań na danym polu, ale z drugiej – wykluczają możliwość wykorzystania potencjału podmiotów reprezentujących inne branże. „Na przykład ja organizując taką konferencję naukową, dotyczącą stricte tematów prozdrowotnych, jestem automatycznie kojarzona z producentami żywności. Więc ja o innym środowisku niewiele powiem. Ale tutaj zostałam skojarzona z konkretnymi osobami, które pomagają mi w propagowaniu pewnych tematów, później przekładanych w placówkach oświatowych”²⁰.

Jednym z czynników motywujących do tworzenia partnerstw była **chęć wzmocnienia potencjału podmiotów**, przede wszystkim w zakresie ekonomicznym. W analogii do projektów realizowanych w ramach PROW badani wskazywali na trudności i bariery, z którymi muszą poradzić sobie małe podmioty. Zatem zdarza się, że współpraca jest efektem kalkulacji korzyści i strat. „Okazuje się, że trzeba mieć w swoim portfelu minimum 30 tysięcy mieszkańców. Niektóre grupy nie mają tego, więc mogą nie uzyskać tych środków na projekt, z działania Lider. Więc pomysł jest taki – trzeba się łączyć. Jeżeli się dwie, w cudzysłowie, nie dogadają, to ekonomia robi z tym porządek, wejdzie trzecia”²¹.

Aktywność partnerów KSOW była wysoka – 189 projektów, co stanowi 53% wszystkich przedsięwzięć, zostało zrealizowanych z inicjatywy opolskich partnerów KSOW. Ponadto podmioty należące do Sieci bardzo wysoko oceniły współpracę partnerską. Choć równocześnie

¹⁶ FGI z partnerami KSOW.

¹⁷ FGI z partnerami KSOW.

¹⁸ FGI z partnerami KSOW.

¹⁹ FGI z partnerami KSOW.

²⁰ FGI z partnerami KSOW.

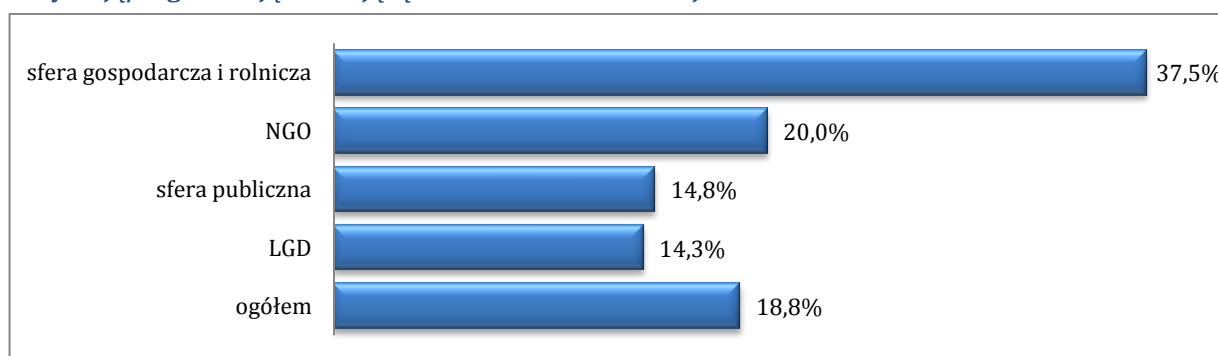
²¹ FGI z partnerami KSOW.

uczestnicy wywiadów grupowych przyznali, że **wspólne działania** (współpraca więcej niż dwóch podmiotów) **nie były rozpowszechnioną praktyką** wśród partnerów KSOW. Relatywnie niski poziom wielopodmiotowej współpracy partnerów zaangażowanych w realizację projektów potwierdziły dane ilościowe – 32 przedsięwzięcia, co stanowi 9%, zrealizowano w partnerstwie co najmniej dwóch podmiotów (15 projektów zrealizowano w partnerstwie więcej niż 2 podmiotów)²². Za przyczynę takiego stanu rzeczy można uznać **brak przepływu informacji między podmiotami**, co uniemożliwiało połączenie potencjału kilku partnerów i zrealizowanie jednego dużego projektu w miejsce kilku mniejszych działań. „*Cztery instytucje na raz robią projekty o prawie tej samej tematyce, np. przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. Oni mogliby zrobić jeden większy projekt będąc swoimi partnerami, uzupełniać się*”²³.

Jedna z uczestniczek FGI przyznała, że wśród partnerów są podmioty, które nie mają świadomości istnienia innych podmiotów działających w tym samym obszarze. W konsekwencji ich oddolne porozumienie się jest niemożliwe. Jedyną szansą na połączenie działań jest aktywne działanie innego partnera, który zainicjuje współpracę. Wymaga to jednak determinacji i ponadprzeciętnego zaangażowania. „*Parę razy mi się udało zadzwonić do dwóch-trzech osób: słuchajcie, macie bardzo podobne projekty, łączcie to. Za większe pieniądze zróbcie lepiej, po co dwa razy ten sam poczęstunek jak można to na merytoryczne rzeczy wydać*”²⁴.

W ramach badania ewaluacyjnego zrealizowano badanie ilościowe CAWI z partnerami, którzy nie należą do najbardziej aktywnych podmiotów w ramach opolskiej KSOW (tzw. „aktywni” partnerzy uczestniczyli w wywiadach FGI). Zapytano ich o nawiązanie ścisłej współpracy w ramach Sieci. Tylko **1/5 badanych przyznała, że KSOW umożliwiła nawiązanie współpracy z innymi podmiotami**. Częstość była zróżnicowana w zależności od typu podmiotu. Współpracę najczęściej podejmowały podmioty działające w sferze gospodarczej i rolniczej – blisko 40% badanych partnerów. Zaś zdecydowanie najrzadziej – podmioty publiczne i LGD – zaledwie 14%. Taki wynik potwierdza obraz przedstawiony w trakcie wywiadów grupowych z udziałem aktywnych partnerów, którzy podkreślali **wagę nawiązywania współpracy ze sprawdzonymi partnerami**, wykluczając tym samym podmioty, które nie były wcześniej aktywne.

Wykres 1. Odsetek podmiotów, które dzięki KSOW nawiązały ścisłą współpracę z inną instytucją/organizacją działającą na rzecz obszarów wiejskich w Polsce

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z partnerami KSOW w woj. opolskim, n=48

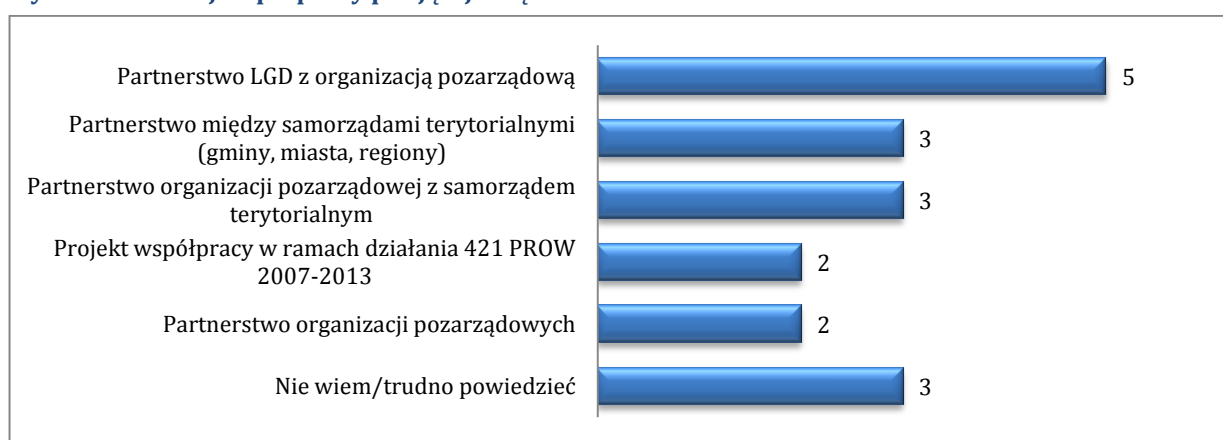
²² Wynik analiz sprawozdań i wykazu projektów.

²³ FGI z partnerami KSOW.

²⁴ FGI z partnerami KSOW.

Wszystkie nawiązane partnerstwa miały charakter regionalny. Ponadto 22% partnerów nawiązało współpracę międzyregionalną i kolejne 10% – międzynarodową. Badanie ilościowe pokazało, że największy udział nawiązanych partnerstw stanowiła planowana współpraca LGD z organizacją pozarządową. Łącznie w 6 partnerstwach stroną były jednostki samorządu terytorialnego. Najbardziej na współpracę z innymi podmiotami decydowały się organizacje pozarządowe oraz podmioty realizujące przedsięwzięcia w ramach działania 421 PROW 2007-2013. Jednak należy mieć na uwadze, że wnioski opisane powyżej nie są reprezentatywne – chęć udziału w badaniu ilościowym wyraziło 48 partnerów KSOW. Rzeczywisty poziom partnerstwa wśród podmiotów realizujących działania w ramach PROW 2007-2013 był na wysokim poziomie. Szereg przedsięwzięć zrealizowanych w ramach KSOW dotyczył obszaru odnowy wsi, ochrony tradycji i wsparcia dziedzictwa kulturowego (w latach 2010-2013 w ramach KSOW zrealizowano aż 342 projekty, które miały wpływ na wdrażanie PROW 2007-2013).

Wykres 2. Rodzaj współpracy podjętej dzięki KSOW

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z partnerami KSOW w woj. opolskim, n=9; wyniki przedstawiono w liczbach bezwzględnych

Ponadto współpracę i wymianę doświadczeń w zakresie współpracy z innymi jednostkami reprezentującymi różne dziedziny wskazano jako mocne strony Sieci.

Tylko 21% mniej aktywnych partnerów zrealizowało projekt w ramach KSOW. Zatem **znaczna część partnerów Sieci wciąż pozostaje nieaktywna**. Przytoczonych wyników nie należy uogólniać na całą populację partnerów KSOW (badanie nie było reprezentatywne²⁵). Z kolei badanie jakościowe z udziałem najbardziej aktywnych partnerów wskazało na wciąż **wzrastający poziom ich aktywności**. Badani przyznali także, że kolejne przedsięwzięcia realizują wciąż z tą samą grupą partnerów. Oznacza to, że podmiotom, które pozostawały bierne trudno włączyć się do grona aktywnych partnerów. Można wskazać trzy mechanizmy, które odpowiadają za taki stan rzeczy:

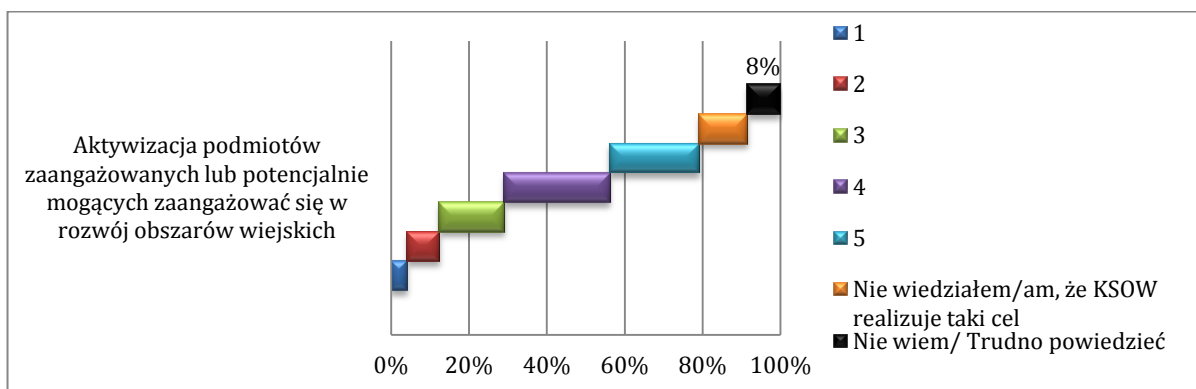
- brak narzędzi komunikacji poziomej (narzędzi komunikacji społecznościowej, strategii komunikacji między partnerami KSOW),
- brak zainteresowania aktywnym uczestnictwem w Sieci,
- potencjał finansowy pozwalający na samodzielną realizację operacji na rzecz rozwoju obszarów wiejskich.

²⁵ CAWI zgodnie z zapisami SOPZ zrealizowany tylko z tymi podmiotami, które nie uczestniczyły w FGI.

Z drugiej strony aktywni partnerzy deklarują gotowość do podzielenia się swoim doświadczeniem z mniej wprawionymi podmiotami. Aktywizacji biernych partnerów nie sprzyja także forma komunikacji, która wyklucza z obiegu informacji podmioty dotychczas nieaktywne. „Raczej poczta pantoflowa. Raczej spotykamy się na konferencjach, warsztatach. (...) Rozmawiamy. To jest najlepszy sposób komunikacji. Nie ma jakiegoś odgórnego sposobu komunikacji, typu maile, newsletter”²⁶.

W badaniu ilościowym poproszono partnerów KSOW o ocenę, z punktu widzenia własnych celów i potrzeb, istotności aktywizacji podmiotów zaangażowanych w rozwój obszarów wiejskich jako celu KSOW. Połowa badanych przyznała, że wskazany cel jest istotny lub bardzo istotny. Można zatem wnioskować, że badani partnerzy uważają, że w woj. opolskim są podmioty, których potencjał pozwala na realizację działań na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, a mimo to pozostają nieaktywne na tym polu.

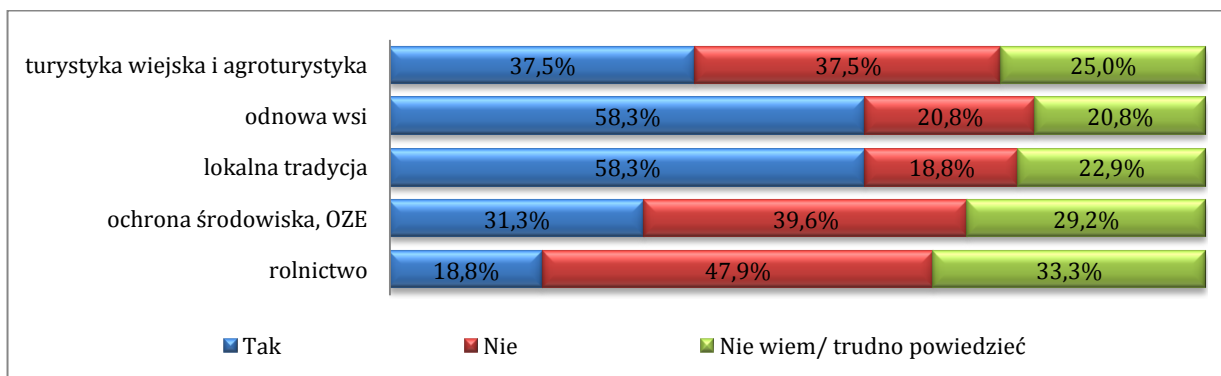
Wykres 3. Ocena istotności celów KSOW z punktu widzenia celów i potrzeb organizacji/ instytucji

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z partnerami KSOW w woj. opolskim, n=48, gdzie 1 oznacza cel o bardzo małej istotności, a 5 cel o najwyższym stopniu istotności (tzw. ocena szkolna)

Wyniki pokazały, że wśród mniej aktywnych podmiotów Sieć częściej umożliwiała wymianę informacji na temat odnowy wsi i lokalnej tradycji (blisko 60%) niż w obszarze turystyki wiejskiej (38%) i ochrony środowiska, w tym OZE (31%). Najmniej partnerów zdobyło nowe informacje na temat rolnictwa (19%). W tym miejscu ponownie należy podkreślić niską stopę zwrotu w badaniu ilościowym, co sprawia, że wynik badania nie jest reprezentatywny.

Wykres 4. Możliwość wymiany doświadczeń dzięki KSOW

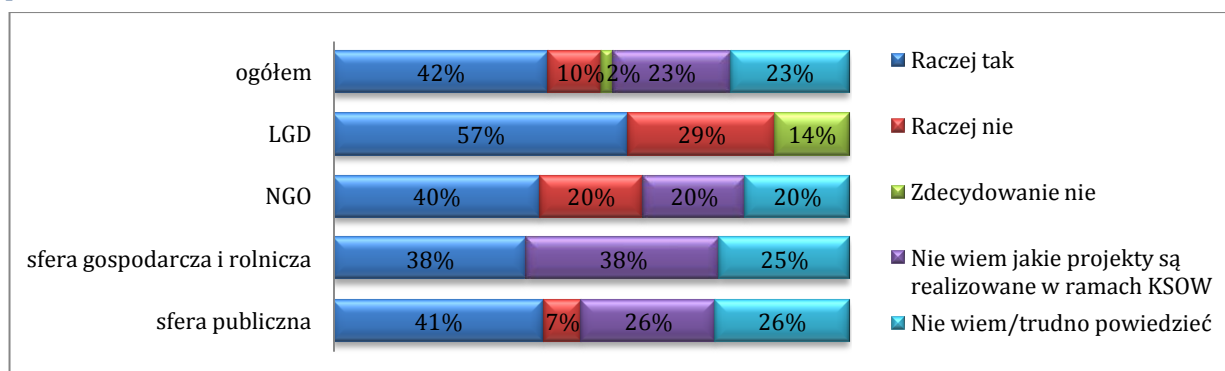
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z partnerami KSOW w woj. opolskim, n=48

²⁶ FGI z partnerami KSOW.

Badanie jakościowe pokazało, że efekty zrealizowanych projektów **spełniły oczekiwania aktywnych partnerów**, jak też **odpowiedziały na ich potrzeby**. Badani wskazywali na konkretne rozwiązania, które wpisały się w ich zapotrzebowanie. Ponadto wyrazili satysfakcję w zakresie jakości zrealizowanych przedsięwzięć. Uczestnicy przyznali, że dzięki realizacji projektów w ramach KSOW poziom skuteczności i efektywności prowadzonych przez nich działań został podniesiony. *„Efektywność współpracy, czyli w moim przypadku zwiększenie liczby beneficjentów korzystających ze środków w mojej instytucji. Współpracując z KSOW jest większa grupa osób zainteresowanych mechanizmami, które my oferujemy w środowisku, w sumie nie tylko rolniczym, bo w tym wypadku oświatowym też”²⁷*.

Na jednoznaczny odpowiedź w tym obszarze nie można wskazać w przypadku partnerów mniej aktywnych. W tej grupie bardzo wysoki był odsetek osób (46%), które nie potrafiły udzielić odpowiedzi na pytanie o zaspokojenie występujących potrzeb w wyniku realizacji projektów. Należy zaznaczyć, że ponad 1/5 badanych nie wiedziało jakie projekty były realizowane w ramach KSOW. Generalnie mniej niż połowa (40%) partnerów Sieci przyznała, że projekty raczej odpowiedziały na ich potrzeby. W przypadku 1 na 10 partnerów nie można mówić o zaspokojeniu potrzeb. Warto podkreślić, że wśród LGD nie było żadnego, który nie wiedziałby jakie projekty realizowano w ramach KSOW. Również ta grupa najczęściej wskazywała na wpisanie się zakresu projektów w występujące potrzeby. W pozostałych grupach rozkład odpowiedzi wyglądał podobnie – udział partnerów, których potrzeby zostały zaspokojone wynosił od 38% do 41%.

Wykres 5. Ocena projektów realizowanych w ramach KSOW w kontekście odpowiedzi na potrzeby partnerów

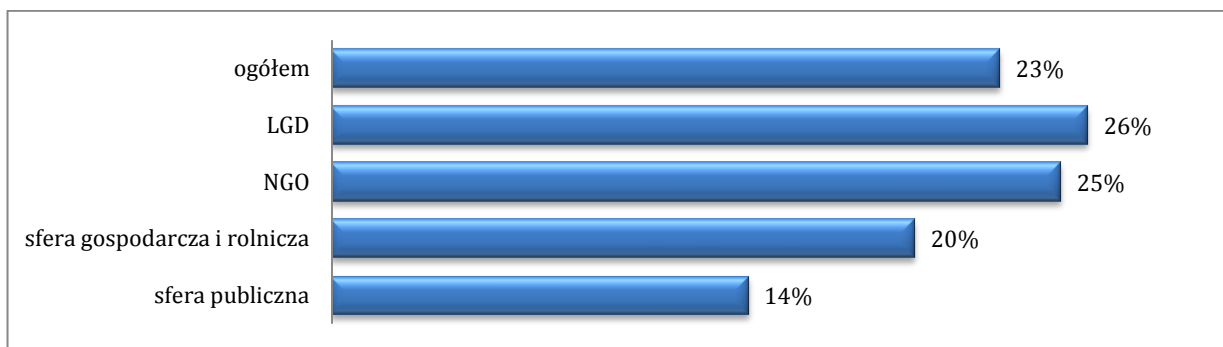

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z partnerami KSOW w woj. opolskim, n=48; na wykresie nie pokazano odpowiedzi „zdecydowanie tak”, ponieważ żaden z badanych jej nie wskazał

Niżej oceniono poziom odpowiedzi na oczekiwania partnerów wobec przedsięwzięć zrealizowanych w ramach Sieci. Generalnie tylko 1 na 5 partnerów wskazał, że projekty spełniły jego oczekiwania. Rozkład odpowiedzi był zbliżony wśród przedstawicieli LGD i NGO – udział usatysfakcjonowanych był na poziomie 25%.

²⁷ FGI z partnerami KSOW.

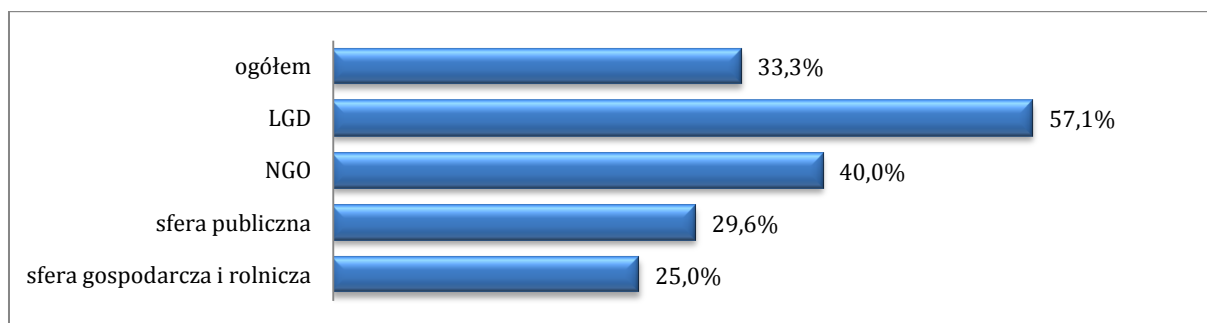
Wykres 6. Ocena projektów realizowanych w ramach KSOW w kontekście odpowiedzi na oczekiwania partnerów

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z partnerami KSOW w woj. opolskim, n=48; wykres przedstawia sumę odpowiedzi „raczej tak” oraz „zdecydowanie tak”.

Najbardziej projekty wpisały się w oczekiwania podmiotów należących do sfery gospodarczej i rolniczej (20%) oraz publicznej (14%). Ponadto partnerów poproszono o ocenę doboru narzędzi realizacji projektów do ich celów. 1/3 badanych zgodziła się z tym, że narzędzia dobrano odpowiednio. Najwyższy odsetek pozytywnie oceniających ponownie wystąpił wśród Lokalnych Grup Działania – blisko 60%. Trzeba mieć jednak na uwadze, że zrealizowane badanie ilościowe CAWI nie było reprezentatywne (w badaniu wzięło udział tylko 3 rolników).

Wykres 7. Ocena doboru narzędzi realizacji do celów projektu

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z partnerami KSOW w woj. opolskim, n=48; wykres przedstawia sumę odpowiedzi „raczej tak” oraz „zdecydowanie tak”.

Podobnie jak w przypadku odpowiedzi na oczekiwania, najniższe odsetki badanych zgadzających się ze stwierdzeniem wystąpiły w przypadku sfery publicznej oraz gospodarczej i rolniczej.

W trakcie badań jakościowych partnerzy wielokrotnie podkreślali, że środki KSOW są tylko jednym ze źródeł finansowania realizowanych projektów. Potwierdziło to również badanie ilościowe – 50% badanych przyznało, że projekty finansowane były wyłącznie ze środków KSOW. Jako źródło finansowania przedsięwzięć wskazywano m.in.: PROW, w tym Leader i Program Odnowy Wsi, PO KL, Program Współpracy Transgranicznej oraz środki pochodzące z budżetu gmin i od sponsorów. Podmioty należące do opolskiej KSOW realizują zarówno projekty finansowane z jednego źródła, jak również **stosują montaż finansowy** (łączą w ramach jednego przedsięwzięcia kilka dostępnych funduszy). „My w ramach Programu Odnowy Wsi robimy międzynarodowe zawody drwali. My mamy, organizując taką imprezę, wiele kosztów i między innymi część z tych kosztów możemy pokryć sobie z Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, wpisując się w program, ten, który jest przedstawiany przez Krajową Sieć. To jest jakiś

procent, ale powiem, że jesteśmy bardzo zadowoleni, mimo że dostaniemy niewiele. Bo dodam, że my pracujemy też społecznie”²⁸.

Powodem, dla którego partnerzy KSOW sięgają po inne środki finansowe jest niski poziom wsparcia w stosunku do planowanych przedsięwzięć. Często zdarza się, że rozbudowany projekt nie zostałby zrealizowany gdyby nie zastosowano montażu finansowego, uzupełniającego środki KSOW. *„To są naprawdę niewielkie środki, które dostajemy z KSOW-u. Natomiast nie zniechęca mnie to do poszukiwania innych źródeł, czy też konsolidowania się, tak jak zrobiliśmy tutaj jedną z konferencji wspólnie z Ośrodkiem Doradztwa. Są również inne możliwości pozyskiwania źródła finansowania”²⁹.*

Inna przyczyną jest konieczność zgromadzenia środków przeznaczonych na funkcjonowanie podmiotu, tzw. biuro. Ze względu na formę prawną część partnerów nie ma zapewnionego stałego źródła finansowania. Zatem pozyskanie funduszy z innych źródeł jest warunkiem prowadzenia działalności. *„Pan zarzucił, że w KSOW-ie nie ma funduszy na zarządzanie projektem – od tego są zupełnie inne dofinansowania. KSOW działa na całkiem innych zasadach”³⁰.*

Badani wskazywali na liczne niedogodności, np. skomplikowane procedury rozliczeń, przedłużający się okres rozliczenia, nadmierną biurokracją etc. związane korzystaniem z różnych źródeł finansowania. Ale warto podkreślić, że **KSOW została określana mianem „programu przyjaznego”**, który nie stwarza problemów większości aktywnym partnerom. *„Z naszych barków jest ściągnięta spora część zarządzania tym, z uwagi na pomoc która oni nam oferują w ramach tej współpracy i otrzymanych funduszy”³¹.*

Podsumowując, należy wskazać na bardzo wysoką aktywność oraz potencjał partnerów, którzy mają już doświadczenie w realizacji projektów. Równocześnie duży pozostaje udział podmiotów, które przyjmują bierną postawę w opolskiej Sieci. Za taki stan rzeczy w pewnej mierze odpowiada formuła nawiązywania współpracy – partnerzy wybierają sprawdzonych partnerów, wykluczając tym samym podmioty, które nie mają doświadczenia w tym zakresie. Ponadto za bierność odpowiada brak zainteresowania udziałem w KSOW oraz posiadanie wystarczających zasobów wewnętrznych potrzebnych do realizacji planowanych działań. Zrealizowane przedsięwzięcia **odpowiedziały na potrzeby i oczekiwania opolskich partnerów**, choć należy podkreślić, że oceny mniej aktywnych podmiotów nie były jednoznaczne w tym obszarze. Środki KSOW są tylko jednym ze źródeł finansowania przedsięwzięć realizowanym przez podmioty działające w obszarze rozwoju obszarów wiejskich. **Montaż finansowy jest dosyć rozpowszechnioną praktyką** wśród partnerów KSOW.

²⁸ FGI z partnerami KSOW.

²⁹ FGI z partnerami KSOW.

³⁰ FGI z partnerami KSOW.

³¹ FGI z partnerami KSOW.

3.3 Wpływ KSOW na rozwój kapitału społecznego Opolszczyzny

W poniższym rozdziale została udzielona odpowiedź na następujące pytanie badawcze:

W jaki sposób projekty realizowane w ramach KSOW przyczyniły się do wzrostu poziomu kapitału społecznego w regionie?

Fragmentacja i brak silnych więzi społecznych są często wskazywane jako problem, prowadzący między innymi do niskiego poziomu zaufania społecznego oraz zamykania się mieszkańców polskich wsi w kręgu rodzinnym i najbliższych znajomych³². Sytuacja ta wiązana jest z **poziomem kapitału społecznego na wsi**.

Pojęcie kapitału społecznego jest w ostatnich latach jedną z najważniejszych kwestii w dyskusji o polskich **szansach rozwojowych**. Wzrost kapitału społecznego został wymieniony w raporcie „Polska 2030. Wyzwania rozwojowe” jako jedno z 10 wyzwań stojących przed Polską w najbliższych latach. Zadania związane ze wzmacnianiem kapitału społecznego ujęte zostały w „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego na lata 2011-2020” (SRKS). W dyskusjach naukowych nad tym pojęciem tworzone są różne definicje i propozycje sposobów pomiaru, ale na potrzeby projektowanego badania najbardziej użyteczna wydaje się definicja sformułowana właśnie w SRKS: [kapitał społeczny to:] „wynikająca z zaufania oraz obowiązujących norm i wzorów postępowania, zdolność obywateli do mobilizacji i łączenia zasobów, która sprzyja kreatywności oraz wzmacnia wolę współpracy i porozumienia w osiągnięciu wspólnych celów”.

Potrzeba wzmocnienia kapitału społecznego jako tzw. kapitału pomostowego (charakteryzowanego przez inkluzyjność i przejrzystość sieci społecznych) dostrzegana jest we wszystkich polskich dokumentach strategicznych. Raport „Polska 2030. Wyzwania rozwojowe” stwierdza, że kapitał społeczny w Polsce przybiera najczęściej postać **kapitału przetrwania i adaptacji**. Wpływać na to mają przede wszystkim specyficzne uwarunkowania historyczne, przekładające się na wyniesione z przeszłości nawyki i postawy, a także niedostatki infrastruktury społecznej (działanie instytucji publicznych, mediów i niedostatek przestrzeni publicznych). Deficyt umiejętności społecznych – powodując niską zdolność do mobilizacji i elastycznego łączenia różnorodnych zasobów, kompetencji i talentów – istotnie ogranicza wykorzystanie potencjału rozwojowego Polski. Teza ta, określająca generalne wyzwanie rozwojowe kraju, w jeszcze większym stopniu jest trafna w przypadku obszarów wiejskich, gdzie zarówno deficyt kapitału społecznego, jak i jego znaczenie rozwojowe należą do największych na tle całego społeczeństwa.

W województwie opolskim kwestia ta została **dostrzeżona i uznana za ważną wcześniej, niż w innych regionach** – programy i działania aktywizujące społeczność wiejskie, podejmowane w województwie opolskim realizowane są nieprzerwanie od lat 90-ch ubiegłego wieku, zaś trwałą ramę i kontekst organizacyjny dla nich tworzy program „Odnowy Wsi”, który jest największym i najdłużej działającym regionalnym programem aktywizacji społeczności lokalnych w Polsce. Program ten zainaugurowany został w roku 1997, gdy tymczasem trzy inne regionalne programy odnowy wsi powstałe na wzór programu opolskiego, mają o wiele krótszy

³² Problem ten jest wskazany jako jedna z podstawowych przesłanek Osi 4 w ramach PROW 2007-2013; zwraca się nań również uwagę w diagnostycznej części Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego na lata 2011-2020. Temat destrukcji tradycyjnych więzi społecznych jest przedmiotem zarówno starszych, jak i najnowszych badań z obszaru socjologii wsi, por. Bukraba-Rylska I. Socjologia wsi polskiej, PWN, Warszawa 2013; również Bukraba-Rylska I., Wojciech J. Burszta [red.] Stan i zróżnicowanie kultury wsi i małych miast w Polsce, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2011.

rodowód: od 2009 r. woj. dolnośląskim i wielkopolskim i od 2012 r. w podkarpackim. Mimo tych wysiłków oraz osiągniętych już rezultatów, rozwój kapitału społecznego postępuje powoli i pozostaje wciąż na średnim poziomie na tle innych województw, na co wpływ ma przede wszystkim bardzo niski wskaźnik zaufania społecznego oraz średnia aktywność w organizacjach pozarządowych³³. Dużym problemem jest tu również depopulacja, dotycząca szczególnie obszary wiejskie, gdzie nakładają się dwa trendy: charakterystyczny dla województwa ruch migracyjny do Niemiec oraz ogólnopolski trend wyludniania się obszarów wiejskich, co skutkuje najniższym w kraju wskaźnikiem udziału w wyborach lokalnych. Wg diagnozy zawartej w Raporcie Regionalnym, opracowanym w ramach prac eksperckich związanych z inicjatywą Programu dla Polski Zachodniej w roku 2011, aktywność mieszkańców obszarów wiejskich znajduje ujęcie przede wszystkim w przedsięwzięciach z obszaru rozwoju społecznego i kulturalnego, w tym promocji dziedzictwa, natomiast w niewielkim stopniu przekłada się to nadal na wzrost przedsiębiorczości i aktywności gospodarczej. Wysoka natomiast jest pozycja województwa (2 lokata w kraju) pod względem współpracy partnerskiej z organizacjami pozarządowymi.

Badanie wykazuje, że działania na rzecz rozwoju kapitału społecznego, podejmowane w ramach KSOW w województwie opolskim są konsekwentne, różnorodne i skuteczne, ale tym bardziej wymagają kontynuacji w obliczu utrzymujących się wyzwań, przede wszystkim wciąż względnie niskich, niektórych jego wskaźników. Mimo znaczącej aktywności samorządu we współpracy z organizacjami pozarządowymi, samorząd województwa jest głównym inicjatorem wielu projektów; pewnych zmian wymaga także sfera komunikacji społecznej, przede wszystkim w zakresie rozwoju nowoczesnych narzędzi komunikacji.

W tym kontekście wypada wskazać, jakie typy projektów w ramach KSOW i jakie ich tematy sprzyjają i mogą w przyszłości **sprzyjać rozwojowi kapitału społecznego na obszarach wiejskich** regionu:

- W pierwszej kolejności są to projekty, których efektem – jako założony rezultat, ale i wartość dodatkowa, wynikająca z synergii z innymi projektami – jest **budowanie trwałych kanałów komunikacyjnych i relacji między partnerami w Sieci**. W ocenie ewaluatora, opartej na jakościowej analizie potrzeb partnerów oraz ich postaw – są to przede wszystkim projekty **długotrwałe**, angażujące **wielu partnerów różnego typu**;
- W dalszej kolejności są to projekty, których celem jest stworzenie **narzędzi komunikacji między partnerami**, czyli wewnętrznych mediów Sieci, **infrastruktury komunikacyjnej**. Byłyby to wszelkiego rodzaju realne i wirtualne przestrzenie komunikacji, w których partnerzy mogą spotykać się w celu wymiany doświadczeń i poglądów: fora dyskusyjne, społeczności w ramach dostępnych serwisów społecznościowych, miejsca spotkań, ośrodki wspólnych działań, centra debaty, ośrodki kultury, itp. Duże znaczenie w tym obszarze może mieć zaangażowanie lokalnych i regionalnych mediów, które nie mogą być traktowane jedynie jako kanał komunikacji wykorzystywany do płatnej promocji działań w ramach KSOW, ale partnerzy KSOW. W przypadku braku odzewu ze strony tych środowisk rozważyć należy, w jakim zakresie

³³ Por. Regionalny Program Operacyjny Województwa Opolskiego 2007-2013, s. 10.

w ramach KSOW wspierane powinny być platformy dziennikarstwa obywatelskiego, blogosfera lub tworzone nowe media od podstaw;

- **Projekty sprzyjające odbudowywaniu przestrzeni publicznej na wsi.** W związku z tym, że wieś współczesna (również opolska) jest areną procesów destrukcji przestrzeni publicznej i zaczyna składać się z izolowanych komórek przestrzeni prywatnych – gospodarstw domowych oraz przestrzeni niczyjej pomiędzy nimi – wszelkie inicjatywy mające na celu odbudowę tradycyjnych stref spotykania się obywateli – w interakcji twarzą w twarz – sprzyjać będzie budowaniu kapitału społecznego na wsi. W ramach programu odnowy wsi zrealizowano szereg takich inicjatyw, dofinansowanych z programów przeznaczonych na działania inwestycyjne (m.in. PROW, RPO), a w ramach KSOW finansowano inicjatywy badawcze w tym obszarze i działania na rzecz inwentaryzacji. W ramach KSOW w przyszłości tego rodzaju projekty powinny być kontynuowane, przede wszystkim w kierunku edukacji obywatelskiej, popularyzacji dobrych praktyk oraz badań. Nowym zadaniem KSOW mogą być wszelkie działania na rzecz wzrostu społecznej akceptacji nowych rozwiązań ustawowych z zakresu ochrony krajobrazu;
- Projektami sprzyjającymi rozwojowi kapitału społecznego są także projekty **wspomagające tworzenie nowych organizacji i instytucji** na wsi, jako elementów kapitału pomostowego. Sprzyjają też temu projekty przełamujące **dominację samorządu regionu wobec sektora społecznego, którego podmioty – a przynajmniej ich część – działają obecnie w izolacji i mają ograniczoną możliwość ekspresji własnych pomysłów i interesów.** Wskazują na to zarówno wyniki badania CAWI, FGI, jak i analiza struktury komunikacji w ramach KSOW. Rozwiązaniem może być wspieranie tworzenia struktur reprezentacji i współpracy podmiotów tego sektora na obszarach wiejskich. Obecnie rolę takich struktur pełnić mogą Izba Rolnicza, struktury reprezentacji branżowej czy LGD. Ze względu na stosunkowo niewielki wpływ dotychczasowych działań na przedsiębiorczość i gospodarkę – warto rozważyć również wsparcie w ramach KSOW dla tworzenia klastrów i innych form współpracy biznesu na obszarach wiejskich.

Podsumowując, zadaniem perspektywy 2014-2020 w zakresie budowy kapitału społecznego powinno być **zwiększenie udziału w ogólnej liczbie projektów – projektów długotrwałych oraz zawierających – jako cel główny lub komponent – tworzenie narzędzi trwałej komunikacji między partnerami.** Powinno zostać uwzględnione to w kryteriach kwalifikacji projektów. Kontynuowane powinny być przedsięwzięcia z zakresu odnowy wsi, a sama koncepcja odnowy wsi może być uznana za priorytet, w który powinno wpisywać się jak najwięcej projektów. Konieczne są również rozwiązania sprzyjające wzmocnieniu potencjału mniejszych organizacji i instytucji oraz firm, zainteresowanych działaniami na obszarach wiejskich, tak by pośród aktywnych projektodawców pojawiały się nowe podmioty.

3.4 Efekty projektów realizowanych w ramach KSOW

W poniższym rozdziale została udzielona odpowiedź na następujące pytania badawcze:

1/ Czy i w jakim stopniu efekty generowane przez projekt są korzystne dla różnych grup odbiorców? Dla jakich grup?

2/ Czy realizowane projekty przyczyniły się do wygenerowania wartości dodanych? Jakich i w jakim zakresie?

3/ Czy zrealizowane projekty pobudziły kolejne inicjatywy (efekt mnożnikowy)? Jakie i w jakim zakresie?

4/ Czy i w jakim okresie efekty oddziaływania projektów były odczuwane?

Efekty projektów analizowane były w dwóch perspektywach:

- Wartości dodanej, jaką tworzą bądź pojedyncze projekty, bądź ich kategorie dla rozwoju obszarów wiejskich, szczególnie w tych obszarach, na które wskazują cele KSOW;
- Satysfakcji realizatorów projektów z osiągnięcia własnych założonych celów.

Perspektywę pierwszą uznać można za priorytetową, nie należy jednak zapominać, że partnerzy w Sieci patrzą na jej funkcjonowanie przede wszystkim pod kątem możliwości realizacji celów własnych. Tym samym **obie perspektywy są sprzężone** i razem powinny być brane pod uwagę.

Pytania o ocenę efektów realizowanych projektów, stawiane zarówno respondentom CAWI, jak i uczestnikom wywiadów zogniskowanych, wskazują na ich dużą niepewność co do oceny wpływu ich projektów na rozwój obszarów wiejskich. Na pytanie: „Czy widzą Państwo efekty zrealizowanych w ramach KSOW projektów?” – na 48 odpowiadających w badaniu CAWI 17 wybrało odpowiedź „nie wiem/trudno powiedzieć” (35%), 4 – „zdecydowanie tak, 13 – „raczej tak”. W przypadku oceny trwałości projektów brak zdania zadeklarowała ponad połowa respondentów – 26 odpowiadających na pytanie. Tylko 9 było przekonanych o trwałych efektach projektu – zarówno w trakcie jego realizacji, jak i po. Bardziej miarodajne w tej kwestii mogą być jednak odpowiedzi uczestników FGI, którzy w całości byli realizatorami projektów, podczas gdy wśród respondentów badania ankietowego realizatorów projektów było ok. 40%. Niemniej, także i oni nie umieli wskazać najczęściej trwałych efektów projektu, innych, niż te, które dotyczą ich instytucji/organizacji lub środowiska. Uczestnicy wywiadów zogniskowanych, gdy próbowano określić z ich udziałem wartość dodaną KSOW, tak generalnie, jak i w wybranych obszarach – mieli trudności z udzielaniem zdecydowanych odpowiedzi, nie sprawiała im natomiast kłopotu ocena korzyści własnych – z realizacji projektu i powiązanych z projektem. Respondenci FGI w większości byli usatysfakcjonowani efektami swoich projektów, była to jednak satysfakcja płynąca raczej z realizacji własnych celów – rozumianych w kategoriach celów własnej grupy interesów/instytucji/organizacji, a nie z realizacji celów KSOW i korzyści ogólnych dla obszarów wiejskich. Ocena korzyści z samego uczestnictwa w KSOW zarówno w ocenie respondentów CAWI, jak i uczestników wywiadów nie była już dla nich tak oczywista. Uczestnicy FGI udzielali zwykle w tej kwestii odpowiedzi ogólnikowych. Z kolei na ogólną liczbę 48 respondentów badania CAWI – na pytanie, czy efekty zrealizowanych projektów spełniły ich oczekiwania co do członkostwa w KSOW, połowa wybrała odpowiedź „nie wiem/trudno powiedzieć”, 9 odpowiedź „raczej tak”, 2 „zdecydowanie tak”, a 9 „raczej nie”. Pozostali (4) nie potrafili powiedzieć, jakie projekty realizowane są w ramach KSOW.

Z powyższych danych wynika, że większość partnerów KSOW ma problemy z dostrzeganiem jej roli jako narzędzia rozwoju obszarów wiejskich, a **postrzeganie rezultatów własnych projektów jako realizacji szerszej polityki rozwojowej jest dość ograniczone**. Partnerzy, którzy postrzegają KSOW w ten sposób, to przede wszystkim ci, których misja i cele jednoznacznie są nastawione na rozwój obszarów wiejskich. Jako partnerów tego typu wymienić można samorząd województwa, Izbę Rolniczą, LGD, Stowarzyszenie Sołtysów, uczelnie. **Zmiana tego nastawienia – polegająca przede wszystkim na wzroście świadomości partnerów, co do potrzeb, kierunków i celów regionalnej polityki rozwoju obszarów wiejskich – możliwa jest przede wszystkim poprzez wzmocnienie relacji między partnerami.**

Analiza jakościowa projektów realizowanych w ramach KSOW w latach 2009-2013 pozwala stwierdzić, że w okresie tym **wypracowano szereg dobrych praktyk**, tworzących wartość dodaną dla rozwoju regionu. Projekty tego typu zostały wybrane jako tematy studiów przypadku – ich przykłady mogą stanowić wskazówkę zarówno dla kwalifikujących projekty w ramach KSOW w przyszłości, jak i dla samych projektodawców. Projekty te wyróżniają się pewnymi cechami, które tworzą przesłanki do generowania wartości dodatkowych:

- **Angażują różne typy partnerów**, czego efektem jest **przewyciężenie myślenia w kategoriach własnej grupy interesów**. Tego rodzaju projekty to albo projekty naukowo-badawcze, połączone z komponentem szkoleniowym, albo projekty angażujące równocześnie wytwórców, społeczności lokalne, animatorów i liderów. Efektem w tym przypadku jest przede wszystkim **tworzenie trwałych relacji partnerskich, budowanie relacji między różnorodnymi typami partnerów** oraz **wzrost świadomości potrzeb i celów regionalnej polityki rozwoju obszarów wiejskich**;
- Mają dużą liczbę odbiorców, **mocną bazę społeczną w postaci społeczności lokalnych**, do których pośrednio lub bezpośrednio są kierowane. Projekty takie łatwo mogą stać się inspiracją dla innych podobnych przedsięwzięć w ramach takiej społeczności. Animowanie społeczności lokalnych różnego typu przedsięwzięciami może skutkować zarówno zwiększoną **trwałością oddziaływania**, jak również **inkluzywnością**, tzn. zdolnością Sieci do włączania kolejnych partnerów, a nawet ich generowania. Efektem w tym przypadku jest zwykle podejmowanie przez kolejne podmioty określonego typu działalności: np. wzrost liczby gospodarstw agroturystycznych, wzrost liczby grup producenckich bądź tworzenie nowych instytucji i organizacji;
- Przynoszą **mierzalny efekt ekonomiczny**, odczuwany przez możliwie najszerszą grupę odbiorców, co sprzyja zarówno kontynuacji, jak również inspiruje do realizacji tego typu projektów w innych miejscach i przez inne grupy partnerów;
- Są projektami, **w których założenia wpisana jest kontynuacja**, ze wskazaniem sposobów jej finansowania, w tym takie, które mogą być kontynuowane bez dalszego wsparcia np. na zasadach komercyjnych. Pozwala to na **zapewnienie trwałości oddziaływania**;
- Są projektami **kompleksowymi, łączącymi różne formy wsparcia dla grupy docelowej**, co z jednej strony może zapewniać ich większą trwałość, a z drugiej sprzyjać **sieciowaniu partnerów**, odpowiadających za różne części projektu.

Projekty posiadające te cechy można było najliczniej odnotować przede wszystkim w następujących **obszarach tematycznych**:

- **Wzrost konkurencyjności sektora rolniczego i leśnego;**

W tym przypadku podstawową grupą odbiorców, odczuwających korzyści w związku z nimi, są **rolnicy i przedsiębiorcy działający na obszarach wiejskich**. Projekty takie mają również wpływ na rynek pracy, więc jako grupę odczuwającą korzyści wskazać w tym przypadku można również **pracobiorców**.

- **Odnowa wsi;**

Są to projekty wpływające **na jakość życia** mieszkańców oraz na **poprawę komunikacji** między nimi, co stwarza potencjał generowania dalszych podobnych działań. **Projekty z obszaru odnowy wsi mają kluczowe znaczenie dla rozwoju kapitału społecznego**. Projekty z zakresu odnowy wsi wskazać można jako przykład **innowacji społecznej**, we wprowadzaniu której województwo opolskie jest krajowym liderem.

- **Dziedzictwo kulturowe wsi;**

Obok efektu ekonomicznego – możliwości wykorzystania dziedzictwa jako elementu produktów turystycznych – kluczowym efektem jest w tym przypadku **wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnych** poprzez możliwość ich integracji wokół wspólnych wartości związanych z miejscem zamieszkania. Równoległe działania tego typu przyczyniają się do wzmocnienia tożsamości regionalnej. Podobnie jak odnowa wsi jest to ważne pole budowania kapitału społecznego.

- **Turystyka wiejska;**

Projekty tego typu **sprzyjają wielofunkcyjnemu rozwojowi wsi** i mają ewidentny efekt ekonomiczny w postaci zakładania nowych gospodarstw, a ponadto z uwagi na specyfikę branży turystycznej, **sprzyjają sieciowej, branżowej współpracy**. Ponadto projekty z tego obszaru czerpią szereg korzyści i inspiracji z działań w dwóch wcześniej wskazanych obszarach, np. z tworzenia takich struktur jak Europejska Sieć Dziedzictwa Kulinarnego.

- **Projekty związane z popularyzacją OZE.**

W tym przypadku efektem jest przede wszystkim wzrost świadomości mieszkańców obszarów wiejskich w tym zakresie. Realne korzyści będą mogły wystąpić w **dłuższym okresie** i uzależnione są od wprowadzonych ostatnio zmian ustawowych (tzw. ustawa prosumencka), których charakter wzbudza obecnie wiele kontrowersji w środowiskach związanych z energetyką i energetyką odnawialną.

Poniżej prezentujemy szczegółowe analizy konkretnych projektów, które zostały uznane za **najciekawsze przykłady dobrych praktyk**, wypracowanych w okresie objętym ewaluacją.

Studyjny wyjazd do Francji dla przedstawicieli opolskich GPR

Obszar studium	Rok	Partner	Kwota wydatkowana z KSOW
Rolnictwo	2012	Związek Pracodawców-Dzierżawców i Właścicieli Rolnych	76 460,84

Cele projektu

Głównym celem projektu było:

- Zapoznanie się ze specyfiką funkcjonowania grup producentów rolnych działających w formie spółdzielni,
- Wymiana doświadczeń oraz nawiązanie współpracy pomiędzy GPR a przetwórcami rolnymi,
- Zapoznanie się z zasadami funkcjonowania i finansowania spółdzielni francuskich,
- Rozwój przedsiębiorczości.

Projekt w tym obszarze można uznać za dobrą praktykę, ze względu na grupę docelową działania czyli Grupy Producentów Rolnych, będące jedną z grup docelowych działań KSOW. Wsparcie tej grupy przynosi szereg korzyści. Zwiększanie potencjału gospodarstw do wspólnego działania może przyczynić się pozytywnie do poszczególnych celów KSOW jak np. ochrona środowiska, poprawa efektywności gospodarowania, rozwój gospodarki na terenach wiejskich.

Opis projektu

Zasadniczo projekt ten należy analizować w szerszym kontekście. Wyjazdy odbywały się w ramach realizacji Programu pn. „Konsolidacja gospodarcza towarowych producentów rolnych województwa opolskiego”. Program ten zakłada popularyzację tworzenia GPR, współpracę w sektorze, analizę rynku pod kątem poszczególnych branż. W ramach Programu zostały przeprowadzone szkolenia, konferencje, warsztaty oraz wizyty studyjne. W ramach Programu zostały utworzone podmioty zrzeszające GPR np. Spółdzielni Grup Producentów Rzepaku Polski Rzepak (druga inicjatywa w kraju). Jednym z realizatorów Programu jest Związek Pracodawców-Dzierżawców i Właścicieli Rolnych (obecnie Opolski Związek Producentów Rolnych), Partner KSOW.

Wyjazd studyjny do Francji był jednym z elementów Programu. Partner KSOW realizował także m.in. na wyjazd studyjny odbywający się na terenie województwa podkarpackiego oraz konferencje dla Grup Producentów. Podczas wyjazdów studyjnych odbywały się spotkania, wykłady, panel dyskusyjny oraz prezentacja lokalnych inicjatyw.

Efekty projektu

Wśród najważniejszych rezultatów operacji można wymienić:

- wzrost świadomości producentów zrzeszonych w grupy producentów rolnych oraz nie będących członkami grup o potrzebie prowadzenia wspólnych działań mających na celu dalszą konsolidację tego sektora,

- udział 57 osób w wyjeździe studyjnym,
- obserwacja zagranicznych rozwiązań,
- wzrost zaufania pomiędzy uczestnikami projektu, budujący kapitał ludzki i społeczny.

Projekt wpływa pozytywnie na rozwój liczby GPR, wg danych liczba GPR w regionie wzrosła w przeciągu 4 lat o 34 (z 53 z 2010 r. do 87 w 2014 r.). Skutkuje to rozwojem gospodarczym obszarów wiejskich Opolszczyzny.

Ocena projektu

Generalnie należy uznać, że projekt nie charakteryzuje się innowacyjnymi formami działań (wyjazd studyjny). Jednakże dotyczy nowego obszaru, wsparcia GPR oraz tworzenia szerszych sieci zrzeszających te organizacje. Działania wynikają z niewielkiego odsetka szerszych sieci zrzeszających GPR oraz tworzenia nowych GPR. Pod tym względem przeprowadzone działania w województwie opolskim można uznać za innowacyjne. Zwłaszcza biorąc pod uwagę wysoką liczebność GPR w regionie (87 wg stanu na 2014 rok) i ich znaczący wzrost pod wpływem prowadzonych kompleksowych działań.

Projekt przynosi korzyści w wymiarze gospodarczym, chociażby poprzez wzrost liczby GPR oraz sieci współpracy w regionie. Można uznać, że operacja generuje kapitał społeczny w postaci tworzenia *networkingu* (tworzenia sieci współpracy) wśród przedstawicieli GPR w kraju, jak i zagranicą.

Ważne jest zapewnienie wzmocnienia rezultatów projektu oraz ich trwałości. W tym celu zaleca się dalsze prowadzenie komplementarnych działań w tym obszarze, szczególnie istotne jest wsparcie przy dalszym sieciowaniu GPR np. w celu realizacji wspólnych badań rynkowych. Ważne jest także zapewnienie doradztwa – szczególnie z zakresu zagadnień prawnych.

W ocenie Ewaluatora projekt przyczynia się do realizacji celów KSOW.

Warto wspomnieć, że podczas wywiadu grupowego pewne zastrzeżenia wzbudziły wyjazdy studyjne jako narzędzie realizacji projektów. Panuje bowiem (często niesłuszne) przekonanie o braku obserwowalnych rezultatów projektu. W opinii respondentów brakuje także publikacji (najlepiej umieszczonej w internecie, łatwo dostępnej i nie generującej dodatkowych kosztów druku) z informacjami, co podczas spotkania udało się zaobserwować i co warto wdrożyć w przyszłości. W przypadku tego projektu informacje są dostępne w internecie, co należy wyróżnić jako dobrą praktykę i jest to konieczny element przy realizacji podobnych projektów – taka publiczna informacja byłaby przydatna dla osób zainteresowanych tematem, a nie uczestniczących w wyjeździe.

Obchody XV-lecia Odnowy Wsi

Obszar studium	Rok	Partner	Kwota wydatkowana z KSOW
Identyfikacja i analiza możliwych do przeniesienia dobrych praktyk w zakresie rozwoju obszarów wiejskich oraz przekazanie informacji na ich temat	2012	<i>inicjatywa własna samorządu województwa; projekt był realizowany przy zaangażowaniu wielu istotnych interesariuszy wspierających i uczestniczących w Programie Odnowy Wsi (m.in. Urząd Wojewódzki w Opolu, gminy woj. opolskiego, liderzy odnowy wsi)</i>	148 498,68 zł

Cele projektu

Operacja miała na celu wymianę wiedzy i doświadczeń o dobrych praktykach w zakresie rozwoju obszarów wiejskich, odnowy wsi i inicjatyw społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem funkcjonowania w Polsce regionalnych programów odnowy wsi, a także promocję dobrych praktyk i pozytywnych przykładów w zakresie rozwoju obszarów wiejskich.

Całość działań miała przyczynić się do generalnego rozwoju obszarów wiejskich poprzez promocję programu „Odnowy Wsi” i jego rezultatów. Program „Odnowy Wsi” opiera się głównie na kształtowaniu poczucia odpowiedzialności mieszkańców obszarów wiejskich za ich najbliższe otoczenie i rozwijanie obszarów wiejskich poprzez tworzenie odpowiednich strategii. Program przyczynia się m.in. do estetycznego zagospodarowania obszarów wiejskich, wzrostu gospodarczego (miejsca pracy) oraz tworzenia miejsca przyjaznego zamieszkanu.

Opis projektu

Aby przeanalizować rezultaty projektu należy przytoczyć kontekst realizacji operacji. Tłem działań jest „Opolski Program Odnowy Wsi”. Operacja miała na celu wesprzeć funkcjonowanie programu. W ramach operacji prowadzony był szereg różnych działań, wśród których można wymienić m.in.:

- Promocję efektów realizacji Programu Odnowy Wsi w TVP Opole – audycje telewizyjne oraz film o XV-leciu Odnowy Wsi Opolskiej. Został przeprowadzony cykl 17 audycji telewizyjnych o sołectwach oraz film o odnowie wsi;
- Publikacje odnoszące się do odnowy wsi: „Opolska Wieś 1997-2012” – Leksykon „Opolskie sołectwa należące do Programu Odnowy Wsi”;
- Konkurs na przedsięwzięcie włączające młodzież w działania na rzecz sołectwa. Celem konkursu była promocja najlepszych przedsięwzięć wspierających idee i metody odnowy wsi, które włączają młodzież i dzieci w działania na rzecz rozwoju swoich miejscowości. Warto zwrócić uwagę, że działanie to angażowało osoby młode, co w ocenie Ewaluatora jest elementem wyróżniającym operację;
- Wkładka informacyjna w „Dorferneuerung international”. Została przygotowana

i wydana wkłada informacyjna w specjalnym periodyku zagranicznym mająca na celu promocję opolskiego programu odnowy wsi zagranicą;

- Wystawa „XV-lecie Programu Odnowy Wsi” – wystawa prezentowała dobre przykłady wsi biorących udział w Programie Odnowy Wsi;
- Spotkanie dla liderów odnowy wsi. Podczas spotkania omówione zostały założenia do planu obchodów jubileuszu XV-lecia Programu Odnowy Wsi, a także inicjatyw społecznych ze szczególnym uwzględnieniem funkcjonowania w Polsce regionalnych programów odnowy wsi. Warto podkreślić, że podczas spotkania zostały przedstawione informacje dotyczące możliwości działań w ramach PROW-u oraz prezentacja KSOW. Skierowanie do tej grupy tego typu działań w ocenie Ewalutora jest konieczne. Liderzy wiejscy np. sołtysi, są ważną grupą pośredniczącą w przekazywaniu informacji o środkach unijnych i możliwościach z nich płynących;
- Spotkanie z Prezydentem RP. Uczestnicy spotkania dla liderów Odnowy Wsi uczestniczyli w zorganizowanej przez Forum Debaty Publicznej Prezydenta RP debacie pn. „Odnowa wsi szansą rozwoju obszarów wiejskich”. Spotkanie miało na celu wymianę wiedzy i doświadczenia środowiska liderów odnowy wsi;
- Gala dotycząca obchodów XV-lecia Odnowy Wsi. Gala była podsumowaniem obchodów jubileuszu XV-lecia Odnowy Wsi. Sama gala poprzedzona była warsztatami oraz wyjazdami do opolskich sołectw. Ważnym wydarzeniem podczas gali było zainicjowanie utworzenia Polskiej Sieci Odnowy i Rozwoju Wsi (PSORW) – jest to platforma wymiany wiedzy i doświadczeń w zakresie najlepszych praktyk dot. rozwoju obszarów wiejskich w Polsce. Sieć ma na celu tworzenie miejsca, w którym liderzy Odnowy Wsi będą mogli wymieniać się doświadczeniem, wiedzą oraz praktyką. W ramach sieci odbywają się spotkania połączone z warsztatami np. „Menedżerskie zarządzanie a strategia rozwoju gminy”. PSORW realizuje także projekt „Sieć Najciekawszych Wsi”. W ocenie Ewalutora jest to element zapewniający trwałość wcześniej podjętych działań i osiągniętych rezultatów.

Efekty projektu

Ze względu na dużą złożoność działań dotyczących różnych obszarów i celów należy dokonać agregacji najważniejszych rezultatów. W związku z tym wśród najważniejszych efektów należy wymienić:

- Nawiązywanie współpracy (sieciowanie) pomiędzy najważniejszymi interesariuszami, co przyczynia się do wzrostu zaufania i generowania kapitału społecznego;
- Wzrost wiedzy i doświadczenia wśród liderów odnowy wsi m.in. o PROW i możliwych działaniach;
- Promocja działań wpływających na rzecz poprawy jakości życia mieszkańców wsi i podejmowanych przez nich inicjatyw oddolnych;
- Promocja idei odnowy wsi;
- Promocja województwa opolskiego.

Całość przyczynia się do rozwoju obszaru wiejskich m.in. w obszarze kapitału społecznego

(zwiększanie poprzez promocję liczby oddolnych inicjatyw) czy gospodarczego (promowanie środków PROW – zwiększenie absorpcji środków PROW na obszarach wiejskich) oraz zmian zagospodarowania obszarów wiejskich.

Wyróżnić należy także wymianę wiedzy i doświadczeń w zakresie realizacji przedsięwzięć w ramach odnowy wsi pomiędzy poszczególnymi interesariuszami – szczególnie nabycie wiedzy odnośnie możliwych działań finansowanych z PROW lub KSOW. Na spotkaniach z liderami został m.in. przedstawiony i omówiony plan obchodów jubileuszu XV-lecia Programu Odnowy Wsi. Wymiernym efektem operacji było opracowanie propozycji przedsięwzięć dla sołectw i gmin promujących zbliżające się obchody.

Bardzo ważnym efektem projektu jest współpraca w realizacji działań odnoszących się do odnowy wsi różnych partnerów. Realizacja inicjatyw pokazuje przepływ informacji pomiędzy interesariuszami działań oraz Partnerami KSOW. Działania te generują kapitał społeczny i przyczyniają się do tworzenia *networkingu*.

Ocena projektu

W ocenie Ewaluatora na uwagę zasługuje fakt wzajemnego wzmocnienia rezultatów projektu, poprzez przeprowadzenie dużej ilości komplementarnych działań. W przeprowadzonej operacji widać także sprawną współpracę pomiędzy partnerami KSOW.

Działania na rzecz odnowy wsi w wojewódzkie opolskim należy ocenić wysoko. Przyczyniają się do rozwoju obszarów wiejskich w różnych dziedzinach.

W operacji przede wszystkim należy wyróżnić grupę docelową operacji – sołtysi i liderzy – której włączenie w działania ważne jest w rozwoju obszarów wiejskich. Wymiana doświadczeń i spotkanie tej grupy przyczyniają się do wzajemnego zaufania i generowania kapitału społecznego uczestników operacji. Same proponowane działania nie są innowacyjne, jednakże ciekawym i godnym kontynuowania jest udział przedstawicieli woj. opolskiego w krajowych debatach, gdzie mogą zaprezentować potrzeby swojego województwa.

W projekcie na uwagę zasługuje także partycypacyjny model operacji (stosowany także w innych inicjatywach w ramach programu „Odnowa Wsi”) generujący kapitał ludzki pomiędzy różnymi interesariuszami. Włącznie sołtysów i liderów w konsultowanie i komentowanie planowanych przedsięwzięć jest niezwykle ważne w celu prowadzenia skutecznych i adekwatnych działań.

Opolski Jarmark Folkloru (warsztaty z ginących zawodów)

Obszar studium	Rok	Partner	Kwota wydatkowana z KSOW
Lokalna tradycja (dziedzictwo kulturowe w tym kulinarne, krajobraz kulturowy, produkt lokalny, tradycyjny i regionalny)	2011	Gmina Kluczbork	51 188,47 zł

Cele projektu

Celem projektu była wymiana wiedzy i doświadczeń oraz budowanie współpracy sieciowej w zakresie dziedzictwa kulturowego, w tym kulinarnego. Organizacja przedsięwzięcia miała przyczynić się do promocji regionu, budowania kapitału społecznego oraz kształtowanie tożsamości kulturowej mieszkańców Opolszczyzny.

Warto zaznaczyć, że Opolszczyzna to pogranicze trzech kultur, tworzy to specyficzną kulturę i folklor Opolszczyzny. Folklor ten powoli zanika, giną zawody oraz tradycje związane z kulturą regionu. Stąd zaistniała konieczność przeprowadzenia działań mających na celu podtrzymanie zanikających tradycji.

Ważnym elementem realizacji projektu było wsparcie sieci wsi tematycznych. Operacja jest wpleciona w szerszą strategię rozwoju regionu polegającą m.in. na profilowaniu działalności wsi w konkretnej specjalizacji np. kowalstwo artystyczne, pszczelarstwo, muzyka ludowa, itp.

Opis projektu

W ramach projektu został przeprowadzony Opolski Jarmark Folkloru, czyli jednodniowy festiwal podczas, którego, odbyły się warsztaty z różnych dziedzin (ginących zawodów) np. kowalstwo artystyczne, warsztaty z pszczelarstwa, warsztaty z wyroby masła metodą tradycyjną. Całość uzupełniona była występami artystycznymi opolskich zespołów ludowych oraz kabaretowych. W ramach imprezy odbył się także konkurs kulinarny „Kuchnia miodem płynąca”. Podczas wydarzenia twórcy ludowi mogli zaprezentować na stoiskach swoje wyroby.

Efekty projektu

W ocenie Ewaluatora można zaobserwować trzy główne efekty projektu. Pierwszy odnoszący się do promocji regionu z wykorzystaniem promocji środków unijnych na obszary wiejskie. Drugi odnoszący się do kształtowania tożsamości kulturowej mieszkańców Opolszczyzny. Natomiast trzeci to edukacja mieszkańców, szczególnie osoby młode (uczniowie) – informacja o projekcie wraz z propozycją udziału w warsztatach została skierowana do szkół z regionu.

Zdecydowaną wartością dodaną projektu jest wsparcie tworzenia wsi tematycznych w oparciu o ginące zawody. W ramach prowadzonych działań m.in. poprzez Opolski Jarmark Folkloru powstały 3 nowe wsie tematyczne (przed realizacją były 3, obecnie istnieje 6, kolejne wsie także planują wprowadzenie specjalizacji).

Została także nawiązana współpraca pomiędzy twórcami ludowymi, urzędem gminy a LGD. Współpraca taka generuje kapitał społeczny i pozwala realizować większą liczbę wspólnych przedsięwzięć.

Ocena projektu

Ważnym elementem tego typu działań jest z jednej strony angażowanie twórców lokalnych (artystów, Koła Gospodyń Wiejskich, przedstawicieli ginących zawodów, itp.). Daje to możliwość pokazania tradycji oraz podtrzymania pewnych ginących elementów kultury. Operacja taka wpływa na kształtowanie tożsamości lokalnej mieszkańców oraz generuje kapitał społeczny.

W wymiarze gospodarczym projekt może przyczynić do wzrostu sprzedaży produktów lokalnych wytwarzanych przez twórców (artystów) ludowych. Dodatkowo tworzenie sieci wsi o sprofilowanych specjalizacjach przyczynia się do zwiększenia ruchu turystycznego, a co za tym idzie usług hotelarskich, gastronomicznych, edukacyjno-rekreacyjnych, itp. Całościowo wpływa to na rozwój gospodarczy obszarów wiejskich.

Projekt należy uznać za skuteczny wobec założonych celów. Przyczynił się do promocji regionu oraz miał wpływ na mieszkańców województwa, przekazując im pewne dziedzictwo kulturowe Opolszczyzny, a także pośrednio na rozwój gospodarczy obszarów wiejskich. Warto dodać, że w projekt zaangażowani byli zagraniczni partnerzy, co przyczyniło się do promocji regionu poza granicami kraju.

Elementem wyróżniającym ten projekt, czyniącym go dobrą praktyką, jest element współpracy LGD z UG Kluczbork, a także z Urzędem Marszałkowskim. Zaangażowanie różnych interesariuszy jest wartością dodaną projektu. Pokazuje sprawne sieciowe funkcjonowanie opolskiego KSOW.

Szlakiem Agroturystycznych Gospodarstw Edukacyjnych – założenia i dobre przykłady

Obszar studium	Rok	Partner	Kwota wydatkowana z KSOW
Turystyka wiejska i agroturystyka	2012	Opolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Łosiuwie	24 833,98 zł

Cele projektu

Głównym celem projektu była wymiana wiedzy i doświadczeń w zakresie rozwoju turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki oraz identyfikacja i analiza możliwych do przeniesienia dobrych praktyk w zakresie rozwoju obszarów wiejskich oraz przekazanie informacji na ich temat.

Projekt zakładał wsparcie w zakresie tworzenia i upowszechniania koncepcji funkcjonowania sprofilowanych pod kątem edukacyjnym gospodarstw agroturystycznych działających w Ogólnopolskiej Sieci Gospodarstw Edukacyjnych (zagród edukacyjnych). Gospodarstwa takie pozwalają na rozszerzenie swoich usług np. poza główne funkcje hotelarsko-gastronomiczne. Przyczynia się to do szerszej promocji regionu, rozwoju przedsiębiorczości, generowanie nowych miejsc pracy, itp.

Opis projektu

W ramach projektu zostało przeprowadzone seminarium wyjazdowe „Szlakiem agroturystycznych gospodarstw edukacyjnych”. Podczas seminarium przeszkolono 40 osób (wg

szacunków partnera, w projekcie wzięło udział ok. 20 gospodarstw agroturystycznych) zajmujących się lub rozpoczynających działalność agroturystyczną, a także doradców rolnych Opolskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Łosiu, którzy odpowiadają za świadczenie usług doradczych w przedmiotowym zakresie. Oprócz szkoleń dotyczących np. zagadnień prawnych, uczestnicy odwiedzili 3 gospodarstwa agroturystyczne, gdzie mogli obserwować ich działanie i zapoznawać się z nowymi rozwiązaniami, które można przenieść na Opolszczyznę.

Projekt cieszył się dużym zainteresowaniem, w związku z czym partner planuje kolejne działania i wyjazdy m.in. do województwa dolnośląskiego.

Efekty projektu

Rezultatem realizacji operacji była wymiana wiedzy i doświadczeń oraz promocja rozwoju turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki i turystyki konnej.

Podczas seminarium przeszkolono 40 osób zajmujących się lub rozpoczynających działalność agroturystyczną, a także doradców rolnych Opolskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Łosiu, którzy odpowiadają za świadczenie usług doradczych w przedmiotowym zakresie.

Rezultatem realizacji operacji była wymiana wiedzy i doświadczeń oraz zaprezentowanie ciekawych i innowacyjnych rozwiązań w zakresie prowadzenia agroturystycznych gospodarstw edukacyjnych, metod wytwarzania relacji społeczeństwa z rolnictwem oraz wsparcia rozwoju turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki. Ponadto rozwój i powstawanie nowych agroturystycznych gospodarstw edukacyjnych przyczynia się do poprawy jakości życia na obszarach wiejskich, wsparcia różnicowania działalności gospodarczej.

Należy zaznaczyć, że rezultatem projektów był wzrost liczby gospodarstw o profilu edukacyjnym z 4 do 11, a więc ok. 35% uczestniczących gospodarstw rolnych sprofilowało swoją działalność, co było z jednym z celów projektu. Z informacji pozyskanych od partnera, wynika że gospodarstwa agroturystyczne, które sprofilowały swoje usługi zwiększyły także zatrudnienie – przeważnie w sezonie oraz do obsługi dużych grup zatrudniane są dodatkowe osoby. Wyniki te świadczą o wysokiej skuteczności działań.

Ocena projektu

Agroturystyka jest bardzo ważną gałęzią rozwoju wsi. Szczególnie na obszarach wiejskich gdzie rolnictwo ma mniejsze znaczenie. Dobrze prowadzona agroturystyka i profilowanie działalności rozszerzających wobec niej generuje miejsca pracy, promuje region oraz przyczynia się do rozwoju wsi. Stąd konieczność dalszego kierowania działań do tej grupy. Zwłaszcza biorąc pod uwagę duże zainteresowanie, chęć gospodarstw agroturystycznych do rozszerzania działalności oraz skuteczność zrealizowanego projektu.

Projekt uznać należy za dobrą praktykę ze względu na skuteczność działania oraz poruszenie bardzo ważnej tematyki mającej bezpośrednio (innowacyjna tematyka) wpływ na rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Dodatkowo warto zwrócić uwagę, na kompleksowe wsparcie grupy docelowej. Działania są komplanarne wobec siebie i zapewniają pełne wsparcie (szkolenia, wyjazd studyjny, wsparcie eksperckie OODR).

Projekt generuje kapitał społeczny, ponieważ przyczynia się do współpracy różnych interesariuszy m.in. poprzez wymianę doświadczeń oraz wspólną realizację działań i obsługę

dużych grup odwiedzających dany obszar.

Konferencja naukowo-techniczna połączona z podróżą studyjną „Zarządzanie kryzysowe – nauka i praktyka pt. Retencja wodna na obszarach wiejskich” - podróż studyjna na terenie Polski i wydanie monografii

Obszar studium	Rok	Partner	Kwota wydatkowana z KSOW
Ochrona środowiska, odnawialne źródła energii	2013	Uniwersytet Opolski, Urząd Miasta Opola	33 100,30 zł

Cele projektu

Działania w projekcie miały przyczynić się do rozwoju retencji wodnej oraz przeciwdziałania i reagowania na występujące zjawiska ekstremalne poprzez stosowanie przedsięwzięć z zakresu dużej i małej retencji wodnej. Wśród celów szczegółowych można wymienić:

- zapoznanie się z charakterystyką retencji województwa opolskiego,
- dokonanie oceny porównawczej parametrów zbiorników,
- zapoznanie z rolą, jakie zbiorniki odgrywają w gospodarce wodnej regionu,
- współpraca środowiska naukowego, samorządu gminnego i nadleśnictw.

Ponadto dodatkowym celem konferencji i wyjazdu było zdobycie wiedzy i doskonalenie się uczestników w zakresie możliwości rozwoju retencji wodnej oraz przeciwdziałania i reagowania na występujące zjawiska ekstremalne poprzez stosowanie przedsięwzięć z zakresu dużej i małej retencji wodnej.

Opis projektu

W ramach projektu zaplanowane były dwa komplementarne wydarzenia, łączące zagadnienia teoretyczne (konferencja naukowa) oraz praktyczne (wyjazd studyjny). Całość zwieńczona była wydaniem monografii. W wyjeździe wzięli udział uczestnicy konferencji (praktycy, samorządowcy z zakresu zarządzania kryzysowego i gospodarki wodnej). Organizowany wyjazd dotyczył kluczowych tematów, które podkreślają realizację strategii ochrony przed powodzią i suszą oraz innymi zjawiskami ekstremalnymi, zmniejszenie ryzyka szkód powodziowych i suszy, podwyższenie świadomości zagrożenia powodzią i suszą, doskonalenie systemu osłony przeciwpowodziowej i prognoz, dostosowania przepisów prawnych, poprawa jakości wód powierzchniowych i podziemnych, umożliwienie rozwoju gospodarczego, w tym rolnictwa (m.in. PROW) zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju oraz potrzebę współpracy w celu osiągnięcia zamierzonych rezultatów.

Efekty projektu

Ogółem w konferencji udział wzięło 65 osób, a w podróży studyjnej 51. Nastąpiła wymiana doświadczeń we wdrażaniu rozwiązań, technologii i systemów retencji opracowywanych przez instytucje. W związku z tym operacja przyczyniła się do wzrostu poziomu ochrony przed

zjawiskami ekstremalnymi dla mieszkańców województwa, a także ochrony środowiska.

Ocena projektu

W ocenie Ewalutora projekt ma kilka aspektów, które czynią go dobrą praktyką. Po pierwsze występuje połączenie dwóch perspektyw: perspektywy świata naukowego (wiedza teoretyczna) oraz perspektywa realnych działań i projektów (wiedza praktyczna). Połączenie tych dwóch elementów tworzy efekt synergii. Drugi elementem wyróżniającym działanie jest powstanie publikacji (monografii), która jest wynikiem operacji przeprowadzonych w projekcie i stanowi swoiste kompendium wiedzy dla samorządowców oraz osób związanych z tematyką projektu. Na uwagę zasługuje także fakt współpracy JST z uczelnią oraz wplecenia projektu w szerszy cykl działań.

Projekt przede wszystkim ma pozytywny wpływ na środowisko oraz zwiększa bezpieczeństwo mieszkańców regionu. Odpowiada także na potrzeby grup docelowych (specjalistów od ochrony powodziowej, straży pożarnej, itp.). Połączenie wiedzy teoretycznej z praktyczną zwiększa użyteczność oraz skuteczność projektu – co można uznać za innowacyjne działanie.

3.5 Działanie SR KSOW województwa opolskiego na tle innych województw

W poniższym rozdziale została udzielona odpowiedź na następujące pytanie badawcze:

1/ Jak wygląda realizacja działań KSOW w woj. opolskim na tle innych województw? Które z dobrych praktyk z innych regionów Polski mogą być wykorzystane w województwie opolskim? Jakże należałoby podjąć kroki w celu ich adaptacji?

Ocena województwa opolskiego na tle innych regionów w dużej mierze opiera się na efektywności wydatkowania środków, która została określona w wymiarze wartościowym. W ostatnich latach pod tym względem województwo opolskie prezentowało się zdecydowanie powyżej średniej krajowej³⁴ - SR KSOW w Opolu wydał bowiem co najmniej o 1 milion złotych więcej niż inne regiony w kraju³⁵, co z pewnością należy uznać za przejaw dużej skuteczności i efektywności SR KSOW w regionie.

Na potrzeby niniejszego badania skupiono się na porównaniu województwa opolskiego z województwami lubuskim i małopolskim – co wynika z przyjętej na etapie Raportu Metodologicznego koncepcji³⁶. W rozdziale przedstawiono syntetyczną analizę i wnioski dotyczące realizacji KSOW w województwie lubuskim i małopolskim wraz z próbą określenia występujących (lub nie) czynników sukcesu i ewentualnej możliwości ich zastosowania w województwie opolskim. Przed przystąpieniem do analizy porównawczej KSOW w regionach warto skrótowo przedstawić charakterystykę ogólną analizowanych województw opartą na wynikach przeprowadzonego na przełomie 2012 i 2013 roku badania³⁷.

³⁴ Analizując wartości bezwzględne trzeba mieć na uwadze to, że w latach 2012-2013 budżet KSOW województwa opolskiego był prawie 2 razy większy niż w innych regionach.

³⁵ Drugim regionem pod względem wielkości wydatkowanych środków jest kujawsko-pomorskie, które wydatkowało prawie 3,6 mln zł w latach 2012-2013.

³⁶ Benchmarking międzywojewódzki.

³⁷ Szanse i zagrożenia oraz potencjalne kierunki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w ujęciu regionalnym, Agrotec & Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN (IGiPZ PAN), Warszawa 2013.

Województwo lubuskie to przykład regionu o znacznym zróżnicowaniu poziomu wskaźników społeczno – ekonomicznych. Z pewnością warto odnotować występujący tu najwyższy poziom aktywności społecznej³⁸ wśród wszystkich województw, wynikający z ogromnej liczby organizacji pozarządowych. Na jego obszarze funkcjonuje 10 LGD i 4 LGR. W zakresie struktury przestrzennej rolnictwa korzystnie kształtują się: struktura agrarna oraz wysoka towarowość i produktywność rolnictwa, a gorzej kształtuje się kwestia udziału użytków rolnych (których udział w powierzchni ogólnej jest najniższy w skali kraju, co wskazuje na pozarolniczy charakter województwa). W województwie są jednak jedne z największych gospodarstw rolnych w kraju (średnia – 21 ha), a z drugiej strony tylko 37% mieszkańców mieszka na wsi.

Największym potencjałem obszarów wiejskich województwa lubuskiego według ankietowanych w roku 2012³⁹ przedstawiciele starostw powiatowych były: walory turystyczne obszaru, dobre wyposażenie w infrastrukturę oraz współpraca z innymi gminami. Wśród ankietowanych przedstawiciele LGD natomiast najczęściej udzielaną odpowiedzią oprócz wysokich walorów turystycznych znalazły się również dziedzictwo kulturowe oraz wysoka jakość środowiska przyrodniczego. Jako bariery rozwojowe regionu przedstawiciele powiatów wskazywali porównywalne znaczenie wysokiego bezrobocia mieszkańców i niską aktywność gospodarczą obszarów wiejskich. Innymi często wymienianymi barierami była niekorzystna struktura demograficzna oraz trudny dostęp komunikacyjny do miasta wojewódzkiego. Przedstawiciele LGD główną barierę rozwoju upatrywali w wysokim bezrobociu mieszkańców. W następnej kolejności znalazły się niski poziom infrastruktury turystycznej/agroturystycznej oraz niedostateczne wyposażenie w infrastrukturę techniczną i brak dostępności do infrastruktury teleinformatycznej. Jako czynniki rozwojowe rolnictwa, najczęściej udzielanymi odpowiedziami na poziomie powiatów były korzystne warunki przyrodnicze dla rozwoju rolnictwa oraz nowoczesne, zmodernizowane gospodarstwa rolne. Przedstawiciele LGD natomiast, najistotniejsze czynniki rozwojowe rolnictwa widzieli w młodych właścicielach gospodarstw rolnych. Natomiast jako barierę dla rozwoju sektora rolniczego, przedstawiciele powiatów najczęściej wskazywali niekorzystną strukturę obszarową rolnictwa. W przypadku przedstawiciele LGD natomiast, główną barierę stanowi brak organizacji producentów (wg stanu na 31.12.2013. wpisanych do ewidencji producentów ARiMR było blisko 35 tys. podmiotów w regionie).

Województwo lubuskie nie jest regionem typowo rolniczym, dominacja sektora usług jest tu bardzo wyraźna. Jest to spowodowane przede wszystkim dość niską jakością gleb regionu i produktywnością ziemi. Z powodu niskiej dywersyfikacji pozarolniczego rynku pracy na obszarach wiejskich, odsetek pracujących w rolnictwie maleje w znacznie niższym tempie niż w pozostałych regionach Polski. Potencjał rozwojowy województwa (w tym terenów wiejskich) może być w znacznej mierze determinowany przez przygraniczne położenie z regionem Brandenburgia (Niemcy).

Niewątpliwą szansą dla rozwoju obszarów wiejskich województwa lubuskiego był i jest rozwój sektora turystycznego. Region ten cechuje się najwyższym zalesieniem w Polsce, a jego środowisko naturalne jest stosunkowo mało przekształcone przez człowieka. Ponadto, region

³⁸ Czynniki wskazany jako jeden z czynników sukcesu w regionie w trakcie wywiadu TDI.

³⁹ Szanse i zagrożenia oraz potencjalne kierunki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w ujęciu regionalnym, Agrotec & Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN (IGiPZ PAN), Warszawa 2013.

posiada bogatą kulturę i historię. Występowanie długiego w skali kraju okresu wegetacyjnego przyczyniło się m.in. do powstania inicjatywy oddolnej przedsiębiorców branży turystycznej i przetwórstwa spożywczego, jakim jest klastery Lubuski Szlak Wina i Miodu. Powołanie tej inicjatywy to nawiązanie do 800-letniej tradycji regionu, a także sposób promowania lokalnych produktów oraz ekoturystyki. Powstawanie podobnych produktów turystycznych aktywizuje rozwój obszarów wiejskich i działania tego typu były prowadzone w ramach KSOW (co zostało potwierdzone analizą sprawozdań z lat 2010-2013).

Województwo małopolskie w obszarze rolnictwa charakteryzuje się raczej niekorzystnymi właściwościami. Jest to efekt szeregu różnorodnych przyczyn tworzących system niekorzystnych uwarunkowań rolnictwa Małopolski. Należą do nich na przykład nadmierne rozdrobnienie agrarne, przeludnienie rolnicze, brak specjalizacji produkcyjnej oraz niski poziom towarowości i produktywności pracy. Korzystnym zjawiskiem jest powiększanie się przeciętnej wielkości gospodarstw rolnych (średnia wielkość gospodarstwa to 3,95 ha – dane z 17.09.2014 r.) oraz wzrost ich partycypacji w środkach pomocowych na terenach o najkorzystniejszych warunkach dla produkcji rolnej.

Małopolska wypada korzystniej na tle kraju pod względem uwarunkowań społeczno-demograficznych. Dotyczy to wskaźników bezrobocia, salda migracji i struktury wiekowej mieszkańców wsi. Dzięki relatywnie dużej liczbie podmiotów gospodarczych oraz dobrej dostępności gęstej sieci małych miast rynek pracy ma szeroką ofertę, gwarantując stosunkowo niski poziom bezrobocia mieszkańców wsi. Warto też zwrócić uwagę na fakt, że w regionie 51% mieszkańców mieszka na terenach wiejskich.

Mieszkańców wsi woj. małopolskiego cechuje przywiązanie do tradycji, związków rodzinnych i religijność⁴⁰. Czynniki społeczno-kulturowe odgrywają tam wiodącą rolę w kształtowaniu struktury demograficznej. Ogólnie region należy do młodszych demograficznie i wyróżniających się pod względem przyrostu naturalnego. W zakresie czynników gospodarczych i infrastrukturalno-środowiskowych woj. małopolskie cechuje wyraźna polaryzacja przestrzenna. Zdecydowanie najkorzystniej pod tym względem wypadają obszary położone wokół Krakowa oraz na terenach górskich. W pierwszym przypadku jest to efekt napływu ludności z Krakowa i związane z tym intensywne inwestycje budowlane, w drugim – rozwój funkcji turystycznych obszarów najbardziej atrakcyjnych. Pozostałe obszary regionu mają mniejsze możliwości rozwoju.

Jednym z najważniejszych atutów i szans rozwojowych regionu jest stosunkowo korzystna struktura wiekowa mieszkańców wsi. Generalnie można stwierdzić, że obszar ten należy do młodych demograficznie. Szczególnie na terenach górskich w strukturze wiekowej relatywnie duży udział ma ludność w wieku przedprodukcyjnym. Należy też podkreślić, że obszary wiejskie mają zdecydowanie wyższy wskaźnik przyrostu naturalnego niż miasta. Jednakże w przeprowadzonych w roku 2012 ankietach w starostwach powiatowych i LGD tylko połowa pytanych uznała strukturę demograficzną za korzystną.

Poziom wykształcenia ludności wsi, pomimo stałej poprawy, jest nadal znacznie niższy niż mieszkańców miast. W województwie małopolskim szczególnie niskim poziomem wykształcenia

⁴⁰ Czynniki zidentyfikowane jako mające wpływ na angażowanie się w różnego rodzaju projekty, inicjatywy realizowane m.in. w ramach KSOW.

charakteryzują się obszary wiejskie o przewadze funkcji rolniczej. Jest to typowe również dla innych regionów kraju. Rolnicy są na ogół najgorzej wykształconą grupą zawodową. Największy potencjał stanowią młodzi lepiej wykształceni mieszkańcy regionu. Według ankietowanych osób w starostwach powiatowych i LDG jakość i dostępność edukacji jest jednym z najważniejszych potencjałów rozwojowych regionu.

Do niedawna w regionie dużą grupę wśród pracujących mieszkańców wsi stanowili chłoporobotnicy pracujący w miastach. Ich niskie kwalifikacje zawodowe i posiadanie gospodarstw sprawiły, że w okresie restrukturyzacji gospodarki w pierwszej kolejności tracili zatrudnienie. W efekcie na terenie wsi wzrosło bezrobocie rejestrowane i ukryte oraz wzrósł udział tzw. gospodarstw socjalnych utrzymujących się z renty lub emerytury. Współcześnie bezrobocie jest jedną z największych barier rozwojowych regionu, na którą zwracali uwagę ankietowani.

Rolnictwo **województwa opolskiego** na tle kraju cechuje wysoki poziom. Dogodnym warunkom naturalnym występującym na większości obszaru towarzyszy wysoka mechanizacja i stopień towarowości. Przy stosunkowo niskim odsetku zatrudnionych w rolnictwie, nawet biorąc pod uwagę obszary wiejskie, przy korzystnych warunkach naturalnych i stosunkowo wysokiej średniej wielkości gospodarstwa (ponad 18 ha), szczególnie produktywność pracy w rolnictwie województwa jest wysoka.

W wyniku długotrwałej emigracji zagranicznej ludności województwa, obecny potencjał społeczno-demograficzny prezentuje się niekorzystnie. Proces ten obejmował przede wszystkim najbardziej mobilne, młodsze grupy wiekowe, znajdujące się jednocześnie w wieku matrymonialnym, co zdecydowanie wpłynęło na stale niewielki wskaźnik urodzeń. W efekcie starsza struktura wieku na obszarach wiejskich występuje jedynie w województwie podlaskim. Ta niekorzystna sytuacja demograficzna wydaje się stabilna, gdyż także w ostatnich latach stopa migracji na obszarach wiejskich w województwie opolskim wciąż była najniższa w kraju. Mając na uwadze szybki wzrost liczby ludności z wyższym wykształceniem w ostatnich latach, kolejną konsekwencją starej struktury demograficznej województwa jest fakt, że niższy odsetek ludności wiejskiej z wyższym wykształceniem występuje jedynie w województwie warmińsko-mazurskim. Pomimo wysokiego poziomu rolnictwa, monofunkcyjność gospodarki obszarów wiejskich jest niekorzystna. Na wielu obszarach alternatywę mógłby stanowić rozwój agroturystyki. Jednak walory turystyczne obszarów wiejskich województwa są oceniane jako jedne z niższych w kraju.

Potencjał społeczno-demograficzny obszarów wiejskich województwa, pomimo ogólnie niskiego poziomu, wzrasta z południowego-zachodu na północny-wschód. Województwo opolskie wyróżnia się tym, że nie jest widoczne wyraźne pozytywne oddziaływanie ośrodka regionalnego na jego strefę podmiejską. Pod względem uwarunkowań infrastrukturalno-środowiskowych pozytywna sytuacja występuje zwłaszcza w środkowej i północno-zachodniej części województwa. Szybszy rozwój infrastruktury był w tym przypadku związany z ogólnie bardziej wielofunkcyjną strukturą obszarów wiejskich na tym terenie, co jest związane z przebiegającym przez środkową część województwa ważnym szlakiem komunikacyjnym, co miało wpływ na wzmocnienie roli małych miast i stopniowy rozwój funkcji pozarolniczych na obszarach wiejskich.

W przypadku uwarunkowań gospodarczych dysproporcja pomiędzy środkową częścią województwa i jego peryferiami jest wyraźna. W środkowej części, w otoczeniu Opola i wzdłuż

głównego szlaku komunikacyjnego, pewną rolę odgrywa suburbanizacja i korzystanie przez mieszkańców ze wspólnego, większego rynku pracy. Efektem tego jest wzrost poziomu życia mieszkańców, tercjalizacja struktury zatrudnienia, wzrost dochodów gospodarstw domowych i gmin, a w konsekwencji rozwój wielofunkcyjny. Niewątpliwie dominacja tej części województwa pod względem gospodarczym byłaby bardziej wyraźna, jak to ma miejsce w przypadku większości województw, gdyby Opole było silniejszym biegunem wzrostu dla regionu, a korzystne zmiany struktury demograficznej w strefie podmiejskiej przebiegały szybciej.

Bardzo pozytywnym zjawiskiem jest obserwowana bardzo dynamiczna poprawa w zakresie potencjału społeczno-demograficznego, co jest najsłabszą stroną w rozwoju obszarów wiejskich województwa opolskiego. Poprawa w zakresie struktury wiekowej oraz stopy migracji była największa w kraju. Natomiast zahamowanie odpływu ludności i starzenia się społeczeństwa wydaje się być w przypadku tego regionu kluczowe dla uruchomienia potencjału endogenicznego obszarów wiejskich województwa. Korzystny jest także obserwowany dynamiczny wzrost liczby fundacji i stowarzyszeń, co jest przejawem pozytywnych zmian.

Najważniejszymi czynnikami rozwojowymi obszarów wiejskich woj. opolskiego według ankietowanych w 2012 roku przedstawiciele starostw powiatowych i LGD były: wysoka jakość środowiska przyrodniczego, łatwy dostęp komunikacyjny do miasta powiatowego i wojewódzkiego, współpraca międzygminna i międzypowiatowa, aktywność gospodarcza i przedsiębiorczość mieszkańców, aktywność społeczna mieszkańców, jakość i dostępność edukacji oraz rentowne rolnictwo. Natomiast jako barierę dla rozwoju regionu najczęściej wskazywano: wysokie bezrobocie mieszkańców oraz niekorzystną strukturę demograficzną. Zwracano uwagę na istotną rolę dostępności obszaru i aktywności jego mieszkańców, a także na uwarunkowania przyrodnicze i poziom rozwoju rolnictwa. Z drugiej strony barierę rozwoju stanowią przede wszystkim zachodzące w regionie procesy demograficzne. W przypadku sektora rolniczego jako czynniki rozwojowe stanowiące największy potencjał regionu wskazywano: korzystne warunki przyrodnicze, nowoczesne gospodarstwa rolne oraz strukturę obszarową rolnictwa. Jako największy problem wskazywano natomiast brak organizacji producentów (wg stanu na 31.12.2013 r. podmiotów wpisanych do ewidencji producentów ARiMR było blisko 47 tys.). Wyniki badań potwierdziły więc występowanie korzystnych warunków przyrodniczych dla rozwoju rolnictwa w niemal całym województwie oraz obecność dużej liczby zmodernizowanych, wyspecjalizowanych, towarowych gospodarstw rolnych o dużej powierzchni użytków rolnych.

Swoistym zagrożeniem jest sytuacja społeczna regionu. Społeczeństwo wykazuje silne powiązania z ludnością, która wyemigrowała z tego regionu w przeszłości. Dlatego często mieszkańcy Opolszczyzny czują większe więzy z rodziną, które w przeszłości wyemigrowała do Niemiec, niż ze społecznością lokalną w swoim miejscu zamieszkania. Stagnacja gospodarcza obszarów wiejskich może doprowadzić do pogłębienia niekorzystnych zmian w związku z podatnością mieszkańców tego terenu na emigrację. Proces ten obserwowany jest obecnie wśród młodszych mieszkańców regionu, którzy zagranicą podejmują pierwszą pracę, przez co mają łatwiejszy start w dorosłym życiu. Szansą rozwoju regionu jest przede wszystkim poprawa zasobów kapitału ludzkiego oraz zwiększenie więzi z regionem. Można to osiągnąć poprzez wsparcie dla nowych przedsiębiorstw, czy stymulowanie inwestycji w rozwój nowoczesnych gospodarstw rolnych.

Jednak w związku ze specyfiką regionu, niezbędne są także dalsze działania na rzecz poprawy kapitału społecznego. Budowanie potencjału kapitału społecznego, którego głównymi wyznacznikami są aktywność, umiejętność współdziałania, kreatywność, otwartość i zaufanie społeczne ma istotne znaczenie w tworzeniu potencjału rozwojowego. W województwie opolskim sytuacja w zakresie kapitału społecznego w dalszym ciągu nie jest najlepsza. Region cechuje przede wszystkim bardzo niski wskaźnik zaufania społecznego, oraz średnia aktywność w organizacjach pozarządowych. Największy wpływ na rozwój społeczny w regionie ma zjawisko depopulacji oraz starzenie się społeczeństwa, które wywołują ujemne skutki w wymiarze społeczno-gospodarczym. W opolskim ważne jest podejmowanie działań mających na celu pobudzenie aktywności społecznej, np. poprzez poprawę umiejętności współdziałania, zwiększanie aktywności mieszkańców, pielęgnowanie tradycji i wielokulturowości regionu (tego typu działania były dotychczas już prowadzone w ramach KSOW i z pewnością wymagana jest ich kontynuacja), a także podnoszenie kompetencji i jakości usług administracji publicznej⁴¹. W celu zatrzymania emigracji młodszej części społeczeństwa niezbędna jest także poprawa warunków życia na obszarach wiejskich, w szczególności poprawa dostępności i rozwój sieci ICT.

Szansą dla rozwoju jest także promocja produktów lokalnych, które stanowią ważny element rozwoju obszarów wiejskich obserwowanego w ostatnich latach. Region posiada duże doświadczenie w programie „Odnowa wsi”. Niewątpliwą szansą jest natomiast rozpropagowanie osiągnięć, a zwłaszcza koncentracja łańcuchów wytwarzania produktów lokalnych, np. w ramach LGD, od pozyskiwania surowców, po sprzedaż detaliczną i promocję. Jest to sposób na wykorzystanie potencjału regionu związanego z jego kulturą i tradycją, a także na zwiększenie tożsamości regionalnej. Szansą na rozwój obszarów wiejskich jest też uruchomienie kapitału zgromadzonego przez ludność, która wyemigrowała.

Mając na uwadze powyższe ogólne charakterystyki dokonano analizy wybranych obszarów dotyczących KSOW w województwach: małopolskim i lubuskim. W poniższej tabeli przedstawiono charakterystykę poszczególnych cech oraz ich ocenę mając na uwadze tło w postaci sytuacji w regionie opolskim.

⁴¹ Regionalny Program Operacyjny Województwa Opolskiego na lata 2014-2020, Grudzień 2014.

Tabela 3. Wybrane obszary charakteryzujące wdrażanie KSOW⁴²

Obszar/zakres analizy	Województwo	Opis obszaru/ stan faktyczny	Ocena w odniesieniu do województwa opolskiego
Dostępny budżet SR KSOW (ogółem oraz na 1 mieszkańca wsi)	małopolskie	Budżet na lata 2010-2011: 2 339 823,15 zł W przeliczeniu na 1 mieszkańca wsi: 1,4 zł Budżet na lata 2012-2013: 2 350 000,00 zł W przeliczeniu na 1 mieszkańca wsi: 1,4 zł	Spośród analizowanych województw to woj. Opolskie dysponowało w ostatnich latach największym budżetem w ramach KSOW (2 723 000,00 zł w latach 2010-2011 i 6 224 670,00 zł w latach 2012-2013). Również w przeliczeniu na 1 mieszkańca opolskie plasuje się znacznie wyżej niż pozostali (5,7 zł w latach 2010-2011 i 13 zł w latach 2012-2013). Liczby te pokazują zwiększenie puli środków o ponad 200%. To z pewnością świadczy o bardzo dobrej organizacji województwa opolskiego , które było w stanie skutecznie przygotować Plany Działań na tak znaczne kwoty. W przypadku pozostałych 2 województw małopolskie dysponowało niemalże takimi samymi środkami w ramach poszczególnych PD, lubuskie zaś zwiększyło pulę środków o 30%. Analizując te wartości trzeba mieć na uwadze fakt, że każdy SR KSOW miał w latach 2007-2013 do dyspozycji taką samą pulę pieniędzy, ale to od konkretnych SR zależał podział tych kwot na poszczególne PD. Można wnioskować, że SR KSOW w Opolu wykazał się odpowiednim planowaniem wydatkowania środków zostawiając na ostatnie 2 lata największą pulę środków – których wydanie było dużo łatwiejsze dzięki zdobytemu w latach poprzednich doświadczeniu tak SR jak i partnerów.
	lubuskie	Budżet na lata 2010-2011: 1 836 500,00 zł W przeliczeniu na 1 mieszkańca wsi: 4,9 zł Budżet na lata 2012-2013: 2 419 350,00 zł W przeliczeniu na 1 mieszkańca wsi: 6,4 zł	
% wykorzystania budżetu ⁴³	małopolskie	Wg stanu z 31.12.2011: 90% Wg stanu z 31.12.2013: 98% ⁴⁴	W porównywanych regionach widać wysoki poziom wydatkowania dostępnych w danych latach środków. Dodatkowo, poziom ten wzrósł w 2013 roku o 7-8%

⁴² Źródłem danych były sprawozdania roczne z realizacji Planów Działań, strony www poszczególnych SR KSOW oraz wywiady TDI.

Obszar/zakres analizy	Województwo	Opis obszaru/ stan faktyczny	Ocena w odniesieniu do województwa opolskiego
	lubuskie	Wg stanu z 31.12.2011: 90% Wg stanu z 31.12.2013: 97%	względem roku 2011 przy nieznacznym wzroście budżetu będącego w dyspozycji. W przypadku SR KSOW województwa opolskiego poziom wykorzystania budżetu wyniósł odpowiednio 70 i 75%. Warto jednak odnieść te wartości do diametralnie różnych kwot, jakie były w tych latach do dyspozycji SR w Opolu (2,7 mln zł i 6,2 mln zł) – jak widać nastąpił ponad dwukrotny wzrost budżetu w tym przypadku, co jest zjawiskiem nieodnotowanym w żadnym innym regionie. Generalnie widać wyraźnie zjawisko uczenia się organizacji i instytucji (kumulowanie się doświadczeń i wiedzy) w wydatkowaniu środków będących w dyspozycji, co jest zjawiskiem pozytywnym i bez którego nie byłby możliwy wzrost w kolejnych latach poziomu wydatkowanych środków.
Jednostka organizacyjna w strukturze Urzędu Marszałkowskiego odpowiedzialna za KSOW i jego zadania (w tym: struktura, liczba pracowników)	małopolskie	Zespół ds. KSOW w Departamencie Funduszy Europejskich Liczba etatów wg stanu z 31.12.2011 / 31.12.2013: 5,3 / 10 Zadania: 1. Prowadzenie Regionalnego Sekretariatu KSOW Województwa Małopolskiego; 2. Przygotowanie, realizacja i aktualizacja Planów Działań Sekretariatu Regionalnego KSOW Województwa Małopolskiego i Planów informacji i promocji PO RYBY 2007-2013 i PO Rybactwo i Morze 2014-2020; 3. Organizacja konferencji, spotkań informacyjno-promocyjnych, seminariów szkoleń, wyjazdów studyjnych dla partnerów KSOW i beneficjentów PROW w ramach Planu Działania Sekretariatu Regionalnego KSOW Województwa Małopolskiego i dla beneficjentów PO RYBY w ramach Planu informacji i promocji	W przypadku województwa opolskiego jednostką organizacyjną jest Referat Pomocy Technicznej i Regionalnego Sekretariatu KSOW w Departamencie Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich Liczba etatów: 4 / 5 Zadania: Prowadzenie Regionalnego Sekretariatu Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich w oparciu o wytyczne Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz Plany działań, w tym: a) identyfikacja oraz wybór podmiotów na poziomie regionalnym i lokalnym - stworzenie rejestru, b) analiza możliwych do przeniesienia dobrych praktyk

⁴³ Porównanie na tym wymiarze ma charakter pogładowy i obarczone jest ryzykiem wynikającym z faktu możliwości aktualizowania Planów Działań w poszczególnych latach. Aktualizacja mogła powodować np. obniżenie puli dostępnych środków do poziomu środków wydanych, co z kolei może sugerować niemal 100% realizację założeń. Mając to na uwadze przedstawiono w dalszej części tabeli porównanie wartości bezwzględnych

⁴⁴ SR KSOW w roku 2013 dokonał aktualizacji PD m.in. w zakresie przesunięcia środków i zmniejszenia dostępnego budżetu, co skutkowało automatycznym zwiększeniem poziomu (%) wykorzystania budżetu.

Obszar/zakres analizy	Województwo	Opis obszaru/ stan faktyczny	Ocena w odniesieniu do województwa opolskiego
		<p>PO RYBY 2007-2013 i PO Rybactwo i Morze 2014-2020;</p> <p>4. Organizacja konkursów, działań promujących rozwój obszarów wiejskich i WPR w ramach realizacji Planu Działania Sekretariatu Regionalnego KSOW Województwa Małopolskiego;</p> <p>5. Opracowywanie, wydawanie oraz dystrybucja materiałów informacyjnych i promocyjnych związanych z działaniem Sekretariatu Regionalnego KSOW, promocją PROW 2007-2013 i 2014-2020 oraz PO RYBY 2007-2013 i PO Rybactwo i Morze 2014-2020;</p> <p>6. Prowadzenie oraz aktualizacja stron internetowych dotyczących KSOW, PROW 2007-2013 i PROW 2014-2020, PO RYBY 2007-2013 i PO Rybactwo i Morze 2014-2020;</p> <p>7. Koordynacja i łączność z Europejską Siecią Obszarów Wiejskich (ESOW), krajowymi sieciami pozostałych państw członkowskich oraz innych partnerów międzynarodowych;</p> <p>8. Koordynacja i łączność z władzami, organizacjami oraz z instytucjami, które uczestniczą w programowaniu i zarządzaniu funduszami strukturalnymi w ramach KSOW, PROW 2007-2013 i PROW 2014-2020 oraz PO RYBY 2007-2013 i PO Rybactwo i Morze 2014-2020;</p> <p>9. Obsługa pomocy technicznej PROW 2007-2013 i PROW 2014-2020w zakresie działań informacyjno-promocyjnych – przygotowywanie projektów do wsparcia w ramach PT PROW 2007-2013 i 2014-2020, planowanie wydatków, przygotowywanie prognoz w zakresie zapotrzebowania na środki pomocy technicznej, wnioskowanie i rozliczanie płatności oraz środków z budżetu państwa, sprawozdawczość;</p> <p>10. Obsługa pomocy technicznej PO RYBY 2007-2013 i PO Rybactwo i Morze 2014 – 2020w zakresie działań informacyjno-promocyjnych – przygotowywanie projektów do wsparcia w ramach PT PROW, planowanie wydatków, przygotowywanie prognoz w zakresie zapotrzebowania na środki pomocy technicznej, wnioskowanie i rozliczanie płatności oraz środków z budżetu państwa, sprawozdawczość;</p> <p>11. Realizacja działań związanych z przygotowaniem do wdrażania PROW 2014-2020 oraz PO Rybactwo i Morze na lata 2014 – 2020;</p> <p>12. Przygotowywanie formularzy podejrzenia o nieprawidłowościach wykrytych</p>	<p>w zakresie rozwoju obszarów wiejskich oraz przekazanie informacji na ich temat,</p> <p>c) wymiana informacji i wiedzy oraz ocena polityki w zakresie rozwoju obszarów wiejskich,</p> <p>d) przygotowanie programów szkoleniowych dla lokalnych grup działania w procesie tworzenia,</p> <p>e) wspieranie współpracy międzyterytorialnej i transnarodowej,</p> <p>f) organizacja i wymiana doświadczeń oraz know-how,</p> <p>g) transfer dobrych praktyk oraz projektów innowacyjnych,</p> <p>h) organizacja spotkań, szkoleń, seminariów, sieci eksperckich,</p> <p>i) prowadzenie portalu internetowego Sieci,</p> <p>j) sporządzanie raportów, informacji z działalności sekretariatu,</p> <p>k) monitorowanie i ocena funkcjonowania KSOW,</p> <p>l) sporządzanie wniosków o przyznanie pomocy w ramach Schematu III Pomocy technicznej PROW 2007-2013,</p> <p>m)realizacja i rozliczanie projektów w ramach Schematu III Pomocy technicznej PROW 2007-2013,</p> <p>n) sporządzanie zapotrzebowań na środki finansowe, informacji finansowych, dokumentacji w zakresie planowania i wykonania dochodów i wydatków związanych z wyprzedzającym finansowaniem projektów z budżetu państwa,</p> <p>o) współpraca z podmiotami uczestniczącymi w procesie realizacji zadań.</p> <p>Dodatkowo (zgodnie z obowiązującymi aktami legislacyjnymi), referat KSOW w Opolu zajmuje się także kwestiami dot. PO RYBY oraz współpracuje z Europejską Siecią Odnowy Wsi.</p>

Obszar/zakres analizy	Województwo	Opis obszaru/ stan faktyczny	Ocena w odniesieniu do województwa opolskiego
		<p>podczas wykonywanych czynności, przygotowanie zawiadomień do właściwych organów;</p> <p>13. Udział w pracach nad przygotowaniem i aktualizacją procedur obowiązujących w procesie wdrażania programów operacyjnych;</p> <p>14. Udział w działaniach informacyjnych i szkoleniowych dla programów operacyjnych;</p> <p>15. Praca w systemach informatycznych wspierających wdrażanie funduszy europejskich;</p> <p>16. Przygotowanie i prawidłowa realizacja planu finansowego zadań budżetowych realizowanych przez Zespół;</p> <p>17. Prowadzenie akt sprawy;</p> <p>18. Przygotowanie i przekazanie dokumentów związanych z wdrażaniem funduszy europejskich do archiwizacji.</p> <p><i>Źródło: Zarządzenie Marszałka Województwa Małopolskiego w sprawie podziału na wewnętrzne komórki organizacyjne oraz szczegółowego zakresu działania Departamentu Funduszy Europejskich Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego</i></p>	<p>Jak widać wszystkie jednostki organizacyjne odpowiedzialne za KSOW umiejscowione są w ramach departamentów, które łączą w sobie również działania PROW, co pozwala z pewnością wykorzystać potencjał i wiedzę wszystkich pracowników oraz na bieżąco wymieniać się wszelkimi informacjami.</p> <p>Różnice występują jednak w zakresie zadań oraz liczby pracowników poszczególnych jednostek. W przypadku małopolski i lubuskiego do zadań jednostek należą np.: przygotowanie Planów Działań, koordynowanie i współpraca z podmiotami, które zarządzają czy programują inne fundusze strukturalne wpływające na potrzeby terenów wiejskich. Zespół ds. KSOW w Małopolsce dodatkowo odpowiada też za współpracę z krajowymi sieciami pozostałych państw członkowskich UE oraz innych partnerów międzynarodowych. Można zakładać, że utrudnienia tego typu działania mogą wpływać pozytywnie na realizację działań KSOW.</p> <p>Z zakresem zadań, wielkością budżetu KSOW oraz skalą prowadzonych działań związana jest liczba etatów we wskazanych jednostkach organizacyjnych za KSOW odpowiadających. W województwie opolskim stworzono i utrzymano 4-5 etatów, co w porównaniu z innymi regionami wydaje się liczbą nie tak znaczną biorąc pod uwagę ponad 2 krotnie większy budżet w latach 2012-2013. To pokazuje dużą skuteczność i efektywność wykorzystania zasobów kadrowych w przypadku SR KSOW województwa opolskiego</p> <p>Możliwym kierunkiem zmian może być zwiększenie kompetencji referatu na wzór województwa małopolskiego oraz ewentualne zwiększenie obsady kadrowej, by nie dopuścić do zbyt dużego obciążenia</p>
	lubuskie	<p>Wydział Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich i Promocji Programów w Departamencie Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich</p> <p>Liczba etatów wg stanu z 31.12.2011 / 31.12.2013: 4,4 / 9</p> <p>Zadania:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) prowadzenie Regionalnego Sekretariatu Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, a w szczególności: <ol style="list-style-type: none"> a) opracowanie i realizacja Planu Działania KSOW na szczeblu krajowym i regionalnym, b) współpraca z podmiotami wchodzącymi w skład KSOW oraz z instytucjami, które uczestniczą w programowaniu i zarządzaniu funduszami strukturalnymi wpływającymi na rozwój obszarów wiejskich; c) administrowanie stroną internetową sekretariatu regionalnego w ramach portalu internetowego KSOW; 2) realizacja Pomocy technicznej w zakresie Schematu I „Wzmocnienie systemu zarządzania, monitorowania, kontroli i oceny stopnia realizacji Programu”, 	

Obszar/zakres analizy	Województwo	Opis obszaru/ stan faktyczny	Ocena w odniesieniu do województwa opolskiego
		<p>Schematu II „Działania informacyjne i promocyjne” oraz Schematu III „Stworzenie i utrzymanie Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, a w szczególności:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) sporządzanie wniosków o przyznanie pomocy technicznej, b) przygotowywanie i gromadzenie dokumentacji dotyczącej projektów, c) sporządzanie wniosków o płatność pomocy technicznej, d) sporządzanie sprawozdań z realizacji projektów pomocy technicznej, e) planowanie i realizacja budżetu województwa w zakresie pomocy technicznej, prowadzenie sprawozdawczości dotyczącej realizacji budżetu województwa w zakresie pomocy technicznej, f) przygotowywanie wniosków o uruchomienie rezerwy celowej budżetu państwa, współpraca z Lubuskim Urzędem Wojewódzkim w zakresie finansowania realizacji zadań pomocy technicznej PROW 2007-2013 oraz prowadzenie sprawozdawczości dotyczącej ich realizacji; <p><i>Źródło: Uchwała Zarządu Województwa Lubuskiego w sprawie ustalenia Regulaminu Organizacyjnego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze</i></p>	osób już pracujących.
Partnerzy (liczba, charakter, typ i aktywność)	małopolskie	<p>Liczba: 161 (155 – liczba partnerów z 31.12.2011) Charakter: 81 gmin (z 182 - co stanowi 45%), 4 powiaty (z 22 – co stanowi 18%), 40 LGD (z 41 – co stanowi 98%), 19 stowarzyszeń <i>Źródło: Sprawozdanie z realizacji Planu Działania KSOW na lata 2010 – 2011 i lata 2012-2013</i></p>	<p>Pod kątem liczby partnerów Opolskie wyprzedza pozostałe 2 regiony (179 partnerów w końcu 2013 roku). Charakter: 47 gmin (z 71 – co stanowi 66% gmin w regionie), 4 powiaty (z 12 – co stanowi 33% powiatów), 12 LGD (z 12 istniejących w regionie).</p> <p>W przypadku struktury tych partnerów warto zwrócić uwagę, że w lubuskim i małopolskim blisko 50% zarejestrowanych partnerów to JST, podczas gdy w opolskim to tylko 28%⁴⁵ (w tym regionie ma miejsce duży udział stowarzyszeń i przedsiębiorców oraz LGD). Analiza typów partnerów pokazała, że w żadnym z regionów nie występuje typ unikatowy (nie pojawiający się w regionach pozostałych). Regiony różnią się też między sobą aktywnością partnerów.</p>
	lubuskie	<p>Liczba: 85 (99 – liczba partnerów z 31.12.2011) Charakter: 34 gminy (z 83 – co stanowi 41%, 3 powiaty (z 14 – co stanowi 21%) 15 inne, 8 stowarzyszeń, 8 przedsiębiorców, 4 LGD (z 10 – co stanowi 40%) Przybliżony % aktywnych partnerów to około 59 <i>Źródło: Sprawozdanie z realizacji Planu Działania KSOW na lata 2010 – 2011 i lata 2012-2013</i></p>	

⁴⁵ Trzeba jednak odnotować, że w regionie opolskim największa liczba istniejących JST została partnerami KSOW.

Obszar/zakres analizy	Województwo	Opis obszaru/ stan faktyczny	Ocena w odniesieniu do województwa opolskiego
Sposób konsultowania PD z partnerami			<p>Dla przykładu w lubuskim partnerów aktywnych (realizujących) projekty jest blisko 59%, w opolskim 41%. Aktywność wyrażona w liczbach pokazałaby, że realnie więcej podmiotów angażuje się mimo wszystko w województwie opolskim, jednakże nie jest to do końca dobry sposób porównywania. Trzeba mieć bowiem na uwadze, że wpisywanie się na listę partnerów KSOW jest dobrowolne, z kolei realizowanie projektów zależy zarówno od inicjatywy tych podmiotów jak i SR KSOW. Jak zatem widać – w lubuskim poziom aktywizowania partnerów lokalnych jest na wyższym poziomie, co wynika też z przedstawionej powyżej diagnozy, gdzie stwierdzono wyższy poziom kapitału społecznego w tym właśnie województwie. W przypadku województwa opolskiego (jak wskazano też w RPO WO na lata 2014-2020) poziom kapitału nie jest obecnie zadowalający i w dalszym ciągu niezbędne są działania (również w ramach KSOW, gdzie dotychczas takie działania podejmowano) do jego wzmocnienia.</p>
	małopolskie	Według informacji na stronie www konsultacje prowadzone były elektronicznie, poprzez zamieszczanie informacji na stronie KSOW z podaniem adresów email i formularza zgłoszeniowego. Komunikacja odbywała się też poprzez fax	Badane SR konsultowały PD z partnerami przede wszystkim poprzez zamieszczanie odpowiedniej informacji w aktualnościach na stronie www KSOW.
	lubuskie	Według informacji na stronie www konsultacje prowadzone były elektronicznie, poprzez zamieszczanie informacji na stronie KSOW z podaniem adresów email i formularza zgłoszeniowego	Komunikaty takie zawierały aktualną wersję PD, propozycję zmian, formularze zgłoszeniowe oraz sposób w jaki można swoje propozycje zgłosić/przesłać do urzędu. Nie zidentyfikowano w tym zakresie różnic między poszczególnymi regionami. Dodatkowo w trakcie wywiadów telefonicznych nie zidentyfikowano prób zachęcania partnerów nieaktywnych do wyrażania swojej opinii. Jedynym sposobem dowiedzenia się o konsultacjach było bieżące śledzenie strony internetowej.

Obszar/zakres analizy	Województwo	Opis obszaru/ stan faktyczny	Ocena w odniesieniu do województwa opolskiego
			<p>W przypadku województwa opolskiego (ale też pozostałych regionów) informacje o konsultacjach były wysyłane do członków WGR ds. KSOW – reprezentantów regionu z każdej ze sfer: publicznej, społecznej i gospodarczej</p> <p>Z pewnością rozwiązaniem godnym polecenia na przyszłość jest utworzenie kanału RSS (np. na etapie rejestrowania się jako partner byłaby możliwość wyrażenia zgody na otrzymywanie wszelkich aktualności), dzięki czemu każdy zainteresowany dostawałby samoistnie (bez konieczności wykonania jakichkolwiek działań ze swej strony) najważniejsze informacje.</p>
Ocena funkcjonowania Grupy roboczej ds. KSOW w regionie	małopolskie	<p>Powołanie grupy: 27 marca 2012</p> <p>Z przeprowadzonej analizy wynika, że spotkania grupy były poświęcone przede wszystkim dyskusjom nad PD i ewentualnymi zmianami. Według przedstawicieli SR Grupa Robocza działa sprawnie i skutecznie</p>	<p>Powołanie grupy w województwie opolskim: 1 sierpnia 2012.</p> <p>Wszystkie analizowane regiony powołały Regionalne Grupy Robocze ds. KSOW. W toku analiz nie stwierdzono znacznych różnic w działaniu tych grup czy ich zadaniach.</p> <p>W przypadku regionu opolskiego warto zwrócić uwagę na podjętą już dużo wcześniej inicjatywę: przed powołaniem WGR ds. KSOW działał już zespół ds. oceny projektów w skład którego wszedł m.in. przedstawiciel LGD.</p> <p>Jednym z ciekawych rozwiązań jest wykorzystanie potencjału grupy do opiniowania, dyskusowania o projektach innowacyjnych, które powinny być w regionie realizowane.</p>
	lubuskie	<p>Powołanie grupy: 22 listopad 2012</p> <p>Od momentu powołania grupy odbyło się łącznie 10 spotkań, które poświęcone były dyskusjom nad PD, ewentualnymi zmianami w Planach. Do zadań grupy należy też akceptowanie listy imprez czy projektów. Z uzyskanych informacji wynika też, że Grupa Robocza jest też angażowana w dyskusję i wybieranie projektów innowacyjnych w regionie.</p>	
Skuteczność wydatkowania środków w ujęciu wartości bezwzględnych,	małopolskie	<p>1. Skuteczność wydatkowania środków w ujęciu wartości bezwzględnych</p> <p>W latach 2010-2011 wydano 2 101 631,00 zł z kwoty 2 339 823,15 zł</p> <p>Z kolei w latach 2012 – 2013 wydano 2 292 755,96 zł z dostępnych 2 350 000,00 zł</p> <p>2. Najczęściej realizowane projekty (wartościowo)</p>	<p>Skuteczność wydatkowania środków (realizowania założonych planów) mierzona wartościami bezwzględnymi jest najwyższa w przypadku województwa opolskiego.</p> <p>W latach 2010-2011 wydano 1 910 843,41 zł z</p>

Obszar/zakres analizy	Województwo	Opis obszaru/ stan faktyczny	Ocena w odniesieniu do województwa opolskiego
najczęściej realizowane działania (projekty) oraz wpływ projektów KSOW na wdrażanie PROW 2007-2013		<p>We wszystkich analizowanych latach najwięcej środków było wydatkowanych na projekty w ramach działania „Przeniesienie dobrych praktyk oraz projektów innowacyjnych oraz organizacja wymiany doświadczeń i „know-how””. Warto zauważyć, że mimo dużych kwot udawało się zrealizować niemal w pełni założenia. Drugą największą pozycję kosztową zajęły działania związane z zarządzaniem siecią (w roku 2010 zaplanowano na ten cel najwięcej środków).</p> <p>3. Wpływ projektów KSOW na realizowane działania PROW</p> <p>Ogółem 46 projektów z lat 2010-2013 miało wpływ na działania PROW. Najwięcej takich projektów było w ramach Działania 421 (Wdrażanie projektów współpracy) – 23 projekty.</p>	<p>dostępnej kwoty 2 723 000,00 zł. Z kolei w latach 2012-2013 SR KSOW Opole mając do dyspozycji kwotę 6 224 670,00 zł wydał aż 4 664 851,34 zł.</p> <p>Warto zwrócić uwagę, że to w regionie opolskim wydano w latach 2012-2013 niemal 2 razy więcej środków niż w małopolskim i lubuskim. Z kolei w latach 2010-2011⁴⁶ wydano więcej środków niż w województwie lubuskim i tylko o 0,2 mln zł mniej niż w małopolskim.</p>
	lubuskie	<p>1. Skuteczność wydatkowania środków w ujęciu wartości bezwzględnych</p> <p>W latach 2010-2011 wydano 1 654 060,79 zł z dostępnych 1 836 500,00. W największym stopniu przekroczono budżet na działania związane z przygotowaniem programów szkoleniowych dla Lokalnych Grup Działania w procesie tworzenia, w tym wymiana doświadczeń między lokalnymi grupami działania</p> <p>Z kolei w latach 2012-2013 wydano 2 350 530,91 zł z dostępnej kwoty 2 419 350,00 zł. Budżet przekroczono w przypadku działań związanych z zamieszczaniem w mediach treści promujących aktywność i zaangażowanie mieszkańców obszarów wiejskich, w tym najciekawsze przykłady podejmowania ich działalności</p> <p>2. Najczęściej realizowane projekty (wartościowo)</p> <p>Największa część budżetów była przeznaczona na Współorganizację lub organizację przedsięwzięć związanych z rozwojem obszarów wiejskich oraz promocją informacji i doświadczeń wśród zainteresowanych podmiotów Sieci (około 30% budżetu). Duże środki były przeznaczone także na: Udział Województwa Lubuskiego w wydarzeniach targowo- wystawienniczych o tematyce związanej z systemami jakości żywności w kraju i zagranicą; Wyjazdy studyjne zagraniczne, w celu korzystania z dobrych praktyk związanych z rozwojem obszarów wiejskich, nawiązywanie współpracy z podmiotami krajów</p>	<p>Wszystkie badane SR KSOW najwięcej środków wydawały na Działanie obligacyjne nr 2 (Przeniesienie dobrych praktyk oraz projektów innowacyjnych oraz organizacja wymiany doświadczeń i „know-how”). W przypadku województwa lubuskiego duża pula środków była przeznaczona na Udział Województwa Lubuskiego w wydarzeniach targowo-wystawienniczych o tematyce związanej z systemami jakości żywności w kraju i zagranicą; Wyjazdy studyjne zagraniczne, w celu korzystania z dobrych praktyk związanych z rozwojem obszarów wiejskich, nawiązywanie współpracy z podmiotami krajów UE zaangażowanych w rozwój obszarów wiejskich; Działania mające na celu promocję produktów regionalnych, lokalnych i tradycyjnych woj. Lubuskiego. W regionie opolskim z kolei dużo środków przeznaczono na działanie „Wymiana wiedzy i doświadczeń w zakresie realizacji inicjatyw przeciwdziałających skutkom depopulacji, działań oddolnych, w tym idei odnowy wsi” (zwłaszcza w latach 2012 – 2013). Generalnie należy podkreślić dużą</p>

⁴⁶ W tych latach budżet SR KSOW w Opolu był również wyższy od budżetów w 2 pozostałych regionach (o blisko 0,4 mln zł w przypadku małopolski i aż o 0,9 mln zł w przypadku województwa lubuskiego).

Obszar/zakres analizy	Województwo	Opis obszaru/ stan faktyczny	Ocena w odniesieniu do województwa opolskiego
		<p>UE zaangażowanych w rozwój obszarów wiejskich; Działania mające na celu promocję produktów regionalnych, lokalnych i tradycyjnych woj. Lubuskiego</p> <p>3. Wpływ projektów KSOW na realizowane działania PROW</p> <p>W sumie 85 projektów miało wpływ na realizowane działania w ramach PROW.</p> <p>41 projektów KSOW miało wpływ na Działanie 311 PROW (Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej). Ich wartość to około 350 tys. zł.</p> <p>15 projektów miało wpływ na Działanie 133 (Działania informacyjne i promocyjne). Ich wartość to prawie 150 tys. zł.</p> <p>11 projektów miało wpływ na Działanie 111 (Szkolenia zawodowe dla osób zatrudnionych w rolnictwie i leśnictwie). Ich wartość to prawie 130 tys. zł.</p> <p>Bardzo dużo środków przeznaczono na realizację 6 projektów (prawie 300 tys. zł) wspomagających realizację Działania 413 (Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju)</p>	<p>różnorodność podejmowanych działań w regionie opolskim – projekty obejmowały zakresem obszary niezidentyfikowane w pozostałych analizowanych regionach (np. takie działania szczegółowe jak: Wymiana wiedzy i doświadczeń w zakresie rolnictwa, leśnictwa, łowiectwa, porejestrowego doświadczalnictwa odmianowego oraz GMO).</p> <p>Pod względem liczby projektów mających wpływ na realizowane działania PROW w latach 2010 – 2013 liderem jest województwo opolskie, w którym odnotowano aż 342 takie projekty (najwięcej w latach 2012-2013, co może być m.in. związane z dostępnym budżetem jak też dość znacznym udziałem inicjatyw własnych SR KSOW – projekty mogły być bardziej profilowane pod konkretne działania PROW⁴⁷). Różnice są widoczne jednak na poziomie osi i działań PROW na które w poszczególnych regionach KSOW oddziaływał. W regionie opolskim najwięcej projektów dotyczyło osi I PROW (Działania 133 i 123), w regionie małopolskim najwięcej spośród 46 projektów wpłynęło na Działanie 421, w regionie lubuskim na działanie 311.</p>
Dobre praktyki – ich upowszechnianie jako jeden z celów działań KSOW	<p>małopolskie</p> <p>lubuskie</p>	<p>W sumie (w latach 2010-2013) zrealizowano 12 projektów służących identyfikacji i przeniesieniu dobrych praktyk</p> <p>W sumie (w latach 2010-2013) zrealizowano 9 projektów służących identyfikacji i przeniesieniu dobrych praktyk</p> <p>W latach 2010-2011 Praktyki były upowszechniane poprzez:</p> <p>1. Emisja w audycjach telewizyjnych treści promujących aktywność i zaangażowanie mieszkańców obszarów wiejskich, w tym najciekawsze przykłady podejmowania działalności innej niż rolnictwo przez mieszkańców obszarów wiejskich.</p>	<p>W obszarze realizowania projektów służących identyfikacji i przeniesieniu dobrych praktyk (na podstawie informacji wskaźnikowych zamieszczanych w sprawozdaniach z realizacji PD) liderem jest województwo opolskie, które w latach 2010-2013 zrealizowało aż 268 tego typu projektów (najwięcej w latach 2012-2013). Przykładami takich działań są różnego rodzaju: konkursy, konferencje, dni otwarte, publikacje, warsztaty, wystawy, szkolenia, spotkania,</p>

⁴⁷ W okresie 2009-2013 w ramach PD KSOW w województwie opolskim zrealizowane zostało 360 projektów na łączną wartość przekraczającą 8,2 mln zł brutto (w tym 52,5% projektów było inicjatywą SR KSOW).

Obszar/zakres analizy	Województwo	Opis obszaru/ stan faktyczny	Ocena w odniesieniu do województwa opolskiego
		<p>2. Współorganizacja lub organizacja przedsięwzięć związanych z rozwojem obszarów wiejskich oraz promocją informacji i doświadczeń wśród zainteresowanych podmiotów Sieci.</p> <p>W latach 2012-2013 realizowano np.:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Wyjazd studyjny do Czech nt.: „Praktyczne zastosowanie ogniw fotowoltaicznych w gospodarstwie rolnym” 2. Wystawa promująca dobre praktyki PROW 2007- 2013 3. Szereg wyjazdów studyjnych w celach zapoznania się z dobrymi praktykami i innowacjami (Bruksela, Węgry, Portugalia, Francja) 4. Publikacja Lubuskie Smaki 5. Lubuskie Szlaki Kulinarne- mapa promocyjna województwa lubuskiego 	<p>targi czy materiały filmowe. Widać tu zatem bardzo dużą różnorodność prowadzonych przedsięwzięć, co umożliwiło chociażby docieranie z informacją do możliwie szerokich grup odbiorców.</p>
Projekty innowacyjne w ramach KSOW	małopolskie	<p>W sumie zrealizowano 2 projekty innowacyjne (według osiągniętych wskaźników) Wśród przykładów projektów można wskazać:</p> <p>„ Cykl Odcinków poświęcony działalności parterów Sieci i dobrym praktykom”</p> <p>Konferencja „ Odnawialne Źródła Energii na obszarach wiejskich Województwa Małopolskiego”,</p> <p>Wyjazd studyjny do Rhon-Alpes</p> <p>Baza Wymiany Informacji o Produktach Lokalnych, Wyjazd studyjny na Targi Tech-Bo do Rhon- Alpes</p> <p>Konferencje: Teraźniejszość i przyszłość drobnych gospodarstw rolnych, Wspólna Polityka Rolna wobec drobnych gospodarstw rolnych</p>	<p>Podobnie jak w przypadku projektów dotyczących dobrych praktyk, tak i tych w zakresie innowacyjności, liderem (pod kątem liczby tego typu projektów) jest SR KSOW województwa opolskiego (w sumie 68 projekty w latach 2010-2013). Innowacyjność nie może być jednak analizowana wyłącznie przez pryzmat liczby projektów (ilościowo), potrzeba też spojrzenia jakościowego, które zostało opracowane w innej części raportu.</p> <p>Ciekawym rozwiązaniem jest angażowanie w województwie lubuskim partnerów w dokonywanie ocen innowacyjności zgłaszanych projektów.</p>
	lubuskie	<p>W sumie zrealizowano 34 projekty uznane za innowacyjne.</p> <p>W trakcie przeprowadzonego wywiadu zidentyfikowano, że w regionie to Lubuski Ośrodek Doradztwa Rolniczego i Lubuska Izba Rolnicza pomagają określać, które z projektów można uznać za innowacyjne – w ten sposób zaopiniowane projekty trafiają na obrady Grupy Roboczej, gdzie są omawiane i zapada decyzja o ich ewentualnej realizacji</p>	
Aktywność w mediach (promowanie KSOW)	małopolskie	<p>Portal regionalny KSOW, „ Cykl Odcinków poświęcony działalności parterów Sieci i dobrym praktykom”</p> <p>Wkładka informacyjna w regionalnej prasie poświęcona KSOW i działaniom wdrażanym przez SW w ramach PROW</p>	<p>Aktywność w mediach jest bardzo istotna z punktu widzenia realizowania działań i projektów – co wprost przekłada się na skuteczność wydatkowania środków. SR KSOW woj. opolskiego na tle badanych regionów wypada pod tym kątem gorzej – ograniczono się w</p>

Obszar/zakres analizy	Województwo	Opis obszaru/ stan faktyczny	Ocena w odniesieniu do województwa opolskiego
	lubuskie	<p>Audycje radiowe, telewizyjne, artykuły w prasie. Na stronie KSOW w zakładce http://lubuskie.ksow.pl/multimedia/dzialalnosc-pozarolnicza-województwa-lubuskiego-audycje-telewizyjne-8-odcinkow.html są dostępne wszystkie audycje.</p> <p>Przykłady podejmowanych działań/projektów w regionie:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Radio Zachód - audycje radiowe przybliżające działalność pozarolniczą na obszarach wiejskich województwa lubuskiego. 2. Makieta „Lubuski Szlak Wina i Miodu” 3. Artykuł w gazecie, dotyczący Lubuskiego Szlaku Wina i Miodu oraz dożynek wojewódzkich. 4. Emisja w audycjach telewizyjnych treści promujących aktywność i zaangażowanie mieszkańców obszarów wiejskich, w tym najciekawsze przykłady podejmowania działalności innej niż rolnictwo przez mieszkańców obszarów wiejskich. 5. audycje radiowe na temat PROW i KSOW 6. Artykuł w gazecie targowej Kommerzblatt 	<p>zasadzie do punktowych, kilkumiesięcznych działań opartych na współpracy z Nową Trybuną Opolską (w 2010 i 2012 roku). Zamiar podjęcia szerszych działań w postaci reportaży, audycji, spotów w roku 2011 nie został zrealizowany.</p> <p>Zdecydowanie jest to obszar do poprawy w przypadku SR w Opolu. Informowanie o KSOW musi być jednym z głównych działań SR, by zachęcić partnerów obecnie nieaktywnych jak i inne podmioty do działania w ramach Sieci. Warto zwrócić uwagę na pozytywne działanie SR KSOW województwa lubuskiego, gdzie na stornie regionalnego KSOW wydzielono zakładkę „multimedia” zawierającą zbiór materiałów publikowanych w mediach.</p>
KSOW w mediach społecznościowych	małopolskie lubuskie	<p>Brak tego typu działań</p> <p>https://www.facebook.com/pages/KSOW-Wojew%C3%B3dztwa-Lubuskiego/119933168130749</p>	<p>Spośród analizowanych regionów tylko w lubuskim został stworzony profil na facebook.com, gdzie publikowane są informacje o wydarzeniach, informacje o projektach czy inicjatywach.</p>
Publikacje, ekspertyzy i raporty	małopolskie	<ul style="list-style-type: none"> • XII Dożynki Województwa Małopolskiego (Opracowanie merytoryczne: Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Departament Środowiska i Rozwoju Obszarów Wiejskich) – 30 tys. nakładu • Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich – działania wdrażane przez Samorząd Województwa Małopolskiego w ramach PROW 2007-2013 (Opracowanie merytoryczne: Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Departament Środowiska i Rozwoju Obszarów Wiejskich) – 30 tys. nakładu • „O systemach jakości żywności”- 1 000 szt. • „Małopolska. Zakupy z tradycją” - Katarzyna Piszczkiewicz – 7 000 szt. • „Małopolska. Święta, tradycje, zwyczaje” – Joanna Daranowska-Łukaszewska – 7 000 szt. • „Małopolska. Inspirowane tradycją” – Joanna Daranowska-Łukaszewska – 7000 szt. 	<p>W zakresie zarówno publikacji jak i ekspertyz/raportów liderem jest SR KSOW w Opolu – zrealizowano 23 ekspertyzy/raporty oraz blisko 41 różnych publikacji w nakładzie niemal 100 000 egzemplarzy.</p> <p>Wśród publikacji znalazły się m.in.:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Katalog Grup Producentów Rolnych Województwa Opolskiego • Wyniki Porejestrowych Doświadczeń Odmianowych • Publikacja w formie elektronicznej „Vademecum samorządowe. Rola samorządów lokalnych w rozwoju energetyki rozproszonej opartej na odnawialnych źródłach energii”

Obszar/zakres analizy	Województwo	Opis obszaru/ stan faktyczny	Ocena w odniesieniu do województwa opolskiego
		<ul style="list-style-type: none"> • „Małopolska wieś pachnąca ziołami – katalog ofert gospodarstw agroturystycznych”- 5 000 szt. • „Małopolska Wieś dla dzieci – katalog ofert gospodarstw agroturystycznych” – 5 000 szt. • „Małopolska agroturystyka – atlas gospodarstw agroturystycznych”- 5 000 szt. • Koncepcja badań nad rozwojem obszarów wiejskich w Małopolsce ze szczególnym uwzględnieniem osi IV Leader – PROW 2007-2013 – dr Piotr Nowak • Ankieta wojewódzka stanowiąca narzędzie wsparcia w wypracowaniu stanowiska Województwa Małopolskiego na temat przyszłości osi IV Leader PROW na lata 2007- 2013, oraz analiza przedmiotowych ankiet przeprowadzonych wśród przedstawicieli LGD, i innych organizacji związanych z realizacją osi IV Leader • Nasza Polska Małopolska Lokalne Grupy Działania - miejsca, ludzie, wydarzenia - wersja językowa polska, angielska, niemiecka - wersja elektroniczna – 3000 sztuk • "Zasmakuj w Małopolsce. Produkty regionalne" - wersja papierowa – 20000 sztuk • „Ocena efektywności działań aktywizacyjnych podejmowanych na rzecz społeczności lokalnych w ramach realizacji Osi IV PROW 2007-2013 - Leader" 	<ul style="list-style-type: none"> • "Opolszczyzna w wielu smakach - skarby dziedzictwa kulinarnego. Wypróbowane i polecane przepisy na przysmaki domowej kuchni" / ks. prof. dr hab. Andrzej Hanich • XV-lecie Odnowy Wsi - wkładka w "Dorferneuerung international" • „Opolska Wieś 1997-2012” - Leksykon „Opolskie sołectwa należące do Programu Odnowy Wsi" • "Poradnik Przedsiębiorczej Kobiety" • Opracowanie i wykonanie przewodnika wraz z mapami po obszarach wiejskich woj. opolskiego • Publikacja "Wiejska przestrzeń - zagrożone dziedzictwo" • Mój rynek - sprzedaż bezpośrednia i MOL - opracowanie merytoryczne broszury / Maciej Oziębłowski • Monografia naukowa z zakresu retencji wodnej / praca zbiorowa pod redakcją dr hab. Mirosława Wiatkowskiego • "Szczególne rozwiązania systemów opieki społecznej i sposoby budowania wolontariatu oraz zaangażowania lokalnego na rzecz usług dla osób w podeszłym wieku" - publikacja w wersji elektronicznej zamieszczona na www.opole.uw.gov.pl <p>Wśród ekspertyz można wskazać:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Opracowanie studiów wartości kulturowych wsi województwa opolskiego posiadających wysokie wartości zabudowy i krajobrazu kulturowego / prof. dr hab. Irena Niedźwiecka-Filipiak (Wojewódzki Urząd
	lubuskie	<ul style="list-style-type: none"> • Ekspertyza „Badanie uwarunkowań klimatycznych gleby pod winnicę we wsi Łaz" • Artykuł w gazecie targowej Kommerzblatt – 10 000 sztuk • Artykuł w prasie na temat PROW i KSOW – 25 000 sztuk • Mapa „Lubuskie Szlaki Kulinarne” – 1 000 sztuk • „Niezwyczajne i tajemnicze smaki Ziemi Lubuskiej” – 2 000 sztuk 	

Obszar/zakres analizy	Województwo	Opis obszaru/ stan faktyczny	Ocena w odniesieniu do województwa opolskiego
			<p>Ochrony Zabytków)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Opracowanie eksperckie założeń merytorycznych projektu "Sieci najpiękniejszych wsi" / Zespół Roboczy powołany przez Wojewodę Opolskiego • Ekspertyza oceniająca stopień realizacji „Planu rozwoju odnawialnych źródeł energii w województwie opolskim”, wraz z określeniem bilansu energetycznego województwa / Opolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Łosiosie • Program odtwarzania retencji naturalnej i mikroretencji w zlewni rzeki Stobrawy / J. Chruściel • Analiza urbanistyczna oraz opracowanie koncepcji zagospodarowania przestrzennego 10 sołectw woj. opolskiego <p>Jak widać w regionie opolskim podejmowano zróżnicowaną tematykę zarówno w publikacjach jak i ekspertyzach. Z pewnością można uznać powstałe dzieła za bazę wiedzy, którą warto rozpowszechniać (co było dotychczas realizowane, o czym świadczy nakład deklarowany w sprawozdaniach). Z pewnością warto jednak zwiększyć liczbę publikacji dostępnych online na stronie opolskie.ksow.pl – obecnie bowiem w zakładce publikacje dostępnych jest tylko 12 wybranych publikacji (co jednak i tak jest wynikiem znacznie lepszym niż w przypadku małopolski – 2 publikacje online czy regionu lubuskiego – 1 publikacja).</p>

Źródło: opracowanie własne

Podsumowując powyższe analizy trzeba zwrócić uwagę na kilka kwestii dotyczących poszczególnych regionów:

- W przypadku województw lubuskiego i małopolskiego od lat zauważalny jest wysoki poziom kapitału społecznego, który bardzo ułatwia realizowanie projektów wymagających działania wspólnego (w partnerstwie) – a takimi z pewnością są projekty w ramach KSOW. W przypadku województwa opolskiego poziom kapitału nie jest jeszcze na tak wysokim poziomie, jednak trzeba podkreślić, że sytuacja ta stale ulega pozytywnej zmianie (m.in. dzięki projektom KSOW). Trzeba jednak podkreślić różnicę polegającą na tym, że w przypadku regionu opolskiego to projekty KSOW przyczyniały się do budowania i wzmacniania tego zasobu, podczas gdy w porównywanych regionach projekty KSOW wykorzystywały już w dużej mierze istniejący potencjał;
- Skuteczność wydatkowania środków (realizowania założonych planów) mierzona wartościami bezwzględными jest najwyższa w przypadku województwa opolskiego. W latach 2010-2011 wydano 1 910 843,41 zł z dostępnej kwoty 2 723 000,00 zł. Z kolei w latach 2012-2013 SR KSOW Opole mając do dyspozycji kwotę 6 224 670,00 zł wydał aż 4 664 851,34 zł. Warto zwrócić uwagę, że to w regionie opolskim wydano w latach 2012-2013 niemal 2 razy więcej środków niż w małopolskim i lubuskim. Z kolei w latach 2010-2011⁴⁸ wydano więcej środków niż w województwie lubuskim i tylko o 0,2 mln zł mniej niż w małopolskim;
- SR KSOW województwa opolskiego jest w kilku z badanych obszarów liderem, co zostało głównie osiągnięte dzięki dużemu budżetowi na lata 2012-2013 ale też potencjałowi partnerów i specyfice województwa (rozumianej jako podejmowane działania: odnowa wsi, GPR, dbanie o lokalną tradycję w oparciu o wielokulturowość regionu). To w tych latach nastąpił gwałtowny wzrost liczby publikacji, ekspertyz i raportów. Był też zauważalny na tle pozostałych regionów wzrost liczby projektów innowacyjnych, sieciujących czy identyfikujących i rozpowszechniających dobre praktyki. Województwo opolskie na tle badanych regionów jest liderem w zakresie wskazywania projektów z innych Programów Operacyjnych jako dobrych praktyk, a ponadto – w największym stopniu wdraża takie projekty KSOW, które wpływają na realizowane działania PROW 2007-2013.

Wskazując czynniki sukcesu wdrażania KSOW w regionie małopolskim i lubuskim trzeba wskazać na czynniki zewnętrzne, jak i wewnętrzne. Do tych pierwszych z pewnością można zaliczyć kwestie wskazane w diagnozie na początku rozdziału, tj. wysoki poziom kapitału społecznego, przywiązanie do tradycji i kultury, silne więzi społeczne. Są to cechy, które w województwie opolskim wskazane zostały jako szanse dla regionu, które (jak pokazują doświadczenia lat 2012-2013) są rozwijane w kierunku pozytywnym. Dowodem tego jest z jednej strony wydatkowanie $\frac{3}{4}$ z kwoty ponad 6 mln zł, z drugiej duży udział stowarzyszeń (NGO, których liczba w regionie od jakiegoś czasu wzrasta) wśród partnerów KSOW. Z pewnością o sukcesie KSOW w przyszłości będzie decydowało dalsze skupianie się na czynnikach wskazanych jako szanse dla rozwoju regionu, tj. promowaniu produktów lokalnych, wykorzystywaniu walorów i zasobów w postaci tradycji i kultury oraz angażowanie się w

⁴⁸ W tych latach budżet SR KSOW w Opolu był również wyższy od budżetów w 2 pozostałych regionach (o blisko 0,4 mln zł w przypadku małopolski i aż o 0,9 mln zł w przypadku województwa lubuskiego).

działania niszowe (np. dotychczasowe działania o tematyce GMO, przeciwdziałania depopulacji czy OZE).

Wśród zidentyfikowanych **czynników wewnętrznych**, które można by wdrożyć w województwie opolskim można wskazać:

- Utworzenie na stronie KSOW kanału RSS, który będzie samoistnie powiadamiał partnerów, ale i innych zainteresowanych o realizowanych działaniach⁴⁹,
- Zintensyfikowanie działań informacyjno-promocyjnych w mediach, w tym szczególnie w social media,
- Aktywizowanie dotychczas biernych partnerów lub pozyskiwanie nowych – jak pokazuje przypadek województwa lubuskiego wciąż istnieje pole do prowadzenia tego typu działań. W tym celu warto wykorzystać wspomniany wyżej kanał RSS jak i social media, ale też cykliczne wysyłanie powiadomień o możliwości zgłaszania propozycji projektów do tworzonych PD,
- Publikowanie wszystkich wydawanych publikacji i ekspertyz na stronie opolskie.ksow.pl.

3.6 Dziedziny rozwoju obszarów wiejskich województwa opolskiego – perspektywa 2014-2020

W poniższym rozdziale została udzielona odpowiedź na następujące pytania badawcze:

1/ W jakich dziedzinach powinien nastąpić rozwój obszarów wiejskich województwa opolskiego w kolejnym okresie programowania PROW 2014-2020 w województwie opolskim? – wraz z uzasadnieniem wyboru dziedzin.

2/ Jakie wskaźniki (produktu oraz rezultatu) miarodajnie zobrazują rozwój obszarów wiejskich w zaproponowanych dziedzinach? – (min. 3 wskaźniki dla każdej dziedziny).

Obszary wiejskie stanowią jeden z kluczowych kierunków polityki rozwoju województwa w „Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku”⁵⁰. W ramach analizy mocnych stron regionu zawartych w Strategii podkreślono: wysoką wartość rolniczej przestrzeni produkcyjnej i najniższy w kraju udział obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania, wysoki udział nowoczesnych gospodarstw rolnych o dużym potencjale produkcyjnym i wysoki poziom samoorganizacji społecznej na poziomie lokalnym. Z kolei pośród zagadnień wymieniono: wysoki standard przestrzeni publicznej i zasobów mieszkaniowych, atrakcyjne i zróżnicowane zasoby przyrodnicze, kulturowe i krajobrazowe, korzystne dla rozwoju turystyki i rekreacji oraz zasobność i różnorodność infrastruktury społecznej. Do pozostałych mocnych stron zaliczono: wysoką jakość krajobrazu i zasobu kulturowego, zwarte osadnictwo wiejskie, kompleksy leśne i duże zasoby biomasy jako potencjalne źródło energii odnawialnej⁵¹. Obszary wiejskie to spory i ważny potencjał dla działań innych niż rolnictwo bądź ściśle związanych z rolnictwem. To również miejsce gdzie należy jednak dążyć do wspierania działalności gospodarczej.

⁴⁹ Działanie planowane na lata 2014-2020 zgodnie z treścią rozporządzenia KSOW.

⁵⁰ Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku.

⁵¹ Miejsce obszarów wiejskich w aktualnych strategiach rozwoju województw, J. Bański, PTG, 2010.

W wyniku dokonanych analiz poniżej prezentujemy proponowane dziedziny rozwoju obszarów wiejskich województwa opolskiego w kolejnym okresie programowania PROW 2014-2020 (rysunek):

Rysunek 3. Rekomendowane dziedziny rozwoju obszarów wiejskich w kolejnym okresie programowania PROW 2014-2020

Źródło: opracowanie własne

Wskazane dziedziny rozwoju obszarów wiejskich odnoszą się do: rozwoju przedsiębiorczości na wsi i terenach wiejskich; odnowy wsi na rzecz podniesienia jakości życia mieszkańców terenów wiejskich oraz rozwoju turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki. **Wskazane dziedziny rozwoju charakteryzują się „wielowymiarowością”.** Działania te będą spójne z celami *Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku*.

Dziedzina I. Rozwój przedsiębiorczości na wsi i terenach wiejskich

W *Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Opolskiego (2014)*⁵² dokonano identyfikacji kluczowych dla rozwoju regionu obszarów, tj. dla których region uzyskuje przewagi konkurencyjne. Jedną z kluczowych branż w regionie wskazano branżę rolno-spożywczą. Wynika to z uwarunkowań przestrzennych województwa, tradycji a także lokalizacji głównych zakładów produkcyjnych największych światowych koncernów branży spożywczej. Województwo Opolskie należy jednak do regionów o średnim poziomie rozwoju gospodarczego – jest obszarem relatywnie wolnego tempa wzrostu gospodarczego. Średnioroczna stopa wzrostu PKB w latach 2004–2011 była najniższa spośród wszystkich polskich województw. Chociaż województwo opolskie należy do grupy regionów o średnim poziomie rozwoju w Polsce to w układzie wewnętrznym widoczne są znaczące dysproporcje. Na poziomie jednostek statystycznych NUTS3 podregion nyski należy do grupy o najniższym, statystycznym poziomie rozwoju w całym kraju (62,5% średniego poziomu w kraju, 59 miejsce na 66 podregionów)⁵³.

⁵² Regionalna Strategia Innowacji Województwa Opolskiego do roku 2020. Opolskie – inteligentnie tworzymy przyszłość, 2014.

⁵³ Diagnoza Wyzwań, Potrzeb i Potencjałów Obszarów/Sektorów Objętych RPO WO 2014-2020, Zarząd Województwa Opolskiego, Opole, 2014 za: Produkt krajowy brutto – Rachunki regionalne w 2011 r., Główny Urząd Statystyczny w Warszawie, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2013.

Pochodną sytuacji w skali Polski jest relacja PKB *per capita* do średniego poziomu w Unii Europejskiej. Wartość produktu krajowego brutto na mieszkańca we wszystkich polskich regionach jest niższa niż średnio w Unii Europejskiej (wg parytetu siły nabywczej). Opolskie, osiągając 50% średniej unijnej, zajmuje w Polsce 11 miejsce).⁵⁴

W analizowanych latach poprzedniej perspektywy 2007-2013 nie odnotowano dynamicznego wzrostu gospodarczego w województwie opolskim, przyczyną takiej sytuacji może być niedobór inwestycji, migracyjny odpływ ludności oraz silna konkurencja regionów sąsiadujących, przechwytyjących zasoby ludzkie i zagraniczne inwestycje. Jedną z przyczyn jest także niski poziom przedsiębiorczości mieszkańców województwa opolskiego⁵⁵. Województwo opolskie jest jednym z ośmiu regionów o najniższych wartościach stopnia przedsiębiorczości⁵⁶. Jest tam również niewielka liczba przedsiębiorstw z sektora MSP na 10 tys. mieszkańców. W przeanalizowanych latach 2010-2013 była znacząco niższa niż średnia wartość dla Polski. Mimo tego, że wskaźnik ten z roku na rok wzrastał to dalej był dużo niższy niż w innych regionach. Ważna w kontekście niniejszego badania jest także struktura przedsiębiorstw w regionie, ponieważ stanowią oni silną grupę beneficjentów końcowych instrumentów finansowych. W woj. opolskim sektor MSP stanowi blisko 100% wszystkich podmiotów gospodarczych, podczas gdy dużych firm, o liczbie pracujących powyżej 249 pracujących jest niecałe sto.⁵⁷ Województwo opolskie lokuje się w grupie regionów o niskim współczynniku aktywności zawodowej. Poziom bezrobocia jest jedną z przyczyn niskiej przedsiębiorczości i aktywności zawodowej ludności województwa opolskiego. Biorąc pod uwagę lata 2011-2013, był on niższy niż średnia krajowa, przewyższył go jedynie w I kwartale 2013 r., natomiast od II kwartału 2013 r. spadał, w IV kwartale 2013 r. był niższy od średniej krajowej o blisko 3 p.p. i najniższy od 3 lat⁵⁸. Cechą charakterystyczną województwa opolskiego jest statystycznie wyższy poziom stopy bezrobocia aniżeli średnio w kraju. Zgodnie z *Diagnozą wyzwań, potrzeb i potencjałów obszarów/sektorów objętych RPO WO 2014-2020 (2014)*, na przestrzeni ostatnich dwunastu lat stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie opolskim zaledwie dwa razy była niższa od rejestrowanej w Polsce (ostatnio w październiku 2008 roku). Na koniec grudnia 2013 r. poziom stopy wyniósł w regionie 14,3% względem 13,4% przeciętnie w kraju (osiem innych regionów miało wyższy poziom bezrobocia).

Badania terenowe FGI wskazują, że preferowanym kierunkiem rozwoju powinno być rozwój postaw przedsiębiorczych i wsparcie MSP. Badania jakościowe pozwalają na wskazanie, że wśród przedsiębiorców z regionu działającym na wsi można mówić o niskim potencjale przedsiębiorstw wiejskich ze względu na lokalny zasięg prowadzonej działalności, niską kooperatywność i niski kapitał ludzki. Podstawowym problemem jest lokalny i ograniczony rynek zbytu dla mikro i małych firm wiejskich. Podczas gdy dochody w mieście są wyższe na wsi,

⁵⁴ Diagnoza Wyzwań, Potrzeb i Potencjałów Obszarów/Sektorów Objętych RPO WO 2014-2020, Zarząd Województwa Opolskiego, Opole 2014.

⁵⁵ Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa opolskiego. Diagnoza Strategiczna, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Opole 2011.

⁵⁶ Diagnoza Wyzwań, Potrzeb i Potencjałów Obszarów/Sektorów Objętych RPO WO 2014-2020, Zarząd Województwa Opolskiego, Opole 2014, s. 40.

⁵⁷ Diagnoza Wyzwań, Potrzeb i Potencjałów Obszarów/Sektorów Objętych RPO WO 2014-2020, Zarząd Województwa Opolskiego, Opole, 2014, str. 22.

⁵⁸ Ocena i analiza przedsięwzięć zmierzających do powstania nowych podmiotów gospodarczych w województwie opolskim, Raport końcowy, Pracownia Badań i Doradztwa "Re-Source" Korczyński Sarapata sp. j., Opole 2012

dotatkową barierą rozwoju są niższe dochody rolników w kraju niż w pozostałych krajach członkowskich. W efekcie, siła nabywcza na wsi jest ograniczona. Naturalny charakter rolnictwa, w którym duża część nakładów produkcyjnych nie ma charakteru rynkowego, stwarza niewielki popyt na produkty i usługi dla produkcji rolnej, co jest istotnym hamulcem rozwoju drobnej przedsiębiorczości na obszarach wiejskich.

Uczestnicy FGI wskazywali, że w celu pozytywnego oddziaływania na problemy przedsiębiorców wiejskich należy pokazywać postawy otwarte i przedsiębiorcze. Dla rozwoju wiejskiej przedsiębiorczości zasadne jest budowanie relacji i zaufania. Na wsi szczególnie ważne jest budowanie kapitału społecznego, który będzie podstawą do kontynuowania działalności wiejskiej firmy. W badaniach jakościowych wskazywano również, że czynnikami decydującymi o przeżywalności firmy jest pomysł na biznes. Pożądanym kierunkiem rozwoju jest podniesienie kompetencji zawodowych mieszkańców wsi. Cel jakim jest rozwój we wskazanej dziedzinie osiągnięty może zostać poprzez realizację następujących działań edukacyjnych skierowanych na rozwój umiejętności i kreatywności ludności wiejskiej.

Miarodajnym wskaźnikiem rozwoju w rozwój obszarów wiejskich w zaproponowanej dziedzinie będzie wzrost liczby kooperacji i sieciowania producentów rolnych. Istotnym elementem jest dostępne wsparcie finansowe dla MSP w ramach PROW 2007-2013 oraz w kolejnym okresie programowania środków na rozwój obszarów wiejskich na lata 2014-2020. Pośród czynników mających wpływ na wartość wskaźników wymienić należy również uwarunkowania formalno-prawne: zbyt silne powiązanie kwestii wspierania przedsiębiorczości z przeciwdziałaniem bezrobociu, wąsko pojmowanym i ograniczonym tylko do instrumentów o bardzo bezpośrednim działaniu. Poniżej zaprezentowano miarodajne wskaźniki produktu oraz rezultatu:

Wskaźnik rezultatu	Trend	Źródło
Liczba osób uczestnicząca w szkoleniach skierowanych przedsiębiorców lub osób zamierzających założyć działalność gospodarczą na terenach wiejskich	↑	Beneficjent
Liczba osób uczestniczących w szkoleniach w zakresie wspieranie rozwoju przedsiębiorczości w zakresie produkcji rolno-spożywczej z wykorzystaniem sprzedaży bezpośredniej	↑	Beneficjent

Wskaźniki produktu	Trend	Źródło
Liczba wydarzeń promujących dobre praktyki, projekty innowacyjne oraz organizujące wymianę doświadczeń i „know-how” pomiędzy przedsiębiorcami z terenów wiejskich	↑	Beneficjent
Liczba działań mających na celu wspieranie rozwoju kwalifikacji pracowników zgodnie ze zdiagnozowanymi potrzebami przedsiębiorstw	↑	Beneficjent
Liczba usług szkoleniowych, odpowiadających na potrzeby przedsiębiorstw na terenach wiejskich	↑	Beneficjent
Liczba usług doradczych i diagnostycznych odpowiadających na potrzeby przedsiębiorstw na terenach wiejskich	↑	Beneficjent
Liczba szkoleń w zakresie wspieranie rozwoju przedsiębiorczości w zakresie produkcji rolno-spożywczej z wykorzystaniem sprzedaży bezpośredniej	↑	Beneficjent

Dziedzina II: Odnowa wsi na rzecz podniesienia jakości życia na obszarach wiejskich

Dane statystyczne z ostatnich lat, według których określano liczbę ludności województwa opolskiego na nieco ponad 1 mln mieszkańców, nie odpowiadają jednak faktycznej liczbie ludności, na stałe zamieszkującej obszar województwa, odnotowywanej w ramach spisów powszechnych. Liczba ta jest jednak znacznie niższa z uwagi na znaczący udział emigracji. Na podstawie analizy *desk research*, można dodatkowo wskazać, że niekorzystne są także wartości większości wskaźników opisujących uwarunkowania gospodarcze na obszarach wiejskich województwa. Szczególnie warto zwrócić uwagę na niską liczbę oddawanych mieszkań, nawet w stosunku do relatywnie niskiego zapotrzebowania wynikającego z niewielkiej liczby zawieranych małżeństw. Niższą wartość tego wskaźnika zaobserwowano jedynie w województwie świętokrzyskim. Świadczy to dobitnie o stagnacji obszarów wiejskich, co niewątpliwie związane jest z selektywną emigracją młodych osób⁵⁹.

W Raporcie opracowanym na zlecenie FAPA w 2012 roku *Szanse i zagrożenia oraz potencjalne kierunki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w ujęciu regionalnym* wskazuje się, że w wyniku długotrwałej emigracji zagranicznej ludności województwa, obecny potencjał społeczno-demograficzny prezentuje się niekorzystnie. Proces ten obejmował przede wszystkim najbardziej mobilne, młodsze grupy wiekowe, znajdujące się jednocześnie w wieku matrymonialnym, co zdecydowanie wpłynęło na stale niewielki wskaźnik urodzeń. W efekcie starsza struktura wieku na obszarach wiejskich występuje jedynie w województwie podlaskim. Ta niekorzystna sytuacja demograficzna wydaje się stabilna, gdyż także w ostatnich latach stopa migracji na obszarach wiejskich w województwie opolskim wciąż była najniższa w kraju. Specyfika regionu znajduje odzwierciedlenie w postaci wysokiego salda migracji, w tym głównie migracji zagranicznych na stałe. Oznacza to w konsekwencji, że faktyczna liczba ludności w województwie i na obszarach wiejskich jest znacznie mniejsza w stosunku do ewidencji meldunkowej⁶⁰.

Pomimo względnie wysokich wskaźników warunków oraz jakości życia, statystycznie wysokich dochodów rozporządzalnych mieszkańców, w województwie opolskim istnieją grupy osób wykluczonych społecznie. Zagrożony wykluczeniem jest prawie co drugi mieszkaniec regionu⁶¹. Analiza *desk research* wskazała, że na terenach wiejskich regionu opolskiego możemy wskazać na kilka aspektów wykluczenia, które doświadczać mogą mieszkańcy wsi tj. wykluczeniem z przestrzeni ekonomicznej oraz wykluczeniem cyfrowym. Według danych za 2012 roku w każdym z powiatów woj. opolskiego, z wyjątkiem Opola, występowała gmina lub gminy o wysokim stopniu zagrożenia ubóstwem⁶². Analizy wskazują, że wykluczenie z przestrzeni ekonomicznej w dużej mierze determinowane jest sytuacją na rynku pracy i materialnymi warunkami życia mieszkańców, które jest odmienne na wsi niż w mieście. Dodatkowo wśród

⁵⁹ Szanse i zagrożenia oraz potencjalne kierunki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w ujęciu regionalnym”, Agrotec i IGiPZ PAN na zlecenie FAPA, 2012, str. 156

⁶⁰ Mijał. A. Uwarunkowania społeczno-ekonomiczne jako determinanta rozwoju obszarów wiejskich województwa opolskiego – próba diagnozy, „Journal of Agribusiness and Rural Development”, nr 2 (24), Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego, Poznań, 2012, str. 178

⁶¹ Zob. J. Czapiński, T. Panek (red.), Diagnoza społeczna. Warunki i jakość życia Polaków. Raport, Polskie Towarzystwo Statystyczne, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2012, s. 348.

⁶² Stopień zagrożenia ubóstwem w woj. opolskim. Wielowymiarowa analiza porównawcza opracowana na podstawie metody wzorca rozwoju, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Opole 2013, s. 15.

negatywnych tendencji zwiększających rozmiary wykluczenia wymienić należy: przyspieszony proces starzenia się ludności i związany z tym proces wzrostu obciążeń ekonomicznych rodzin; wzrost osób niepełnosprawnych i kosztów leczenia starzejącego się społeczeństwa; wzrost samotności kobiet (wdowy) i gospodarstw jednoosobowych; wzrost dzieci w rozwodzących się i podzielonych rodzinach; wzrost urodzeń pozamałżeńskich (ponad 20%) oraz wzrost rodzin bezdzietnych⁶³.

W badaniach dotyczących województwa opolskiego wskazuje się, że najważniejszymi czynnikami rozwojowymi obszarów wiejskich woj. opolskiego według ankietowanych przedstawicieli starostw powiatowych i LGD są: wysoka jakość środowiska przyrodniczego, łatwy dostęp komunikacyjny do miasta powiatowego i wojewódzkiego⁶⁴.

Z badania *Wieś czy globalna wioska?*⁶⁵ wynika, że mimo obserwowanych barier można już w tej chwili mówić o manifestujących się potrzebach i energii społecznej na wsi, którym brak jedynie odpowiedniej formy, w których mogłyby zafunkcjonować. Dobrym przykładem dotychczas realizowanych działań w kierunku budowy kapitału społecznego jest program Odnowy wsi oraz doświadczenia wdrożenia programu Leader i działania prowadzone przez Lokalne Grupy Działania (LGD). Wydatkowania środków Leader PROW 2007-2013 oraz Osi priorytetowej 4 PO RYBY 2007-2013 zakłada podejście oddolne⁶⁶ zamiast tradycyjnego podejścia odgórnego⁶⁷. Podejście oddolne oznacza, że lokalni partnerzy biorą udział w podejmowaniu decyzji co do strategii i przy wyborze priorytetów do realizacji na ich własnym terenie. Obecnie w regionie funkcjonuje 12 LGD oraz jedna Lokalna Grupa Rybacka (LGR "Opolszczyzna"). W kontekście dziedziny rozwoju obszarów wiejskich nakierowanego na budowanie kapitału społecznego pośród dyskusji podczas FGI z partnerami KSOW wskazywano na wsparcie Kół Gospodyń Wiejskich. Badania pokazują, że niemal połowa Kół działa jako grupy nieformalne, a 15% decyduje się na założenie stowarzyszenia. Bez względu na rodzaj działania, które podejmują współczesne Koła, istotna nie jest jego forma, ale motywacja do działania i jego końcowy efekt⁶⁸.

Podczas spotkań FGI ponoszono konieczność podejmowania działań na terenach wiejskich w dziedzinie rozwoju kapitału społecznego. Pojęcie kapitału społecznego jest w ostatnich latach jedną z najważniejszych kwestii w dyskusji o polskich szansach rozwojowych. Wzrost kapitału społecznego został wymieniony w raporcie „Polska 2030. Wyzwania rozwojowe” jako jedno z 10 wyzwań stojących przed Polską w najbliższych latach. Zadania związane ze wzmocnieniem kapitału społecznego ujęte zostały w Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego na lata 2011-2020 (SRKS). Analiza danych statystycznych wskazuje na pozytywne zjawisko poprawy w zakresie potencjału społeczno-demograficznego, co jest najsłabszą stroną w rozwoju obszarów wiejskich województwa opolskiego. Kluczowe dla uruchomienia potencjału endogenicznego obszarów

⁶³ Ekspertyza pt. Grupy szczególnie zagrożone wykluczeniem społecznym – aspekt demograficzny. Województwo opolskie w latach 2009-2030, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Opolu, Opole 2009, s. 13.

⁶⁴ Szanse i zagrożenia oraz potencjalne kierunki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w ujęciu regionalnym”, Agrotec i IGiPZ PAN na zlecenie FAPA, 2012, str. 158.

⁶⁵ *Wieś czy globalna wioska?* Raport z badania finansowanego ze środków MKiDN zrealizowanego przez Agrotec Polska (2013)

⁶⁶ (ang. bottom-up approach) – metoda wdrażania określonej polityki polegająca na ustalaniu na poziomie lokalnym celów i kierunków jej realizacji, wdrażanej następnie na również na poziomie lokalnym

⁶⁷ (ang. top-down approach) – metoda wdrażania określonej polityki polegająca na ustaleniu na poziomie centralnym, regionalnym celów i kierunków jej realizacji wdrażanej następnie na poziomie lokalnym

⁶⁸ Koła gospodyń wiejskich nie tylko od kuchni. Raport z badania. Pracownia badań i innowacji społecznych „Stocznia”, 2014. Str. 7

wiejskich województwa konieczne będzie zahamowanie odpływu ludności i starzenia się społeczeństwa. Oczekiwanym kierunkiem działań na terenach wiejskich powinien być wzrost liczby fundacji i stowarzyszeń. Pożądane zatem będą działania skierowane na aktywizację społeczności lokalnej oraz wzmacnianie kapitału społecznego realizowane w szczególności przez organizacje pozarządowe. Wyniki badania jakościowego z partnerami KSOW w woj. opolskim wskazują, że wiele projektów organizowanych przez NGO's nie byłoby możliwych do realizacji bez wsparcia środków KSOW.

Województwo ma bogate doświadczenia w realizacji programu odnowy wsi. W województwie opolskim prowadzony jest od 1997 r. Program Odnowy Wsi - największy i najdłużej działający w Polsce regionalny program aktywizacji społeczności lokalnych, służący budowaniu więzi społecznych, gospodarczych i kulturowych w środowisku wiejskim. Ważne jest poszukiwanie nowych bodźców w obszarze tego programu, dalszy jego rozwój i promocja dotychczasowych efektów. Odnowa wsi jako program regionalny doskonale wpisuje się w Strategię Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku, oraz CEL STRATEGICZNY 10. Wielofunkcyjne obszary wiejskie oraz CEL STRATEGICZNY 2. Aktywna społeczność regionalna. Pojęcie Odnowy Wsi kojarzone jest z Opolszczyzną, a opolski Program Odnowy Wsi ma następców w województwach dolnośląskim i śląskim⁶⁹.

W ocenie badanych partnerów KSOW pożądanym kierunkiem rozwoju obszarów wiejskich w regionie powinna być kontynuacja działań odnowy wsi. Podstawowym źródłem wsparcia tych działań będą środki PROW 2014-2020, działania „Odnowa i rozwój wsi” oraz „Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej”. W ocenie uczestników biorących udział w FGI pozytywnym procesem na obszarach wiejskich w województwie jest coraz większe zrozumienie mieszkańców wsi dla podejmowania wspólnych działań. Niestety proces ten postępuje dość wolno i łączy się z brakiem chęci bezpośredniego uczestnictwa w tego typu przedsięwzięciach, co wynika z niskiego poziomu poczucia wspólnoty mieszkańców wsi.

Rekomendowanym działaniem będzie także zwiększenie aktywności społeczno-zawodowej osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz wsparcie dostępności podstawowych dóbr i usług warunkujących możliwości rozwojowe. Będzie to miało na celu integrację społeczności lokalnej zwłaszcza w kontekście wskazanego wysokiego poziomu migracji w regionie opolskim. Służyć powinno wzmocnieniu kapitału społecznego, w tym z wykorzystaniem rozwiązań innowacyjnych i wspieranie partycypacji społeczności lokalnej.

Poniżej zaprezentowano miarodajne wskaźniki produktu oraz rezultatu:

Wskaźnik rezultatu	Trend	Źródło
Liczba uczestników konferencji i wydarzeń promocyjnych Programu Odnowy Wsi Opolskiej	↑	Beneficjent

Wskaźnik produktu	Trend	Źródło
Liczba projektów zrealizowanych w pełni lub częściowo przez partnerów społecznych lub organizacje pozarządowe	↑	Beneficjent
Wymiana publikacji dotyczących wymiany wiedzy i doświadczeń w	↑	Beneficjent

⁶⁹ Zobacz więcej na <http://www.odnowawsi.eu>

zakresie realizacji inicjatyw oddolnych, w tym idei odnowy wsi

Liczba programów szkoleniowych dla LGD oraz wymiana wiedzy i doświadczeń pomiędzy LGD, w tym budowanie współpracy sieciowej	↑	Beneficjent
---	---	-------------

Dziedzina III: Rozwój turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki

W ocenie uczestników biorących udział w FGI oraz badaniu CAWI pożądaną dziedziną rozwoju obszarów wiejskich regionu powinna być turystyka. Kierunek ten jest wskazany jako potencjalna szansa rozwoju województwa. Pośród szans długofalowego rozwoju województwa wskazuje się zainteresowanie turystów województwem polskim⁷⁰.

Województwo opolskie jest jednym z najmniej rozpoznawalnych regionów turystycznych w Polsce⁷¹. Nie należy wyciągać jednak wniosku, iż atrakcyjność turystyczna regionu jest mała. W regionie znajdują się bowiem liczne zabytkowe świątynie na obszarach wiejskich, w szczególności drewniane kościoły na północy województwa, a także zabytki techniki, rzemiosła i gospodarki oraz znaczące zabytki kultury przemysłowej, technicznej i hydrotechnicznej warte zachowania, udostępnienia i wykorzystania na cele turystyczne. Nie w pełni wykorzystany jest również potencjał turystyczny regionu w postaci jezior. Do ulubionych miejsc wypoczynku nad wodą należą Jeziora Turawskie oraz usytuowane w południowo-zachodniej części regionu zbiorniki – Jezioro Nyskie i Jezioro Otmuchowskie⁷². W regionie jest również wiele obiektów o dużym znaczeniu historycznym oraz zbiorów sztuki, także współczesnej. Badania jakościowe wskazują również, na wzrost zainteresowania odwiedzających region historią i zabytkami związanymi hutnictwem (Dolina Małej Panwi). Obiekty te mogą stanowić w przyszłości mogą „markowy” produkt sieciowy województwa opolskiego. Niezwykle cenna jest przyroda: 4 parki krajobrazowe, 35 rezerwatów przyrody, 7 obszarów chronionego krajobrazu⁷³.

Podstawą rodzącego się przemysłu turystycznego może być zatem dziedzictwo kulturowe i kultura wiejska. Mocną stroną regionu jest obserwowany rozwój produktów ekologicznych, regionalnych i tradycyjnych, na początku 2015 roku w rejestrze prowadzonym przez Ministra Rolnictwa zgłoszonych zostało 61 produktów regionalnych i tradycyjnych z woj. opolskiego⁷⁴. Turystyka wiejska posiada potencjał jako „lokomotywa” rozwoju terenów wiejskich, jej uzasadnieniem jest moda na wiejskość, możliwość kreowania nowych atrakcji turystycznych i produktów lokalnych lub rozwoju istniejącej, wykorzystuje potencjał lokalnej społeczności. W tym zakresie należy wykorzystać pozytywne doświadczenia działań realizowanych przez Lokalne Grupy Działania. Dobrym przykładem może być LGD Stabrowski Zielony Szlak, który od

⁷⁰ Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku przyjęta przez Zarząd Województwa dnia 15 grudnia 2012 r. oraz Sejmik Województwa Opolskiego, uchwała nr 3102/2012, Tabela 10. Analiza SWOT dla województwa opolskiego – szanse i zagrożenia.

⁷¹ Koncepcja działań marketingowych województwa opolskiego pn.: „Strategia marki regionu opolskiego wraz z systemem identyfikacji wizualnej i werbalnej oraz planem wdrożenia strategii definiującym działania komunikacyjne dotyczące marki”, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Opole 2007, str. 7

⁷² Materiał roboczy do wypracowania Diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej województwa opolskiego w ramach procesu przygotowania Strategii rozwoju województwa opolskiego (styczeń 2012), str. 72

⁷³ Koncepcja działań marketingowych województwa opolskiego pn.: „Strategia marki regionu opolskiego wraz z systemem identyfikacji wizualnej i werbalnej oraz planem wdrożenia strategii definiującym działania komunikacyjne dotyczące marki”, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Opole 2007, str. 8

⁷⁴ <http://www.minrol.gov.pl/Jakosc-zywnosci/Produkty-regionalne-i-tradycyjne/Lista-produktow-tradycyjnych>, data

lat dostaje nagrody na Agrotavel za pakiet turystyczny za „Przepłyni mnie a zagwiżdżesz z zachwytu” lub działalność LGD Kraina Dinosaurów, która z powodzeniem prowadzi serwis turystyczny <http://www.turystykaopolska.pl/>⁷⁵.

Analizy poczynione w ramach badania pozwalają na wskazanie turystyki wiejskiej jako dziedziny rozwoju obszarów wiejskich województwa opolskiego. Należy dodatkowo wskazać, że w ocenie partnerów KSOW biorących udział w badaniu ankietowym CAWI konieczna jest również międzynarodowa promocja walorów Opolszczyzny. Wnioski z badania jakościowego pokrywają się z wnioskami z analizy *desk research*. W opracowaniu „Raport regionalny, województwo opolskie”⁷⁶ rolnictwo i obszary wiejskie wraz ze swoim potencjałem przyrodniczym stanowią bowiem kluczowe czynniki rozwoju endogenego regionu. W badaniach terenów wiejskich województwa wskazuje się, że oferta turystyczna powinna zostać oparta przede wszystkim o kulturę Śląska Opolskiego (w tym obrzędy, obyczaje, produkt lokalny i tradycyjny) oraz o bogate środowisko przyrodnicze. Z takim założeniem współgra hasło promocyjne województwa: „Opolskie kwitnące”⁷⁷. Bariery hamującą przełamanie sezonowości wypoczynku w regionie może być brak dostatecznie rozwiniętej infrastruktury turystycznej i towarzyszącej, zapewniającej alternatywną dla typowej turystyki wypoczynkowej ofertę regionu. Potencjalnymi elementami wsparcia dla rozwoju turystyki wiejskiej powinna być szeroka oferta wydarzeń o charakterze kulturalnym, artystycznym, edukacyjnym, ekologicznym, naukowym, biznesowym, religijnym, rekreacyjnym, sportowym oraz liczne okazjonalne i cykliczne imprezy o charakterze turystycznym⁷⁸.

Wskaźnik rezultatu	Trend	Źródło
Liczba gospodarstw agroturystycznych uczestniczących w szkoleniach dotyczących rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki	↑	Beneficjent

Wskaźnik produktu	Trend	Źródło
Liczba szkoleń dotyczących tworzenia i rozwoju produktów turystycznych ⁷⁹	↑	Beneficjent
Liczba wspartych wydarzeń kulturalnych ⁸⁰	↑	Beneficjent

⁷⁵ Strona LGD www.krainadinozaurow.pl swoją zawartością nastawiona jest na klienta turystę; zawiera odniesienie do specjalnego Serwisu Turystycznego LGD <http://www.turystykaopolska.pl/> na stronie dostępne są również informacje o pakietach turystycznych i bogata galeria zdjęć.

⁷⁶ Krystian Heffner, 2011, Polska Zachodnia 2020.

⁷⁷ Ekspertyza w zakresie potencjału produktów turystyki wiejskiej w Polsce i ich konkurencyjności na regionalnym, krajowym i zagranicznym rynku usług turystycznych, Polska Agencja Rozwoju Turystyki S.A., 2012, str. 27

⁷⁸ Pośród najbardziej znanych wydarzeń tego typu można wskazać: Rajd Malucha w Prudniku, Festiwal Ognia i Wody w Nysie, Targi Turystyki w Stronę Słońca w Opolu, Festiwal Piosenki Turystycznej Kropka, Jeździeckie Mistrzostwa Gwiazd „Art. Cup” w Lewadzie, Międzynarodowe Zawody Drwali w Bobrowej oraz Master Truck pod Opolem. Ofertę uatrakcyjniają dodatkowo imprezy rekonstrukcyjne, historyczne i batalistyczne m. in: Dni Twierdzy Nysa, Dni Twierdzy Koźle, Międzynarodowe Turnieje Rycerskie i jarmarki historyczne w Byczynie, Opolu, Brzegu, Paczkowie oraz inne licznie organizowane festiwale, koncerty, jarmarki, festyny, targi, zloty, rajdy, spływy, spotkania, konferencje, wystawy, pokazy, prezentacje, biesiady, zawody a także dni i noce tematyczne.

⁷⁹ Jako produkt turystyczny rozumie się komplementarną ofertę turystyczną cechującą się rozpoznawalnością. Może on mieć charakter dóbr rzeczowych (towarów) i/lub usług. Pojęcie produktu turystycznego jest kategorią złożoną, a w jej skład wchodzi duża liczba elementów wzajemnie ze sobą powiązanych np. w zakresie projektów promocyjnych istnieje możliwość skwantyfikowania w ramach wskaźników dotyczących tworzenia/modyfikowania produktów turystycznych nowych, działań, mających na celu pakietowanie istniejących marek czy też grup walorów turystycznych w określonej ilości produktów turystycznych tworząc tym samym ich jednolity wizerunek o charakterze regionalnym.

Wskaźnik produktu	Trend	Źródło
Liczba targów lub wystaw dotyczących wymiany wiedzy i doświadczeń oraz budowanie współpracy sieciowej w zakresie dziedzictwa kulturowego, w tym kulinarnego	↑	Beneficjent
Liczba przeprowadzonych szkoleń dotyczących turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki	↑	Beneficjent
Liczba imprez wystawienniczo-targowych wspierających / promujących produkt tradycyjny	↑	Beneficjent

3.7 Rekomendacje dotyczące działań KSOW w perspektywie 2014-2020

W poniższym rozdziale została udzielona odpowiedź na następujące pytania badawcze:

1/ Jakie Wykonawca rekomenduje działania mające na celu aktywizację Partnerów KSOW oraz realizację projektów sieciujących w latach 2014-2020?

Rekomendacje wypracowane w ramach niniejszego badania w całości odnoszą się do okresu 2014-2020 i szczegółowo przedstawione zostały w zamieszczonej poniżej Tabeli rekomendacji (rozdz. 4).

Podsumowując, można wskazać, że rekomendacje te skupiają się przede wszystkim na **wzmocnieniu i zwielokrotnieniu relacji między partnerami w Sieci**, a w mniejszym stopniu na wskazywaniu tematycznych obszarów, których mogą dotyczyć przyszłe projekty. Cel ten może zostać osiągnięty przy pomocy następujących działań:

- poprawie komunikacji wewnątrz Sieci, w tym tworzeniu narzędzi komunikacji;
- budowaniu synergii między projektodawcami poprzez, między innymi, kojarzenie pomysłodawców podobnych działań;
- wspieraniu projektów długotrwałych i kompleksowych.

⁸⁰ Wydarzenie kulturalne rozumiane jest jako działanie mające na celu tworzenie, upowszechnianie i ochronę kultury nie mające charakteru infrastrukturalnego. Weryfikacja wskaźnika dokonywana na podstawie oświadczenia beneficjenta i dokumentów księgowych oraz zdjęć, notatek prasowych, materiałów audiowizualnych itp.

4 WNIOSKI I REKOMENDACJE

W efekcie przeprowadzonych w ramach ewaluacji badań i analiz sformułowane zostało **8 rekomendacji**. **Sposób wdrażania rekomendacji powinien być systemowo monitorowany przez SR KSOW**, tak by w kolejnym badaniu ewaluacyjnym można było dokonać oceny poprawności sformułowanych rekomendacji, ich realizowalności, a w przypadku niewdrożenia – aktualności i możliwości modyfikacji.

**Tabela rekomendacji badania ewaluacyjnego pt.
„Ewaluacja Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich w latach 2009-2013 w województwie opolskim”**

Nr	Wniosek	Rekomendacja	Oczekiwany efekt wdrożenia rekomendacji	Sposób wdrożenia	Adresat rekomendacji	Termin realizacji
1.	Z analizy jakościowej projektów oraz analizy form partnerstwa w Sieci wynika, że wiele podobnych projektów realizowanych jest w sposób izolowany, przez partnerów niewchodzących ze sobą w relacje. Więcej w: rozdz. 3.1, 3.2.	Należy organizować dla partnerów warsztaty tematyczne, w których wspólne pomysły mogłyby wypracowywać projektodawcy realizujący lub planujący projekty podobnego typu, a działający w różnych miejscach.	Mniejsza liczba podobnych projektów, większe projekty, ale o zasięgu regionalnym, współpraca projektodawców, dotychczas realizujących swoje pomysły w izolacji.	Warsztaty powinny być organizowane jako inicjatywa SR KSOW, w powiązaniu z terminami kolejnych konkursów, minimum na 3 miesiące przed zakończeniem terminu aplikowania.	SR KSOW, zainteresowani partnerzy	Po utworzeniu struktury KSOW na lata 2014-2020
2.	Jako tematy projektów ważne w obecnej perspektywie, a stosunkowo rzadko pojawiające się w okresie 2009-2013, wskazano przedsiębiorczość, rozwój kapitału społecznego, OZE i wprowadzanie nowych technologii w różnych dziedzinach istotnych dla obszarów wiejskich. Więcej w: rozdz. 3.1.	Należy w większym zakresie zachęcać partnerów do zgłaszania projektów z następujących tematów: przedsiębiorczość, rozwój kapitału społecznego, OZE, nowe technologie w różnych dziedzinach.	Zwiększenie udziału tej tematyki w o ogólnej liczbie projektów.	Tematy te powinny być wskazywane jako strategicznie ważne w kryteriach konkursowych ustalanych na poziomie regionalnym.	SR KSOW, Zarząd Województwa Instytucja Zarządzająca PROW	Po utworzeniu struktury KSOW na lata 2014-2020
3.	Budowaniu kapitału społecznego służą projekty długotrwałe, służące budowie trwałej komunikacji między partnerami, w tym poświęcone tworzeniu wewnętrznej infrastruktury komunikacyjnej Sieci, poświęcone odbudowie przestrzeni publicznych i sprzyjające przewyższaniu przewagi samorządów w podejmowaniu przedsięwzięć na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. Więcej w: rozdz. 3.1, 3.3, 3.4.	Należy kwestie ujęte we wniosku uwzględnić w kryteriach konkursowych	Zwiększenie liczby projektów o tego typu oddziaływaniu.	Wprowadzenie odpowiednich zapisów w dokumentacji konkursowej.	SR KSOW, partnerzy KSOW, Zarząd Województwa Instytucja Zarządzająca PROW	Po utworzeniu struktury KSOW na lata 2014-2020

4.	Większość dotychczas realizowanych w ramach KSOW projektów to projekty krótkotrwałe i niezbyt złożone tematycznie. Więcej w: rozdz. 3.1, 3.4.	Należy wprowadzić preferencje dla projektów realizowanych w dłuższym czasie i kompleksowych.	Zwiększenie liczby projektów długotrwałych i kompleksowych, budowanie silniejszych więzi między partnerami.	Wprowadzenie odpowiednich zapisów w dokumentacji konkursowej.	SR KSOW, Zarząd Województwa Instytucja Zarządzająca PROW	Po utworzeniu struktury KSOW na lata 2014-2020
5.	W ramach FGI oraz w wyniku analizy potrzeb obszarów wiejskich regionu w okresie 2014-2020 zostały zidentyfikowane trzy główne zakresy potrzeb rozwojowych: rozwój przedsiębiorczości na wsi i terenach wiejskich, odnowa wsi na rzecz podniesienia jakości życia mieszkańców terenów wiejskich oraz rozwój turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki. Więcej w: rozdz. 3.3, 3.6.	Zogniskowanie działań związanych z KSOW wokół 3 dziedzin rozwoju obszarów wiejskich: rozwoju przedsiębiorczości na wsi i terenach wiejskich, odnowy wsi na rzecz podniesienia jakości życia mieszkańców terenów wiejskich oraz rozwoju turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki.	Zwiększenie udziału tej tematyki w o ogólnej liczbie projektów.	Wprowadzenie odpowiednich zapisów w dokumentacji konkursowej	SR KSOW, partnerzy KSOW, Zarząd Województwa Instytucja Zarządzająca PROW	Po utworzeniu struktury KSOW na lata 2014-2020
6.	W województwie lubuskim w wyniku benchmarkingu wskazano, że czynnikiem sukcesu jest znacząca rola SR KSOW w prowadzeniu działań informacyjno-promocyjnych, związanych ze strategią komunikacji PROW w regionie. Więcej w: rozdz. 3.5.	Rozszerzenie zakresu kompetencji Referatu Pomocy Technicznej i Regionalnego Sekretariatu KSOW o kwestie związane z opracowywaniem PD na szczeblu krajowym i regionalnym, koordynację działań (lub przynajmniej ścisłą współpracę) z wszelkimi podmiotami zaangażowanymi we wdrażanie innych programów dotyczących rozwoju obszarów wiejskich, angażowanie się w działania realizowane w ramach PROW (głównie informacyjno-promocyjne), współpracę i wymianę informacji z podmiotami zagranicznymi	Lepsza koordynacja działań związanych z wdrażaniem PROW na poziomie regionu.	Opracowanie strategii komunikacji KSOW powiązanej ze strategią komunikacji PROW na poziomie regionu, stała współpraca SR KSOW z innymi podmiotami w regionie, wdrażającymi PROW 2014-2020, zwiększenie zatrudnienia SR KSOW	SR KSOW, , Zarząd Województwa Instytucja Zarządzająca PROW	Po utworzeniu struktury KSOW na lata 2014-2020

		działającymi w obszarze rozwoju obszarów wiejskich.				
7.	<p>Konieczne jest budowanie internetowych narzędzi komunikacji między partnerami.</p> <p>Więcej w: rozdz. 3.1, 3.5.</p>	<p>Konieczne jest utworzenie na stronie KSOW kanału RSS, który będzie samoistnie powiadamiał partnerów, ale i innych zainteresowanych o realizowanych działaniach.</p>	<p>Docieranie z informacją o KSOW do wszystkich zainteresowanych partnerów, poprawa jakości komunikacji i sieciowania.</p>	<p>Utworzenie narzędzia jako inicjatywa własna SR KSOW.</p>	SR KSOW	<p>Po utworzeniu struktury KSOW na lata 2014-2020, ale prace koncepcyjne mogą rozpocząć się już obecnie</p>
8.	<p>Działania w mediach, związane z KSOW mają dość ograniczony zakres. Prowadzone są działania w telewizji, radiu i prasie, czyli w mediach klasycznych. Brak natomiast działań w mediach społecznościowych i generalnie w internecie, które obecnie są z jednej strony najtańszym, a z drugiej strony wyjątkowo skutecznym kanałem dotarcia do różnych grup docelowych, a przede wszystkim – wyjątkowo skutecznym narzędziem sieciowania różnego typu partnerów, często takich, którzy mają niewielką szansę spotkać się poza rzeczywistością wirtualną.</p> <p>Więcej w: rozdz. 3.1, 3.5.</p>	<p>Konieczne jest zintensyfikowanie działań informacyjno-promocyjnych w mediach, w tym szczególnie w mediach społecznościowych. Preferencje dla projektów, które służą rozwijaniu tego rodzaju narzędzi komunikacji.</p>	<p>Poprawa jakości komunikacji między partnerami, zmiana modelu obiegu informacji w Sieci.</p>	<p>Opracowanie strategii komunikacji KSOW powiązanej ze strategią komunikacji PROW, zawierającej wskazane narzędzia i działania.</p>	SR KSOW	<p>Po utworzeniu struktury KSOW na lata 2014-2020, ale prace koncepcyjne mogą rozpocząć się już obecnie</p>

5 SPIS RYSUNKÓW I TABEL

Spis rysunków

Rysunek 1. Schemat podejścia metodycznego do ewaluacji	22
Rysunek 2. Model współpracy w ramach KSOW	30
Rysunek 3. Rekomendowane dziedziny rozwoju obszarów wiejskich w kolejnym okresie programowania PROW 2014-2020.....	84

Spis tabel

Tabela 1. Dane statystyczne dot. wartości projektów zrealizowanych w ramach KSOW woj. opolskiego wg typu projektodawcy.....	26
Tabela 2. Dane statystyczne dot. wartości projektów zrealizowanych w ramach KSOW woj. opolskiego wg działań	27
Tabela 3. Wybrane obszary charakteryzujące wdrażanie KSOW	69

Spis wykresów

Wykres 1. Odsetek podmiotów, które dzięki KSOW nawiązały ścisłą współpracę z inną instytucją/organizacją działającą na rzecz obszarów wiejskich w Polsce.....	42
Wykres 2. Rodzaj współpracy podjętej dzięki KSOW.....	43
Wykres 3. Ocena istotności celów KSOW z punktu widzenia celów i potrzeb organizacji/ instytucji.....	44
Wykres 4. Możliwość wymiany doświadczeń dzięki KSOW	44
Wykres 5. Ocena projektów realizowanych w ramach KSOW w kontekście odpowiedzi na potrzeby partnerów	45
Wykres 6. Ocena projektów realizowanych w ramach KSOW w kontekście odpowiedzi na oczekiwania partnerów	46
Wykres 7. Ocena doboru narzędzi realizacji do celów projektu	46

6 ANEKS

6.1 Lista publikacji i materiałów, które zostały wykorzystane w badaniu

- dokumenty programowe PROW na lata 2007-2013
- Strategia rozwoju województwa opolskiego do roku 2020,
- Priorytety KSOW na lata 2010-2011 oraz 2012-2013 realizowane za pośrednictwem Planów działań w badanym okresie,
- Plany działania KSOW na lata 2008 – 2009, 2010 – 2011, 2012 – 2013,
- Wykaz projektów,
- Sprawozdania KSOW przekazywane do Sekretariatu Centralnego KSOW,
- Dokumentacja zrealizowanych projektów (w zakresie dotyczącym przedmiotowego badania), w tym sprawozdania z ich realizacji sporządzone przez partnerów (jeśli dotyczy),
- Dokument „Ocena funkcjonowania Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich w Polsce na tle wybranych państw członkowskich Unii Europejskiej”,
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020,
- Sprawozdania z realizacji Planu działania Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich na lata: 2008-2009, 2010-2011, 2012-2013,
- Stadium prac w zakresie wykorzystania energii odnawialnej i biopaliw w województwie opolskim, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, ,
- Grupy producentów rolnych woj. opolskiego, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, ,
- Dobre przykłady „Odnowy Wsi” w woj. opolskim, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, ,
- Obszary wiejskie Polski Zachodniej w warunkach dynamizacji zmian strukturalnych, M. Struś, H. Łabędzki, A. Czarnecki, Wrocław 2011, ,
- Sytuacja bezrobotnych zamieszkujących tereny wiejskie województwa opolskiego – informacja statystyczna, WUP w Opolu, Opole 2011,,
- Uwarunkowania społeczno-ekonomiczne jako determinanta rozwoju obszarów wiejskich województwa opolskiego – próba diagnozy, „Journal of Agribusiness and Rural Development”, nr 2 (24), Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego, Poznań, 2012,
- Szanse i zagrożenia oraz potencjalne kierunki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w ujęciu regionalnym, Agrotec Polska Sp. z o.o., IGiPZ PAN, Warszawa 2012,
- Ocena funkcjonowania systemu doradztwa rolniczego w Polsce w kontekście spełniania warunkowości ex ante zawartej w projekcie rozporządzenia PE i Rady w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich, Collect Consulting SA, Katowice 2012,
- Ocena funkcjonowania lokalnych grup działania realizujących lokalną strategię rozwoju w ramach PROW 2007-2013, PSDB, Warszawa, Koncepcja ukierunkowania wsparcia gospodarstw rolnych w perspektywie 2014-2020, prof. dr hab. Walenty Poczta, dr Wawrzyniec Czubak, dr Ewa Kiryłuk-Dryjska, dr Arkadiusz Sadowski, dr Paweł Siemiński, Poznań 2012,
- Śmigielska M., [2010] – O roli społeczności lokalnej w rozwoju agro i ekoturystyki na Opolszczyźnie[w:] Wieś i rolnictwo w procesie przemian. Zarządzanie rozwojem obszarów wiejskich pod red. Nauk. St. Sokołowskiej i A. Mijał, ISBN 978-83-7395-389-5, ss. 157 – 175,
- Śmigielska M., [2006] – Gospodarstwa agroturystyczne w wiejskiej przestrzeni rekreacyjnej województwa opolskiego. Tom, strony: zeszyt nr 30, Prace Komisji Naukowych PAN o/Katowice, ss. 162-164,

- Śmigielska M., [2006] – Rozdział: Uwarunkowania i kierunki rozwoju usług turystycznych na obszarach wiejskich w wybranych krajach Unii Europejskiej, [w:] St. Sokołowskiej i A. Mijal (red). – Wieś i rolnictwo w procesie zmian. UO Opole, ss. 217-230,
- Śmigielska M., [2004] – „Odnowa wsi” jako instrument zmian krajobrazowych w regionie [w:] Strzyż M.(red) – Perspektywy rozwoju regionu w świetle badań krajobrazowych, IG AŚ w Kielcach, Polska Asocjacja Ekologii Krajobrazu IALE,
- Ekspertyza w zakresie potencjału produktów turystyki wiejskiej w Polsce i ich konkurencyjności na regionalnym, krajowym i zagranicznym rynku usług turystycznych, Polska Agencja Rozwoju Turystyki S.A. na zlecenie MRiRW,
- Miejsce obszarów wiejskich w aktualnych strategiach rozwoju województw, J. Bański, PTG, 2010,
- Regionalna Strategia Innowacji Województwa Opolskiego do roku 2020. Opolskie – inteligentnie tworzymy przyszłość, 2014,
- Diagnoza Wyzwań, Potrzeb i Potencjałów Obszarów/Sektorów Objętych RPO WO 2014-2020, Zarząd Województwa Opolskiego, Opole 2014,
- Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa opolskiego. Diagnoza Strategiczna, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Opole 2011,
- Ocena i analiza przedsięwzięć zmierzających do powstania nowych podmiotów gospodarczych w województwie opolskim, Raport końcowy, Pracownia Badań i Doradztwa “Re-Source” Korczyński Sarapata sp.j., Opole 2012,
- Strategia marki regionu opolskiego wraz z systemem identyfikacji wizualnej i werbalnej oraz planem wdrożenia strategii definiującym działania komunikacyjne dotyczące marki”, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Opole 2007,
- Krystian Heffner, 2011, Polska Zachodnia 2020,
- Diagnoza społeczna. Warunki i jakość życia Polaków. Raport, Polskie Towarzystwo Statystyczne, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2012,
- Stopień zagrożenia ubóstwem w woj. opolskim. Wielowymiarowa analiza porównawcza opracowana na podstawie metody wzorca rozwoju, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Opole 2013,
- Grupy szczególnie zagrożone wykluczeniem społecznym – aspekt demograficzny. Województwo opolskie w latach 2009-2030, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Opolu, Opole 2009,
- Wieś czy globalna wioska? Raport z badania zrealizowanego przez Agrotec Polska,
- Koła gospodyń wiejskich nie tylko od kuchni. Raport z badania. Pracownia badań i innowacji społecznych „Stocznia”.

6.2 Kwestionariusz badania CAWI z partnerami

Strona startowa ankiety

Szanowni Państwo,

Na zlecenie Sekretariatu Regionalnego Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich (KSOW) Województwa Opolskiego firma Agrotec Polska sp. z o.o. realizuje badanie „Ewaluacja Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich w latach 2009-2013 w województwie opolskim”.

Jednym z jego elementów jest badanie kwestionariuszowe wśród partnerów KSOW w województwie opolskim.

Badanie jest poufne, a pozyskane odpowiedzi będą analizowane w sposób statystyczny. Bardzo prosimy o wzięcie udziału w ankiecie i odpowiedź na przygotowane pytania. Będziemy bardzo wdzięczni za pomoc w realizacji tego badania.

Serdecznie zapraszamy do udziału w ankiecie.

Zespół badawczy Agrotec Polska

P1. Jaki rodzaj instytucji/organizacji reprezentuje Pan/Pani w Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich?

1. Samorząd terytorialny (wraz z jednostkami organizacyjnymi)
2. Administracja rządowa (wraz z jednostkami organizacyjnymi)
3. Izba rolnicza
4. Rolnicza organizacja branżowa
5. Nierolnicza organizacja branżowa
6. Grupa producentów rolnych
7. Lokalna Grupa Działania
8. Uczelnia wyższa
9. Organizacja pozarządowa
10. Rolnik/ Osoba fizyczna
11. Przedsiębiorca
96. Inna instytucja/organizacja (jaka - prosimy wpisać?.....)

P2. Czy jest Pan/ Pani członkiem Wojewódzkiej Grupy Roboczej ds. KSOW?

1. Tak -> **P2a**
2. Nie

P2a. Jak ocenia Pan/Pani funkcjonowanie Wojewódzkiej Grupy Roboczej ds. KSOW?

1. Zdecydowanie pozytywnie
2. Raczej pozytywnie
3. Raczej negatywnie -> **P2b**
4. Zdecydowanie negatywnie -> **P2b**
99. Nie wiem/trudno powiedzieć

P2b. Dlaczego ocena Pan/Pani negatywnie funkcjonowanie Wojewódzkiej Grupy Roboczej ds. KSOW? Prosimy opisać.

[pytanie otwarte]

.....

P3. Od kiedy działają Państwo w KSOW jako partner?

1. Od początku istnienia Sieci -> **P7**
2. Ponad rok
3. Mniej niż rok
99. Nie wiem/trudno powiedzieć -> **P7**

P4. Jeśli nie są Państwo zaangażowani w działalność KSOW od początku, to co jest tego przyczyną?

1. W momencie powstawania KSOW nie dotarły do mnie/nas żadne informacje na ten temat
2. Podmiot, który reprezentuję nie istniał w momencie powstawania KSOW
3. Cele KSOW nie były wówczas zgodne z naszymi celami -> P5
4. KSOW w początkowym okresie działania nie był w stanie zaspokoić naszych potrzeb -> P6
96. Inny powód (jaki - prosimy wpisać?)
99. Nie wiem/ trudno powiedzieć

P5. Jeżeli w początkowej fazie działania cele KSOW i cele Pana/Pani instytucji/organizacji nie były zgodne, to na czym polegała ta niezgodność?

[pytanie otwarte]

.....

P6. Jeżeli w początkowej fazie działania KSOW nie były w stanie odpowiedzieć na potrzeby Pana/Pani instytucji/organizacji, to co było tego przyczyną?

[pytanie otwarte]

.....

P7. Czy realizowali/realizują Państwo jako partner projekt/projekty w ramach KSOW województwa opolskiego?

1. Tak -> P8
2. Nie
99. Nie wiem/trudno powiedzieć

P8. Czy projekt/projekty był/y finansowane wyłącznie ze środków KSOW?

1. Tak
2. Nie -> P9
99. Nie wiem/trudno powiedzieć

P9. Prosimy wpisać z jakich innych środków były finansowane te projekty?

[pytanie otwarte]

.....

P9a. Czy mają Państwo pomysły na realizację projektów w ramach KSOW w przyszłości?

1. Tak -> P9b
2. Nie
99. Nie wiem/trudno powiedzieć

P9b. Czy bez wsparcia KSOW uda się zrealizować te projekty?

1. Zdecydowanie tak

2. Raczej tak
 3. Raczej nie
 4. Zdecydowanie nie
 99. Nie wiem/trudno powiedzieć

P10. Prosimy ocenić w skali od 1 do 5 stopień istotności celów KSOW z punktu widzenia celów i potrzeb Waszej instytucji/organizacji, gdzie 1 oznacza cel o bardzo małej istotności, a 5 cel o najwyższym stopniu istotności (tzw. ocena szkolna)

Cel	Ocena istotności	Nie wiem/trudno powiedzieć	Nie wiedziałem/am, że KSOW realizuje taki cel
1. Wspieranie wymiany doświadczeń oraz wiedzy fachowej w zakresie rozwoju obszarów wiejskich na poziomie lokalnym, regionalnym, krajowym oraz międzynarodowym.	1.....5	99	88
2. Aktywizacja podmiotów zaangażowanych lub potencjalnie mogących zaangażować się w rozwój obszarów wiejskich.	1.....5	99	88
3. Wzmacnianie potencjału administracji zaangażowanej w rozwój obszarów wiejskich.	1.....5	99	88
4. Usprawnienie przepływu informacji na temat programów związanych z obszarami wiejskimi.	1.....5	99	88
5. Promocja poszukiwania rozwiązań innowacyjnych dla rozwoju obszarów wiejskich.	1.....5	99	88
6. Wsparcie MRiRW w zakresie analizy i oceny polityki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce.	1.....5	99	88

P11. Czy dzięki KSOW mieliście Państwo okazję do wymiany doświadczeń z innymi podmiotami i czerpania wiedzy z ich doświadczeń w zakresie następujących dziedzin:

Dziedzina	Tak	Nie	Nie wiem/trudno powiedzieć
1. rolnictwo	1	2	99
2. ochrona środowiska, odnawialne źródła energii	1	2	99
3. lokalna tradycja (dziedzictwo kulturowe w tym kulinarne, krajobraz kulturowy, produkt lokalny, tradycyjny i regionalny)	1	2	99
4. odnowa wsi	1	2	99
5. turystyka wiejska i agroturystyka	1	2	99

P12. Czy dzięki KSOW mieliście Państwo okazję do poznania dobrych praktyk w zakresie następujących dziedzin:

Dziedzina	Tak	Nie	Nie wiem/trudno powiedzieć
1. rolnictwo	1	2	99
2. ochrona środowiska, odnawialne źródła energii	1	2	99
3. lokalna tradycja (dziedzictwo kulturowe w tym kulinarne,	1	2	99

krajobraz kulturowy, produkt lokalny, tradycyjny i regionalny)			
4. odnowa wsi	1	2	99
5. turystyka wiejska i agroturystyka	1	2	99

P13. Czy dzięki KSOW mieliście Państwo okazję do poznania rozwiązań innowacyjnych w zakresie następujących dziedzin:

Dziedzina	Tak	Nie	Nie wiem/trudno powiedzieć
1. rolnictwo	1	2	99
2. ochrona środowiska, odnawialne źródła energii	1	2	99
3. lokalna tradycja (dziedzictwo kulturowe w tym kulinarne, krajobraz kulturowy, produkt lokalny, tradycyjny i regionalny)	1	2	99
4. odnowa wsi	1	2	99
5. turystyka wiejska i agroturystyka	1	2	99

P14. Czy dzięki KSOW nawiązaliście Państwo ścisłą współpracę z inną instytucją/organizacją działającą na rzecz obszarów wiejskich w Polsce?

1. Tak -> P15, P16
2. Nie
99. Nie wiem/trudno powiedzieć

P15. Prosimy podać charakter współpracy (możliwa więcej niż jedna odpowiedź).

1. regionalna (w ramach województwa)
2. międzyregionalna
3. międzynarodowa

P16. Jaki rodzaj współpracy jest wynikiem uczestnictwa w KSOW? (możliwa więcej niż jedna odpowiedź)

1. Projekt współpracy w ramach działania 421 PROW 2007-2013 (Wdrażanie projektów współpracy)
2. Partnerstwo między samorządami terytorialnymi (gminy, miasta, regiony)
3. Partnerstwo organizacji pozarządowej z samorządem terytorialnym
4. Partnerstwo organizacji pozarządowych
5. Partnerstwo LGD z organizacją pozarządową
96. Inny rodzaj współpracy (jaki? - prosimy wpisać)
99. Nie wiem/trudno powiedzieć

P17. Czy uważa Pan/Pani że projekty realizowane w ramach KSOW odpowiadają na Państwa potrzeby oraz potrzeby innych partnerów KSOW?

1. Zdecydowanie tak
2. Raczej tak
3. Raczej nie
4. Zdecydowanie nie
88. Nie wiem jakie projekty są realizowane w ramach KSOW
99. Nie wiem/trudno powiedzieć

P18. Czy uważa Pan/Pani, że narzędzia realizacji projektów i rozwiązania zastosowane w trakcie ich realizacji okazały się odpowiednie do zakładanych celów projektów?

1. Zdecydowanie tak
 2. Raczej tak
 3. Raczej nie
 4. Zdecydowanie nie
88. Nie wiem jakie projekty są realizowane w ramach KSOW
99. Nie wiem/trudno powiedzieć

P19. Prosimy określić, w jakim stopniu zgadza się Pani/ Pan ze stwierdzeniem, że zrealizowane w ramach KSOW projekty przyczyniły się do:

	1.Zdecydowanie się zgadzam	2.Raczej się zgadzam	3.Raczej się nie zgadzam	4.Zdecydowanie się nie zgadzam	99. Nie wiem/trudno powiedzieć	88.Nie wiem jakie projekty są realizowane w ramach KSOW
1. poprawy konkurencyjności sektora rolnego i leśnego	1	2	3->P19a	4->P19a	99	88
2. poprawy stanu środowiska i terenów wiejskich	1	2	3->P19b	4->P19b	99	88
3. poprawy jakości życia na obszarach wiejskich oraz wspierania dywersyfikacji gospodarki wiejskiej	1	2	3->P19c	4->P19c	99	88
4. wspierania rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich	1	2	3->P19d	4->P19d	99	88

P19a. Prosimy opisać dlaczego uważa Pan/Pani, że realizowane projekty nie przyczyniły się do poprawy konkurencyjności sektora rolnego i leśnego?

[pytanie otwarte]

.....

P19b. Prosimy opisać dlaczego uważa Pan/Pani, że realizowane projekty nie przyczyniły się do poprawy stanu środowiska i terenów wiejskich?

[pytanie otwarte]

.....

P19c. Prosimy opisać dlaczego uważa Pan/Pani, że realizowane projekty nie przyczyniły się do poprawy jakości życia na obszarach wiejskich oraz wspierania dywersyfikacji gospodarki wiejskiej?

[pytanie otwarte]

.....

P19d. Prosimy opisać dlaczego uważa Pan/Pani, że realizowane projekty nie przyczyniły się do wspierania rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich?

[pytanie otwarte]

.....

P20. Czy uważa Pan/Pani że funkcjonowanie KSOW przyczynia się do poprawy zarządzania na obszarach wiejskich?

1. Zdecydowanie tak
2. Raczej tak
3. Raczej nie
4. Zdecydowanie nie
99. Nie wiem/ trudno powiedzieć

P21. Czy widzą Państwo efekty zrealizowanych w ramach KSOW projektów?

1. Zdecydowanie tak
2. Raczej tak
3. Raczej nie
4. Zdecydowanie nie
88. Nie wiem jakie projekty są realizowane w ramach KSOW
99. Nie wiem/ trudno powiedzieć

P22. Czy efekty zrealizowanych w ramach KSOW projektów były odczuwane?

1. Tylko w trakcie realizacji projektu
2. Tylko po zakończeniu realizacji projektu
3. W trakcie i po zakończeniu realizacji projektu
88. Nie wiem jakie projekty są realizowane w ramach KSOW
99. Nie wiem/ trudno powiedzieć

P23. Czy efekty zrealizowanych w ramach KSOW projektów są korzystne dla ich odbiorców?

1. Zdecydowanie tak
2. Raczej tak
3. Raczej nie
4. Zdecydowanie nie
88. Nie wiem jakie projekty są realizowane w ramach KSOW
99. Nie wiem/ trudno powiedzieć

P24. Czy efekty zrealizowanych w ramach KSOW projektów spełniły Pana/Pani oczekiwania co do członkostwa w KSOW?

1. Zdecydowanie tak
 2. Raczej tak
 3. Raczej nie
 4. Zdecydowanie nie
88. Nie wiem jakie projekty są realizowane w ramach KSOW
99. Nie wiem/ trudno powiedzieć

P25. Czy pojawiły się dodatkowe nieplanowane efekty projektów (wartość dodana, kolejne inicjatywy)?

1. Tak -> P26
 2. Nie
99. Nie wiem/ trudno powiedzieć

P26. Prosimy opisać te dodatkowe efekty?

[pytanie otwarte]

.....

P27. Jakie są słabe, a jakie mocne strony funkcjonowania KSOW w województwie opolskim?

[pytanie otwarte]

Mocne strony

Słabe strony

P28. W kierunku jakich dziedzin/branż/specjalizacji powinien następować rozwój obszarów wiejskich województwa opolskiego w Pana/Pani ocenie? Prosimy wymienić wraz z uzasadnieniem.

Nazwa dziedziny/branży/specjalizacji	Uzasadnienie

Strona końcowa ankiety

To już wszystkie pytania, które chcieliśmy zadać.

Korzystając z przycisku "Wstecz" widocznego na dole strony może Pan/Pani powrócić do wcześniejszych stron ankiety.

Jeśli została udzielona odpowiedź na wszystkie pytania można wcisnąć przycisk "Wyślij" widoczny na dole strony. Po zapisaniu ankiety zostanie Pan/Pani automatycznie przekierowany/a na stronę internetową Agrotec Polska.

Dziękujemy!